

Faculteit Letteren & Wijsbegeerte
Opleiding taal- en letterkunde: Germaanse talen

DE KONINKLIJKE VLAAMSE SCHOUWBURG TIJDENS DE
TWEEDE WERELDOORLOG:
On-Vlaamsche Lachbarak of Kunsttempel aan de Lakenstraat

Promotor: Prof. G. Buelens

Eindwerk ingediend tot het behalen
van de graad van licentiaat in de
taal- en letterkunde: Germaanse talen
door Kristof Hoefkens

Antwerpen

2005

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING	3
DEEL EEN; Politieke en culturele achtergrond	
1. Installatie van een <i>Militärverwaltung</i> ; Reeders voorzichtigheidspolitiek	6
2. De Cultuurpolitiek van Petri en Reese en de strijd tussen het VNV en de DeVlag	13
3. Lokale politiek; het vraagstuk Brussel	18
DEEL TWEE: De KVS tijdens de Tweede Wereldoorlog	
1. Korte geschiedenis van de KVS en haar positie binnen de Vlaamse Beweging in aanloop naar de Tweede Wereldoorlog	23
2. De KVS tijdens de Tweede Wereldoorlog onder het bestuur van Jan Poot	
a.) het seizoen 1940-1941	25
b.) het seizoen 1941-1942	43
3. De Koninklijke Vlaamse Schouwburg onder het bestuur van August Maes en A. Louis de Bruyn	
a.) het vervolg van seizoen 1941-1942	47
b.) het seizoen 1942-1943	50
c.) het seizoen 1943-1944	59
DEEL DRIE: De Koninklijke Vlaamse Schouwburg vlak na de Tweede Wereldoorlog	66
DEEL VIER: interpretatie van de speelplannen	70

DEEL VIJF:conclusie	76
Bijlagen	
Bijlage 1.1: speelplan seizoen 1939-1940	80
Bijlage 1.2: speelplan seizoen 1940-1941	82
Bijlage 1.3: speelplan seizoen 1941-1942	84
Bijlage 1.4: speelplan seizoen 1942-1943	86
Bijlage 1.5: speelplan seizoen 1943-1944	88
Bijlage 1.6: speelplan seizoen 1944-1945	90
Bijlage 1.7: analyse speelplan seizoen 1939-1940	92
Bijlage 1.8: analyse speelplan seizoen 1940-1941	94
Bijlage 1.9: analyse speelplan seizoen 1941-1942	96
Bijlage 1.10: analyse speelplan seizoen 1942-1943	98
Bijlage 1.11: analyse speelplan seizoen 1943-1944	100
Bijlage 1.12: analyse speelplan seizoen 1944-1945	102
Bijlage 1.13: toeschouweraantallen vervolg seizoen 1941-1942	103
BIBLIOGRAFIE	104

INLEIDING

Stellen dat de Tweede Wereldoorlog de donkerste bladzijde is uit de Belgische geschiedenis, is open deuren intrappen. Het emotionele leed ten gevolge van het oorlogsgeweld heeft het leven van miljoenen mensen voorgoed veranderd. Ook nu nog maakt de periode 40-45 nog veel emoties los. Bij het onderzoeken van de Tweede Wereldoorlog bestaat de valkuil erin te vervallen in een zwart-wit discours. Ook Martin Conway is zich hiervan bewust. In het voorwoord van *Collaboratie in België. Léon Degrelle en het Rexisme* stelt hij terecht dat het ‘niet de bedoeling (is) helden of slechteriken neer te zetten (...)’. Ik heb dezelfde intentie.

De oorlog beïnvloedde alle onderdelen van het leven, ook cultuur. Naar kunst en cultuur in België tijdens de Bezetting is al heel wat onderzoek verricht. Herman Van de Vijver geeft een globaal overzicht in *Het cultureel leven tijdens de Bezetting*. Deze licentiaatverhandeling is de verwerking van het onderzoek naar de handel en wandel van het gezelschap van de Brusselse Koninklijke Vlaamse Schouwburg en naar de gebeurtenissen in de schouwburg aan de Lakenstraat tijdens de Duitse Bezetting. Naar de bezigheden van de andere twee officiële schouwburgen tijdens dit tijdsvak, is de voorbije decennia al onderzoek verricht. Zowel over het gezelschap van de KNS te Gent, als over dat van de KNS te Antwerpen zijn al een aantal werken gepubliceerd. Zo schreef Domien De Gruyter *Boekje open! Het toneellevens in Antwerpen rond Wereldoorlog 2*. Over de werking van de KNS te Gent tijdens de Tweede Wereldoorlog, wordt onder andere ook uitgewijd in *Een huis voor Vlaanderen: honderd jaar Nederlands Beroepstoneel te Gent* van J. Van Schoor. Over de bezigheden van het gezelschap van de KVS tijdens WOII, bestaat zulk een werk nog niet. Immers, over de Koninklijke Vlaamse Schouwburg tijdens de Tweede Wereldoorlog is quasi niets geweten. Het archief van deze periode met betrekking tot de KVS, dat grotendeels bewaard wordt in het *Archief en Museum van het Vlaams leven te Brussel* (AMVB), is onvolledig en bestaat slechts uit een paar documenten en een aantal niet-gedateerde, schijnbaar compromitterende foto's. Wat zich juist afgespeeld heeft in de schouwburg aan de Lakenstraat tijdens de oorlogsjaren, was lange tijd een vraagteken. In publicaties waarin het toneellevens tijdens de Duitse Bezetting wordt besproken, wordt de KVS vakkundig genegeerd. Zo worden in het hoofdstuk “Toneel: Geen rijker kroon dan eigen schoon” in *Het cultureel leven tijdens de Bezetting* van Herman Van de Vijver, de KNS te Antwerpen en de KNS te Gent uitgebreid besproken, terwijl voor de Koninklijke Vlaamse Schouwburg slechts

één alinea is voorbehouden. Op pagina 20 geeft Van de Vijver aan dat ‘de toestand in KVS Brussel (tijdens de Bezetting bleef) zoals hij was. Tot het einde van de oorlog werd de schouwburg in concessie gegeven. Filip de Pillecyn, ging hevig tekeer tegen het manke beleid van de KVS. Hij had het vooral tegen de liberale directeur, die het met logesteun zover zou geschopt hebben’ (Vande Vijver, 23). Van de Vijver geeft echter geen antwoord op enkele voor de hand liggende vragen; Wie was de directeur van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg? Waarom liep het beleid mank?

Als men, op zoek naar antwoorden, een meer gespecialiseerd werk als *Vlaamse kroniek van het komediantendom* van A. Van Impe ter hand neemt, valt meteen op dat ook dit boek de geschiedenis van de KVS tijdens de Bezetting quasi onbehandeld laat. Slechts enkele passages gaan in op dit thema. Op pagina 259 staat te lezen; ‘In 1942 zou Louis de Bruyn (1886-1970), onder Poot boekhouder van de K.V.S., samen met Gust Maes tot directeur worden benoemd. Het jaar daarop liet Maes de leiding over aan De Bruyn, die blijkbaar geen andere zorg had dan in die oorlogsjaren een gevarieerd consumptietheater te leveren’ (Van Impe, 259). Op pagina 285 geeft Van Impe nog mee dat ‘de Koninklijke Vlaamse Schouwburg onder de leiding van Louis de Bruyn, die in 1942 Jan Poot was opgevolgd, tot een erg middelmatig peil vervallen (was), ondanks de inspanningen van regisseur Gust Maes’ (Van Impe, 285).

Helemaal frappant is dat zelfs Hugo Meert in zijn boek *Open doek; honderd jaar Koninklijke Vlaamse Schouwburg* - toch geschreven om het honderdjarige bestaan van de KVS de nodige luister bij te zetten - geen woord rept over de Tweede Wereldoorlog. Hij heeft het onder andere wél over het ontstaan en de beginjaren van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg, en over de grote brand die de schouwburg in de jaren '50 helemaal verwoestte. De periode '40-'45 blijft onbesproken.

Uit het voorafgaande blijkt dat de Tweede Wereldoorlog veel te lang een gesloten boek is gebleven wat de KVS betreft. Vanuit het bestuur van de huidige Koninklijke Vlaamse Schouwburg is anno 2004 dan ook de vraag gekomen deze grote leemte op te vullen. Met de heropening van de Schouwburg aan de Lakenstraat in het verschiet - een terugkeer van het gezelschap naar haar baken - lijkt het moment gekomen om het zwarte gat in de geschiedenis van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg zorgvuldig in te kleuren.

Alvorens de geschiedenis van de KVS te reconstrueren, wordt in DEEL EEN de politieke en culturele achtergrond geschetst. Een aantal ontwikkelingen die zich voordeden op politiek en cultuurpolitiek gebied, hadden immers een grote invloed op de werking van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg tijdens de Duitse Bezetting. In het eerste hoofdstuk wordt

ingegaan op de politieke ontwikkelingen op nationaal niveau. Het tweede is voorbehouden voor de culturele situatie in Vlaanderen tijdens de Duitse Bezetting. Het derde hoofdstuk behandelt het complexe politieke vraagstuk Brussel.

In DEEL TWEE wordt de geschiedenis van de KVS tijdens de Tweede Wereldoorlog, seizoen per seizoen, verteld. Zowel de samenstelling van het gezelschap, het speelplan en de financiële situatie, als de strijd om de bestuurszetel worden uitgebreid behandeld.

In DEEL DRIE wordt de situatie van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg vlak na de Tweede Wereldoorlog geschetst. In DEEL VIER worden de speelplannen geïnterpreteerd. Daarna volgt een algemene conclusie.

DEEL EEN: POLITIEKE EN CULTURELE ACHTERGROND

1. Installatie van een *Militärverwaltung*; Reeders voorzichtigheidspolitiek¹

Toen het Duitse leger op 10 mei 1940 aan haar gewapend offensief in West-Europa begon, had een selecte kring hooggeplaatste Duitse militairen het Bezettingsregime dat in België zou worden geïnstalleerd al maandenlang zorgvuldig voorbereid. Een half jaar voor de inval had Hitler hen daartoe persoonlijk het bevel gegeven. In het grootste geheim werden de voor- en nadelen van verscheidene mogelijke bestuursvormen afgewogen. De keuze viel op een - in theorie - politiek neutrale *Militärverwaltung*. Deze was erop gericht zo min mogelijk in te grijpen in het bestuur van het bezette land. Een Militair Bestuur bood in het verdeelde België meer mogelijkheden dan een politiek meer geëngageerde *Zivilverwaltung*, zoals er één in Nederland was geïnstalleerd.² Generaal Alexander von Falkenhausen was, als *Militärsbefehlshaber*, de politiek eindverantwoordelijke van België en Noord-Frankrijk. Hij was enkel verantwoording verschuldigd aan zijn directe overste: Generaal Walther von Brauchitsch van het *Oberkommando des Heeren* (vanaf hier: OKH). Eggert Reeder werd, als *Militärverwaltungschef*, belast met de dagelijkse leiding van het Duitse Bezettingsbestuur.³

Bij het kiezen tussen beide bestuursvormen, speelde volgens Albert De Jonghe de taalkwestie, de zogenaamde *Flamenfrage*, een belangrijke rol.⁴ Hitler en zijn medestanders zagen de Vlamingen als een Germaans volk en voelden dan ook meer sympathie voor het Nederlandssprekende deel van België dan voor het Waalse. Toch had de bezetter lessen getrokken uit de fouten van de Eerste Wereldoorlog. Het Duitse Bezettingsbestuur had toen geen geheim gemaakt van haar plan België als staatsvorm te vernietigen. Openlijk voortrekken van de Vlamingen had in 1914-1918 dan ook geleid tot georganiseerd Franstalig verzet; een onhoudbare en explosieve situatie. Om een herhaling van dit scenario te voorkomen, koos men tijdens de Tweede Wereldoorlog voor een meer afwachtende, strategische politiek. Voorzichtigheidshalve achtte Hitler het beter een bestuur aan te stellen

¹ Ik baseer me voor dit hoofdstuk voornamelijk op het *Dossier Duitse Cultuurpolitiek* van SOMA-CEGES, met publicaties van M. Beyen, W. Erauw en Björn Rzoska-Barbara Henkes en op A. De Jonghe 'Het vraagstuk Brussel in de Duitse *Flamenpolitik*, 1940-1944; Het Duitse standpunt'. In: *Taal en sociale integratie 5*. Brussel: Centrum voor de Interdisciplinaire Studie van Brussel. 1982

² In 1986 heeft Ernst H. Kossman de verschillen tussen een *Militärverwaltung* en een *Zivilverwaltung* gerelativeerd. (Kossman, 150-152). Volgens hem zou het aanstellen van één beider bestuursvormen te maken hebben met de machtsstrijd tussen de Wehrmacht en de SS, eerder dan met politieke overwegingen.

³ Een gedetailleerde bespreking van de verdere rolverdeling binnen de Verwaltung zou te ver leiden, de belangrijkste namen zijn genoemd.

⁴ Hierover wijdt De Jonghe uit in *Het vraagstuk Brussel in de Duitse Flamenpolitik, 1940-1944; Het Duitse standpunt* (406).

dat bij de bevolking geen neiging tot annexionisme deed vermoeden. De Führer had nog geen definitieve beslissing genomen omtrent de politieke toekomst van België. Er waren een aantal mogelijkheden die nog moesten onderzocht worden; Vlaanderen aansluiten bij Duitsland⁵, België als staatsvorm behouden. De politieke onduidelijkheid in het begin van de Bezetting bemoeilijkte voor Eggert Reeder het uitstippelen van een coherente beleidsvisie. De *Militärverwaltungschef* moest het land op een neutrale manier besturen om alle toekomstmogelijkheden open te laten; evenwichtsoefeningen op een slappe koord, want hij mocht niemand voor het hoofd stoten.⁶ Reeder moest instructies uit Duitsland afwachten alvorens structurele wijzigingen in het politieke stelsel door te voeren. Op een eerste bericht van Hitler was het echter wachten tot 14 juli 1940, drie maanden na het in functie treden van de *Militärverwaltung*. Daarin herhaalde de Führer dat hij nog steeds geen beslissing had genomen over het politieke lot van België. In dezelfde nota riep de Führer op om de Vlamingen voorlopig zoveel mogelijk te steunen.⁷ Een wat vage en onduidelijke richtlijn die veel aan het interpretatievermogen van Eggert Reeder overliet. De *Militärverwaltungschef* besloot dan ook geen ingrijpende wijzigingen toe te staan binnen de beleidsorganen. Op die manier wilde hij alle opties openlaten om bij een definitieve stellingname van Hitler, meteen te kunnen ingrijpen.⁸

Ondanks het voornemen geen fundamentele veranderingen door te voeren, moest Reeder in België uiteraard wel de *Nieuwe Orde* installeren, ter vervanging van de parlementair-democratische monarchie van vóór de oorlog. Dit zorgde niet meteen voor grote problemen. Hoewel de regering Pierlot naar Engeland gevlucht was, ontstond er aan het begin van de oorlog geen machtsvacuüm; koning Leopold III was nog ter plaatse. De bestuurlijke bevoegdheden van de uitgeweken ministers werden door middel van een juridisch truukje overgeheveld naar de pas aangestelde sekretarissen-generaal. Hoewel deze laatsten er weinig voor voelden mee te werken, beseften zij dat verzet weinig zin had en gaven dan ook toe om als uitvoerende macht te fungeren. Reeder stuurde het parlement wandelen en de *Nieuwe Orde* trad in voegen. De nazistische politieke ordening stond lijnrecht tegenover de parlementaire democratie, want zij was niet gebaseerd op het democratische principe dat het

⁵ Een Vlaamse Anschluss behoorde tot de mogelijkheden.

⁶ Vlak na de oorlog heeft de Verwaltung gepoogd dit gematigd beleid af te doen als een stil verzet tegen de ideologie van de nazi's. Een valselijke poging het eigen vel te redden, Marnix Beyen met name stelt terecht dat 'de oogmerken van de Militärverwaltung in België in wezen niet erg verschilden van die van radicalere, door de SS gedomineerde instanties' (Beyen, 49).

⁷ De volledige tekst van deze instructie is te lezen in De Jonghe (1982, 407).

⁸ Hitler zou er uiteindelijk voor kiezen de beslissing over België uit te stellen tot na de oorlog.

volk zijn leiders kan kiezen en dat deze leiders verantwoording verschuldigd zijn aan hun kiezers. *De Nieuwe Orde* stoelde op het Leiderbeginsel; één leider de absolute macht in handen heeft.⁹

De autochtone bevolking in België had geen weet van de “Belgische kwestie” waar de top van de *Militärverwaltung* mee worstelde. De Vlaamse Beweging had een eigen politieke agenda; zij wilde komaf maken met de Franstalige overheersing. Het feit dat Vlaanderen al jarenlang in handen was van een Franssprekende elite zorgde voor frustratie bij de flaminganten. De komst van de Duitsers deed veel Vlamingen hooggespannen verwachtingen koesteren. Een deel van hen rekende immers op een *Flamenpolitik* zoals die door de Bezetter was gevoerd tijdens de Eerste Wereldoorlog. Bepaalde Vlaamse groeperingen en individuen zagen in de Duitse Bezetting de hefboom die Vlaanderen eindelijk weer naar de Vlamingen zou doen overhellen om de leiding over te nemen van de “franskiljons”. Naarmate de oorlog naderde, groeide het geloof om deze droom met de hulp van de Bezetter te realiseren. Dat dit plan inderdaad al vóór de oorlog bij een aantal politiek prominente Vlamingen rijpte, bewijst het feit dat Staf de Clerq, boegbeeld van de politieke formatie Vlaams Nationalistisch Verbond (vanaf hier: VNV), al in juni 1940 aan de Bezetter liet weten te willen collaboreren. Het VNV telde reeds voor de oorlog ongeveer 30 000 leden, maar was gefrustreerd omdat het via democratische weg geen grootse veranderingen teweeg had kunnen brengen in het Belgische politieke landschap; het woog electoraal te licht. De Clerqs teleurstelling in het democratische partijpolitieke systeem was de voornaamste reden voor zijn aanbod tot collaboratie. De Clerq werd echter niet gesteund door zijn volledige electorale achterban. Vele kiezers én leden wezen de abrupte ideologische “switch” af; electoraal strijden voor Vlaamse onafhankelijkheid was één ding, meewerken met de Bezetter een heel ander. Hoewel een samenwerking met het VNV voor de hand lag - de politieke formatie leek immers het geloof in de *Nieuwe Orde* te delen - wees Reeder de Clerqs voorstel initieel af. De reden hiervoor is tweeledig. Enerzijds wantrouwde Reeder de Vlaams Nationalisten van de Clerq omwille van haar politieke standpunten. Staf de Clerq was namelijk gekend als voorvechter van de Dietse Staat: een wederaanhechting van Vlaanderen bij Nederland. Voor Reeder was deze politieke natte droom een mogelijke bedreiging voor de *Ruhe und Ordnung* die zijn *Militärverwaltung* op het Belgische grondgebied moest bewaren. Niets kon immers garanderen dat de Clerq dit doel niet via collaboratie wilde bereiken. Het VNV zou, in plaats van een medestander, wel eens een wolf in schaapsvacht blijken te zijn. Anderzijds moet de weigerachtige houding ten opzichte van het VNV gezien worden als een schakeltje in Reeders

⁹ Hierbij dient wel gezegd dat Hitler democratisch aan de macht is gekomen.

voorzichtigheidspolitiek. De *Militärverwaltungschef* wilde niemand voor de borst stoten. Hij was op de hoogte van onenigheid over het ‘wezen en het einddoel van (de) strijd’ binnen de Vlaamse beweging (De Jonghe, 1982; 409). Het *Vlaams Nationalistisch Verbond* was als naam dan ook een vlag die de lading niet dekte. Lang niet alle Vlaams Nationalisten waren immers bereid hun heil aan dat van Staf de Clerq te verbinden. Een aanzienlijk deel van de Vlaamse Beweging was het niet eens met de richting die het VNV wilde inslaan. ‘Voor “brede Vlaamse kringen” (bleef) het *Onverduitsst-Onverfranst* uit de Eerste Wereldoorlog nog een geldige leuze (...)’ (De Jonghe, 1982; 409). Voor velen was de Duitse ideologie minstens even afschrikwekkend als de imperialistische neigingen van Frankrijk. Reeder hield de toenmalige Belgische politici, ambtenaren en magistraten in het zadel en in ruil verwachtte hij van hen loyale medewerking, wat inhield dat men de boel draaiende moest houden. Pas toen na enige maanden duidelijk werd dat bepaalde Belgische ambtenaren niet de vereiste loyaliteit ten toon spreidden, moest de Verwaltung haar afwachtende strategie bijstellen.

Om ontslagen ambtenaren te vervangen, besloot Reeder beroep te doen op VNV’ers; van hun politieke kleur was hij immers zeker.¹⁰ Toch waren niet alle vervangers in het bezit van een VNV-lidkaart. Dit om twee redenen. Enerzijds waren capabele krachten bij de politieke partij van de Clerq schaars, een probleem dat zich tijdens de gehele duur van de Bezetting blijven aandienen. De redactie van *Het Laatste Nieuws* stelde op 30 augustus 1942:

‘Op welke wijze men den gang van de Vlaamsche herwording ziet, en welke politieke vormen men hiervoor ook stelt, steeds kan men zeggen dat het centrale probleem is, de vorming van een leidende groep op de verschillende gebieden van de maatschappelijke activiteit, de vorming van een Vlaamsche elite’. (HLN, 30 aug 1942).

Anderzijds streefde Reeder een evenwicht na tussen collaborateurs en Belgische ambtenaren in beleidsorganen; dit om geen verzet op te wekken bij de bevolking. Een meerderheid van Vlaams Nationalisten aan het bewind, zou uiteindelijk immers tot een oncontroleerbare situatie leiden, net als in de Eerste Wereldoorlog.

Om dezelfde reden gebeurde het aan de kant schuiven van de ongewenste individuen dikwijls zeer omzichtig. Via allerlei verordeningen, officieel in het leven geroepen omwille van praktische problemen, wilde men administraties “doorspekken” met leden van collaboratiebewegingen’ (Verhoeyen, 12). Zo werd een verordening uitgevaardigd die stelde dat individuen die het land verlaten hadden omwille van de oorlogsomstandigheden, hun taak pas terug mochten opnemen na een persoonlijke, schriftelijke toelating van Eggert Reeder. Op deze manier werden heel wat anti-Duitse individuen officieel gestraft voor het in de steek

¹⁰ Men kon nieuwe ambtenaren niet op de man af niet naar hun politieke oriëntatie vragen. Dat zou argwaan wekken bij de Vlaamse bevolking, wat Reeder ten allen tijde wilde vermijden.

laten van hun post, en niet omwille van hun ideologische strekking. Een andere verordening, uitgevaardigd op 7 maart 1941, stelde een leeftijdsgrens voorop voor politici en ambtenaren. Anti-Duitse personen die de vereiste leeftijd overstegen, werden samen met andere “onbesproken” ambtenaren ontslagen. In hun plaats kwamen - vaak - VNV'ers. In totaal werden maar liefst 2.500 mensen uit hun functie ontheven omwille van hun pensioengerechtigde leeftijd. Hoewel Reeder niet anders kon dan Vlaams Nationalisten in de bestuursorganen toe te laten, bleef hij beducht voor hun territoriale eisen. Eggert Reeder stelde daarom voorwaarden aan de samenwerking. Het VNV moest, als *quid pro quo*, haar Duitse droom voorgoed laten varen. De wederaanhechting van Vlaanderen aan Nederland was onbespreekbaar voor de Bezetter. De Clerq stemde hiermee in; een knieval. Aan de collaboratie hingen heel wat voordelen vast voor de *Militärverwaltung*. Reeder moest minder opvallend ingrijpen in het publieke leven om controle te behouden en het waren voornamelijk de collaborerende partijen die gevisieerd werden door het verzet.

Toch liep niet alles van een leien dakje. Reeder moest immers zijn eigen strijd uitvechten met de *Schutzstaffel* (vanaf hier: SS), die zware gevolgen zou hebben voor het politieke landschap in België. Hoewel Hitler aan het OKH formeel had beloofd de SS geen bestuurlijke verantwoordelijkheden toe te kennen in België, duurde het maar een paar maanden voor de *Algemeene SS-Vlaanderen* onder leiding van Gottlieb Berger, werd opgericht. Heinrich Himmler, de hoogste in rang van de SS, had al in april 1940 geïnformeerd naar mogelijke SS-leiders die het Nederlands machtig waren. De onbetwiste leider van de SS wilde de *Militärverwaltung* ondermijnen en België onder het bewind van een *Zivilverwaltung* geplaatst zien. Himmler wilde het OKH de macht ontnemen en was niet opgezet met het voorzichtigheidsbeleid dat *Militärverwaltungschef* Reeder in België voerde. Hij eiste een actievere Vlaamse politiek. Himmler ergerde zich aan het feit dat het tijdens de oorlog mogelijk was dat bepaalde overheidsteksten enkel in het Frans werden opgesteld. De SS eiste verordeningen die de Franse invloed op Vlaanderen zou uitschakelen.

Ondanks eerder gedane beloftes, bemoeide Hitler zich niet met de machtsstrijd tussen de SS en het OKH. Hierbij dient gezegd dat de Führer van oordeel was dat militairen geen politiek leidinggevende kwaliteiten hadden. Toch had hij het OKH de opdracht gegeven een *Militärverwaltung* te installeren om het landleger in de beginfase van de oorlog tevreden te houden. De leiding van het OKH voelde zich midden 1940 immers niet genoeg gewaardeerd. Von Brauchitsch wilde de belangrijke rol die het leger had gespeeld in de verovering van het Rijk verzilverd zien in politieke macht. Hitler, die het leger nog nodig had zolang de oorlog niet definitief ten einde was, gaf toe. Na het offensief van 1940 verloor het OKH stilaan al

haar invloed binnen het Rijk. Hitler waande de overwinning immers binnen handbereik en achtte het leger na verloop van tijd niet meer zo onmisbaar als voorheen. Uiteindelijk ontsloeg de Führer met von Brauchitsch de hoogste in rang bij het OKH en nam de leiding van het landleger zélf over. De SS bleef maar groeien en ‘(...) verkreeg (...) steeds meer politieke invloed in het Rijk zelf en bijgevolg ook in de bezette gebieden’ (Verhoeyen, 14).

De *Algemeene SS-Vlaanderen* bleef behoorlijk klein, ondanks een populariteitsboost tijdens de eerste maanden van haar bestaan. Dat de SS in Vlaanderen steeds meer voet aan grond kreeg was vooral te danken aan het samenwerkingsverbond met de *Deutsch-Vlämische Arbeitergemeinschaft* (vanaf hier: DeVlag) van Jef Van de Wiele. Net als de *Militärverwaltung* had de SS een Vlaamse vereniging aangezocht. De *DeVlag* was echter, in tegenstelling tot het VNV, een zuiver culturele organisatie die politiek nog niets bewezen had. Op verzoek van de SS zou de formatie een (bij)rol in het politieke leven opeisen. Vanaf midden 1941 ging de *DeVlag* de nazistische ideologie dan ook steeds meer promoten en propageren. De concurrentie met het VNV werd snoeihard, ‘(z)odoende ontstond in de Vlaamse collaboratie (...) een tweespalt’ (Verhoeyen, 14). Er was niet langer eensgezindheid tussen de collaborerende Vlaams Nationalistische partijen. Het VNV en de *DeVlag* streden openlijk om de macht. Hoewel het VNV dankzij de samenwerking met Reeder meer politieke mandaten opnam dan voorheen, zorgde de politieke veldslag met de *DeVlag* toch voor een crisis binnen de formatie. Het VNV wilde immers een alleenheerschappij op politiek vlak in Vlaanderen. De *DeVlag* hypothekeerde deze monopoliepositie, wat tot felle ergernis leidde. De malaise was op een gegeven ogenblik zo erg dat bepaalde leden van het VNV zelfs voorstelden om te kappen met de collaboratie. Zo ver kwam het uiteindelijk niet. Integendeel, het VNV liet zich verleiden tot een opbodpolitiek met de *DeVlag*. Beide partijen wilden steeds meer macht en gingen daarvoor steeds verder. Het VNV en de *DeVlag* ronselden zelfs Vlaamse soldaten om met het Duitse leger aan het Oostfront te strijden. Zo wilden zij hun loyaliteit aan de Duitse Bezetter en de Nazi-ideologie bewijzen. Het VNV bleef politiek de meerdere van de *DeVlag*. De groepering rond Van de Wiele leverde hier en daar wel een burgemeeste, maar had slechts een beperkte politieke invloed, zeker in vergelijking met het VNV dat een aanzienlijk aantal politieke mandatarissen op het hoogste niveau in haar rangen telde.

Ondanks het feit dat de *DeVlag* politiek geen hoofdrol speelde, kreeg Himmler aan het einde van de oorlog toch wat hij wilde; de invoering van een burgerlijk bestuur in België. Dit dankte hij vooral aan de macht die de SS in handen had in Duitsland zelf. Het OKH was immers een groot deel van de macht verloren, en de SS vulde de leemte op. Het OKH stelde

op het einde van de oorlog politiek niet veel meer voor, de SS vulde de leemte op. Himmler werd steeds belangrijker binnen het Derde Rijk. In augustus 1944 werd op zijn aangeven dan ook een *Zivilverwaltung* aangesteld onder leiding van Josef Grohe.

2. De Cultuurpolitiek van Petri en Reese en de strijd tussen het VNV en de DeVlag.

‘In eerste instantie reageert men enigszins verbaasd na de Bezetting; de situatie van relatieve culturele ordeloosheid wordt evenwel al spoedig omgebogen (...)’ (De Geest, 5). Het publieke leven in België viel de eerste maanden van de Bezetting volledig stil. Al gauw werden de culturele activiteiten hervat; er werden muziekconcerten gegeven, tentoonstellingen vonden plaats,... De overheid had er dan ook alle belang bij een deftig cultuurbeleid uit te stippelen. Improvisatie kon immers tot onoverzichtelijke en dus oncontroleerbare chaos leiden. In het vorige hoofdstuk werd aangehaald dat Reeder op politiek vlak voor een terughoudende aanpak koos. Of de voorzichtigheidspolitiek van Reeder ook werd toegepast op cultureel gebied, zal duidelijk worden in volgend hoofdstuk.

De architecten van het culturele beleidsplan waren Werner Reese, die al vroeg in de oorlog het leven liet, en Franz Petri. Beide academici hadden reeds voor de oorlog kennis opgedaan over Vlaanderen. Petri was lange tijd directeur van het *Duits-Nederlands Instituut* aan de universiteit van Keulen. Reese had voor de oorlog werken gepubliceerd over de Duits-Vlaamse verhoudingen. De indeling van de *Kultur Abteilung* (vanaf hier: KA) was dan ook wel overdacht. Petri en Reese verdeelden de KA in twee afdelingen. De ene divisie moest het Belgische cultuurpatrimonium beschermen, de andere afdeling had een vooral propagandistische taak. Via cultuur moesten de Vlamingen overtuigd worden van de correctheid en zelfs het grote belang van de Duitse Bezetting. Het cultuurbeleid draaide dus niet zozeer om cultuur als ontspanning, maar eerder om cultuur als educatiemiddel. Willem Erauw stelde dat ‘(h)et uiteindelijke doel (...) dan ook (was) het bezette land niet alleen in contact te brengen met, en vooral het doordringen van de verheven waarden, ideeën en cultuur uit Duitsland’ (Erauw, 7).

Er was een groot verschil met het cultuurbeleid van tijdens de Eerste Wereldoorlog. Immers, om de verheven status van de Duitse cultuur te bewijzen, ondersteunden Reese en Petri elke stelling met wetenschappelijk onderzoek. Marnix Beyen stelt dat ‘(d)e cultuurpolitiek van het Bezettingsbestuur (...) in handen (was) van personen met een uitgesproken wetenschappelijk profilering’ (Beyen, 53). Petri wilde het autochtone volk er onder anderen van overtuigen ‘dat België op historische en/of etnische gronden thuishoorde in het Duitse Rijk en dat daarom een einde moest worden gesteld aan de dominante invloed van de Franse cultuur in dat land’ (Beyen, 52). Dus, in tegenstelling tot het discours van tijdens de Eerste Wereldoorlog, dat vooral romantisch geïnspireerd was, gebruikte de Bezetter ditmaal wetenschappelijke motieven om de Duitse imperialistische politiek “goed te praten”. Cultuur

was het Trojaanse paard waarmee de Bezetter zijn ideologie in de Vlaamse gedachtewereld wilde smokkelen.

De culturele strategie mag echter niet los gezien worden van de politieke. A. De Jonghe gaat dan ook uit de bocht als hij stelt dat het ‘anders was (...) gesteld met de cultuurpolitiek.’ Hij merkt op dat ‘(h)ier (...) minder terughoudendheid geboden (was) en (dat) dus meer armslag mogelijk (was) omdat gelijk welke politieke oplossing van het Belgische vraagstuk een enge culturele samenwerking met het Rijk impliceerde’ (De Jonge, 1982; 410). Voor De Jonghe was de - volgens hem - actievere cultuurpolitiek een tegemoetkoming aan de Vlamingen, omdat hun politiek te hoog gespannen verwachtingen niet werden ingelost. De Jonghe trekt deze conclusie aan de hand van een aantal publieke richtlijnen. Om België af te grendelen van Angelsaksische en Romaanse invloeden, werden bijvoorbeeld vele Engelse, Amerikaanse en Franse toneelstukken verboden. Deze werden vooral vervangen door Duitse.¹¹ De Jonghe verliest echter uit het oog dat cultuur en politiek in een nationaal-socialistische staat erg nauw verweven zijn. Meer zelfs, cultuur staat in dienst van het hogere politieke doel. Het pseudo-wetenschappelijke discours van Petri en Reese was een schakeltje in het radarwerk van de voorzichtigheidspolitiek van Eggert Reeder. Net als op politiek vlak was een gematigd beleid aangewezen. De richtlijnen waarop De Jonghe zijn - al te voorbarige - conclusie baseert, hadden een praktisch-politiek leidmotief. De Duitse Bezetter kon immers niet toelaten dat de Belgische bevolking via Engelse of Franse toneelstukken “besmet” bleef worden met de oude orde. Men wilde het Vlaamse volk heroriënteren met als uiteindelijk doel een zogenaamde *Volkspolitische Ordnung*. De *Nieuwe Orde* moest via de cultuur worden gepromoot, zelfs als dit een aantal openlijk ingrepen vereiste.¹²

Dat het culturele beleid wel degelijk even gematigd was als het politieke, valt af te leiden uit het niet-slagen in, of het niet langer nastreven van, een aantal aan het begin van de oorlog vooropgestelde doelstellingen. Zo had men de intentie het culturele veld verregaand te centraliseren. Er waren plannen voor de oprichting van een *Nationaal Toneel*, een eenheidstijdschrift, een overkoepelende *Kultuurkamer*, etc... Men stapte al snel af van deze centralisatie omwille van het groeiende besef dat een opvallend ingrijpen in de structuur van het culturele veld, bepaalde kunstenaars zou afschrikken. Sommige artiesten wilden immers niet meedraaien in een openlijk nazistisch systeem, waardoor het culturele leven in België dreigde stil te vallen. Reeder wilde dit voorkomen, immers, ‘(e)erst en vooral kwam het erop aan het leven zo normaal mogelijk te doen verlopen’ (Vande Vijver, 8). Om deze reden ook

¹¹ zie in dit verband ook DEEL VIER.

¹² Ik ga niet in op verdere richtlijnen. In het Tweede deel kom ik hier - in verband met de KVS - uitgebreid op terug.

wijzigde de KA, onder dagelijks leiding van Eugen Löffler, weinig aan de samenstelling van officiële culturele instellingen, ondanks eisen in dit verband vanwege Vlaams Nationalistische groeperingen.¹³ Het feit dat de literaire censuur helemaal niet streng was toont aan dat de KA niet te ver wilde gaan in haar controletaak. Toch kon men niet anders dan bepaalde individuen, tijdschriften, werken, aan te pakken omwille van anti-Duitse propaganda.

Het verwantschap tussen cultuur en politiek blijkt uit het feit dat de strijd die het politieke leven tijdens de Bezetting kenmerkte, verder woedde in de toneelzalen, de concertgebouwen, de boekhandels, de bibliotheken en de uitgeverijen. Het VNV, al voor de oorlog een belangrijke politieke partij, ging zich ook op het culturele domein profileren. Beide groeperingen probeerden hun totalitaire aspiraties waar te maken en gingen meermaals in de clinch.

De *DeVlag* bestond als culturele organisatie reeds vóór de Tweede Wereldoorlog. Ze was opgericht in 1936 door Vlaamse en Duitse professoren, waaronder Franz Petri en hield zich bezig met het verinnigen van de culturele banden van Vlaanderen met Duitsland. De *DeVlag* organiseerde uitwisselingsprojecten, toespraken,... In 1940 werd de structuur van de organisatie op nazistische leest geschoeid.

‘De algemene leiding werd waargenomen door het centraal bestuur, bijgestaan door het konvent der celleiders en een raadgevend organisme, het college der referenten. In het college bestonden verscheidene afdelingen, o.a. de cultuur (Filip de Pillecyn), kunst (Edgard Leonard), economie en sociale politiek (Jan Acke), techniek, vrouwenwerken (Mevr. Gravez), toneel (Frans Haepers) en muziek (Walter Weyler)’ (Vande Vijver, 12).

Het aantal leden zwol snel aan. Velen onder hen hadden initieel ook een VNV-lidkaart, tot de relatie tussen beiden organisaties in 1941 begon te verzuren. In mei 1941 werd de *DeVlag* onder de koepel van de SS ondergebracht. In november van hetzelfde jaar werd Gottlieb Berger, hoogste in rang bij de *Algemeene SS-Vlaenderen*, tevens leider van de *DeVlag*. De *DeVlag* werd het handpopje van de SS en moest bijdragen tot het ondermijnen van de *Militärverwaltung*. De organisatie werd gefinancierd door de *Germanische Leitstelle*: ‘het instrument waarmee Himmler de *Volkstumpolitik* in de bezette gebieden wilde beïnvloeden en beheersen’ (Verhoeven, 220). De *DeVlag* had financieel dan ook meer armslag dan het VNV, dat zich steeds meer bedreigd voelde. Het VNV kwam tegen de nieuwe politieke rol van de *DeVlag* in het verweer en eiste van de *Militärverwaltung* op te treden; de *DeVlag* moest monddood gemaakt worden. Toen het Duitse Bezettingsbestuur hier

¹³ Zie DEEL TWEE voor de ontwikkeling binnen de KVS in dit verband.

niet op in ging aangezien Reeder beseftte dat hij geen vat had op de *DeVlag*, besloot het VNV om de *DeVlag* zelf van antwoord te dienen. Het *Vlaams Nationalistisch Verbond* begaf zich op het terrein van de *DeVlag* en koesterde culturele aspiraties. De *DeVlag* zag zich in haar monopoliepositie bedreigd en moest met het VNV strijden om de hoogste postjes binnen allerlei culturele organisaties. Illustratief voor de vijandige sfeer waarin deze concurrentieslag werd geleverd, was het “gevecht” om de *Vlaamsche Kultuurraad*.

De Vlaamsche Kultuurraad, die bestuurd werd door een meerderheid van DeVlagers slaagde er nooit in haar taak als controleorgaan en coördinator van de Vlaamse cultuur naar behoren uit te voeren. Voorzitter Cyriel Verschaeve was bijna nooit aanwezig op vergaderingen en hield zich amper bezig met het dagelijks beleid. De bezieling die nodig was om dit eenheidsproject te doen slagen was dan ook nooit aanwezig. Eggert Reeder wantrouwde de *Kultuurraad* aangezien de *DeVlag* een SS-satelliet was geworden. De *KV* deelde dit wantrouwen en zocht actief naar een nieuwe koepel waaronder de *Kunstenaarsgilde* en *Volk en Kunst* konden geherbergd worden. Al vanaf 1942 werden door het VNV her en der *Provinciale Kultuurdiensten* opgericht, die zich bezighielden met cultuurcoördinatie op regionaal niveau. In juni 1942 werd de *Interprovinciale Kultuurdienst* gesticht als overkoepelend orgaan. Een VNV-kopstuk uit Limburg werd als voorzitter benoemd¹⁴. De *DeVlag* uitte haar ongenoegen over deze nieuwe organisatie, terwijl het de nieuwe ontwikkelingen volledig aan zichzelf te wijten had. Zij had immers het culturele terrein steeds meer braak gelaten om een politieke hoofdrol op te eisen. Het VNV had met de oprichting van de *Interprovinciale Kultuurdienst* de kans schoon gezien om dit vacuüm op te vullen. Het VNV bracht de *DeVlag* dan ook een zware psychologische slag toe. Zowel *Volk en Kunst*, dat sowieso al een VNV-bastion was, de *Kunstenaarsgilde*, *Volk en Wetenschap* als vele andere organisaties sloten zich aan bij de nieuwe overkoepelende vereniging. De *Interprovinciale Kultuurdienst* van het VNV nam de taken van de falende *Kultuurraad* over. De *DeVlag*, dat ook een project op stapel had staan om de slecht functionerende raad te vervangen, werd gepasseerd. De *Kultuurraad* bleef dan wel bestaan, haar belang tijdens de Tweede Wereldoorlog was marginaal.

Een belangrijk gevolg van de opbodpolitiek tussen de *DeVlag* en het VNV was, dat beide collaborerende organisaties bereid waren steeds verder te gaan in de hervormingen van het culturele veld. Zo wilden zowel de *DeVlag* als het VNV bij de *Militärverwaltung* de oprichting van een *Kultuurkamer* naar Nederlands model afdwingen, dit om het culturele veld

¹⁴ Volgens Etienne Verhoeyen betreft het Jozef Lijsens, de Limburgse gouverneur. Volgens Herman Vande Vijver zou het om Theo Brouns gaan, de kabinetschef van Lijsens.

te centraliseren en te controleren. De *Verwaltung* moest de Vlaams Nationalistische organisaties ontgoochelen en weigerde, in het kader van haar voorzichtigheidspolitiek, verregaande wijzigingen door te voeren.

3. Lokale politiek; het vraagstuk Brussel

In dit hoofdstuk volgt een korte schets van het “vraagstuk Brussel”, dat tijdens de Tweede Wereldoorlog voor heel wat beroering zorgde. De schets beperkt zich tot het aanhalen van feiten die belangrijk zijn in het grote verhaal van deze eindverhandeling; de Koninklijk Vlaamse Schouwburg tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Het voorzichtigheidsbeleid van Eggert Reeder liet zich ook gevoelen op lokaal niveau. Ook Brussel ondervond de gevolgen van de afwachtende politiek waarvoor de *Militärverwaltung* op nationaal niveau gekozen had. De politieke machtsverhoudingen in de tweetalige hoofdstad wijzigden helemaal niet zo snel als men naar aanloop van de oorlog aan Vlaamse zijde had gehoopt. Het “vraagstuk Brussel” groeide door de jaren heen uit tot een symbooldossier voor de Vlamingen in hun strijd tegen de Franstalige overheersing. Brussel, een kruispunt tussen de Germaanse en Romaanse cultuur, was al vele jaren verfranst en werd door een Franstalige elite bestuurd; een doorn in het oog van de Vlamingen die de Belgische hoofdstad als een Vlaamse stad zagen. Immers, voor hen lag Brussel geografisch gezien op Vlaams grondgebied. Ook geschiedkundige feiten, zoals de Guldensporenslag, leverde volgens hen voldoende bewijs voor het Vlaamse karakter van de hoofdstad. Allerlei wantoestanden staken de Vlamingen dan ook al enige tijd de ogen uit; administratief personeel was vaak uitsluitend Franstalig, onderwijs in het Nederlands stond op een laag niveau, de universiteit was Franstalig, leidinggevende politici – waaronder burgemeester Max - waren slechts ééntalig en konden zich met moeite in het Nederlands uit de slag trekken. De Vlamingen wilden hun stad “heroveren” waarvoor ze politieke armslag nodig hadden, waarover ze niet beschikten. De collaborerende Vlamingen rekenden op de *Militärverwaltung* om aan de macht te komen. Reeder ging vooralsnog niet op deze vraag in. De vooroorlogse burgemeester en zijn schepenen bleven voorlopig op post. Dit zorgde voor grote frustratie bij de collaborerende groeperingen die honger hadden naar macht, en eindelijk fundamentele verbeteringen eisten aan de situatie waarin de Vlaamse Brusselaars zich anno 1940 bevonden. De Verwaltung was zich hiervan bewust, maar voor het “vraagstuk Brussel” bestond geen eenvoudige oplossing. Brussel was immers een zeer complexe en verdeelde stad. Enerzijds waren er de collaborerende partijen die meer inspraak eisten in het dagelijkse bestuur van de Belgische hoofdstad. Anderzijds waren er de Franstalige partijen die het beleid in handen hadden, geen veranderingen wilden en zich daarin gesteund voelden door de meerderheid van de inwoners. Reeder besloot de positie van de Vlamingen in Brussel te versterken voor zover de bestaande wetgeving hem dat toeliet. Op deze manier hoopte hij de Vlamingen gunstig te stemmen, en trachtte hij de Franstalige verwijten als zou hij de Vlamingen bevoordelen, te

vermijden. Een goed voorbeeld van deze strategie was Reeders aanpak van de netelige Taalkwestie. Het taalvraagstuk bemoeilijkte het dagelijkse leven van de Nederlandssprekende Brusselaars. Het Frans overheerste de hoofdstad, een probleem dat een oplossing op korte termijn behoeft. Reeder stelde een *Kommissie voor Taaltoezicht* aan. De bedoeling was een organisatie, die bestond uit de helft Nederlands- en de helft Franssprekende Brusselaars, de bestaande taalwetgeving te laten controleren. Reeder drong in een nota aan op het aanstellen van Strauven 'als vertegenwoordiger van de staatsdiensten en deskundige voor de Brusselse toestanden' (geciteerd in De Jonghe, 411), een Vlaming die erop moest toezien dat de Vlamingen meer wettelijke steun zouden krijgen.

Het plannetje van Reeder scheen niet helemaal te lukken. Door de geringe politieke wijzigingen in 1940 nam de druk op de *Militärverwaltung* van Vlaamse zijde toe. Er werd schande gesproken over de omstandigheden waarin Vlamingen moesten leven en functioneren. De collaborerende pers besteedde behoorlijk wat aandacht aan het vraagstuk Brussel. In het artikel *Brussel Vlaamse Stad* werd in *Het Laatste Nieuws* van 21 juni 1941 verwezen naar 'de Brusselsche draak of het veelkoppige monster der verfransching'. De vijandigheid tussen Vlamingen en Walen nam merkkelijk toe naarmate de maanden vorderden. Reeder zag in dat hij bepaalde - vooral Franstalige - magistraten, politici en ambtenaren beter niet op post had gehouden. Verschillende beleids mensen gaven blijk van een anti-Duitse houding.

Nationaal kwam de samenwerking met het VNV tot stand om de scheve situatie recht te trekken. In Brussel werd het VNV - zij het pas vanaf 1942 - tot het stadsbestuur toegelaten. De *De Vlag*, die er nochtans alles aan had gedaan om een belangrijke rol te spelen in de Brusselse politiek, werd om voor de hand liggende redenen genegeerd. Net zoals op nationaal vlak, probeerde de Bezetter wijzigingen te maskeren via richtlijnen. De verordening van maart 1941, die een leeftijdsgrens instelde, trof de Brusselse politiek zwaar. Een aantal schepenen, ambtenaren en gemeenteraadsleden werden de laan uitgestuurd. Ook burgemeester van de Meulenbroeck, die de zestig al gepasseerd was, werd verplicht af te treden omwille van zijn hoge leeftijd. De Franstalige liberaal weigerde, zette een affiche-actie op poten en werd gearresteerd. De stad Brussel werd voor deze halsstarrigheid veroordeeld tot het betalen van een waanzinnig hoge boete: 5 miljoen Belgische frank. Reeder wilde hiermee een statement maken: de Duitse Bezetter zou geen tegenwerking meer dulden. Van de Meulenbroeck werd vervangen door waarnemend burgemeester Coelst, die slechts enkele maanden zou aanblijven. De zoektocht naar een geschikte burgemeester kon beginnen.

Het VNV eiste de burgemeesterzetel op. De Verwaltung hield haar antwoord in beraad. Tijdens de 11-juli viering van 1941 herhaalde het VNV haar standpunt omtrent het symbooldossier Brussel. De feestelijkheden stonden in het teken van *Brussel Vlaams*. Het bleef niet enkel bij woorden, op de grote markt van Brussel stroomden honderden Vlaamse jongelingen samen; ‘Het was (...) een waarschuwing: de jeugd van Vlaanderen is bereid, zoodra het oogenblik daartoe zal gekomen zijn, op te marcheren om Brussel weer Vlaamsch te maken’ (HLN, 12 juli 1941; 5). De Vlamingen schuwden zelfs dreigementen tot het gebruik van geweld niet. Uiteraard kwamen deze dreigementen niet uit officiële VNV-hoek.

Brussel bleef een kruitvat. De Duitse Bezetter dreigde de controle alsnog te verliezen. Reeder kon het VNV niet openlijk steunen omdat dit de indruk kon wekken als zou de *Militärverwaltung* de Vlamingen voortrekken, wat dan weer verzet in de hand zou kunnen werken. Het feit dat er op 21 juli, de Belgische nationale feestdag, verschillende anti-Duitse manifestaties gehouden werden in de Brusselse straten, toont aan dat de *Verwaltung* tussen twee vuren zat. De Bezetter trad hard op tegen de Stad Brussel en verbood alle avondactiviteiten. Alle publieke gelegenheden moesten sluiten om 21.30u. Men wilde de kiem tot verzet immers niet tot bloei laten komen. Brussel bleef het probleemkind van de *Verwaltung*. Zowel Vlamingen als Franstaligen voelden zich steeds meer te kort gedaan. De Vlamingen stelden steeds hoger eisen. Zij wilden eindelijk Nederlandstalig hoger Onderwijs en bleven - uiteraard - azen op de burgemeesterszetel.

Uiteindelijk zou het VNV pas eind 1942 verregaande politieke wijzigingen kunnen afdwingen bij de *Militärverwaltung*, die besepte te moeten ingaan op de Vlaamse eisen om ook nationaal de Vlaamse steun te behouden. Alvorens een nieuw, Vlaams stadsbestuur aan te stellen, werd Brussel administratief hervormd. Een aantal randgemeenten werden aangehecht aan de Stad Brussel en vormden zo de entiteit Groot-Brussel. Op zich al een kleine overwinning voor het VNV dat politiek beschouwde als het ‘organisch ordenen en tot een eenheid verwerken van de verschillende waarden waarop de mensch als stoffelijk en geestelijk wezen bedrijvig is’ (Volk en Kultuur, 20 december 1941). Het nieuwe gecentraliseerde Groot-Brussel moest geleid worden door een nieuwe burgemeester en schepenen. Hier was het dat het VNV haar grootste slag thuis haalde. Met Jan Grauls, voormalig gouverneur van de provincie Antwerpen, zou – eindelijk - een VNV-er de burgemeestersjerp dragen. Ook een groot deel van de schepenen, zoals Liesenborghs (Kunst, Kultuur en Toerisme) en Finné (Onderwijs), waren collaborerende Vlamingen. Eindelijk kon werk gemaakt worden van een Vlaams-vriendelijk beleid. Echter, denken dat dit flamingante stadsbestuur de Vlamingen openlijk ging voortrekken ten nadele van de Franstalige

Brusselaars, is fout. Jan Grauls beseftte dat men rekening moest houden met de talrijke Franstaligen in de Belgische hoofdstad. Men stelde expliciet dat men de Vlamingen niet zou voortrekken, maar wél op gelijke voet zou behandelen.

Het VNV mocht dan wel tevreden zijn omdat het haar burgemeesterzetel binnen had, de radicalere *DeVlag* was dat niet. De SS-satelliet bleef met lege handen achter en zou zich kritisch uitlaten over de vooropgestelde “verzoeningspolitiek” van het stadsbestuur. *DeVlag*-leden als Filip de Pillecijn waren duidelijk; Brussel was van de Vlamingen en van niemand anders. Voor de Bezetter bleef Brussel, ook na de structurele wijzigingen, ‘een luis in de pels, moeilijk te controleren’ (HLN, 5 januari 1943). Verzetsdaden namen in heel het land, ook in Brussel, in aantal toe. De levensomstandigheden verslechterden merkelijk. Geruchten als zou er een geallieerde aanval op til zijn wakkerden het verzet nog aan. Toch meldde *Het Laatste Nieuws* op zondag 28 april dat de oprichting van Groot-Brussel een succes was. De samenwerking tussen Walen en Vlamingen zou vlot verlopen, en ook de verschillende commissies leverden, volgens de krant, goed werk. De constructie Groot-Brussel onder leiding van Jan Grauls zou blijven bestaan tot op het einde van de oorlog.

Eind 1943 begonnen de geallieerden de bezette gebieden te bombarderen. In september 1943 zorgde een bommenregen voor dramatische taferelen in Brussel. Honderden Brusselaars vonden de dood, veelvouden raakten gewond en duizenden werden dakloos. Politiek brak echter een periode van betrekkelijke stabiliteit aan; de druk op het stadsbestuur nam af.

In Mei 1944 zorgde een nieuwe bommenregen voor nog meer dodelijke slachtoffers. Er heerste invasiekoorts in de hoofdstad. Het oorlogsgeweld deed het politieke leven grotendeels stilvallen. Brussel zou uiteindelijk op 4 september 1944 bevrijd worden. Meteen na de bevrijding werd burgemeester Van de Meulenbroeck wederaangesteld. Burgemeester Grauls en zijn schepenen werden uit hun functie ontzet.

‘Alle schepenen en ambtenaren die in functie waren bij den aanvang van den oorlog en verwijderd werden door de besluiten van den Bezetter, worden in hun rechten hersteld en zullen hun taken hervatten. Het noodige wordt gedaan om de organisatie van Groot-Brussel op te ruimen en de zelfstandigheid der gemeenten te herstellen.’ (HLN, 8 september 1944).

Na de oorlog werd er alles aan gedaan om de oorlogshervormingen ongedaan te maken. Het samenstellen van een nieuw stadsbestuur kostte echter de nodige moeite. De socialisten wilden niet deelnemen aan het naoorlogse bestuur. De breuk die tussen de

Nederlands- en de Franssprekende Brusselaars was ontstaan moest geheeld worden, en ook het vertrouwen tussen de Vlamingen onderling had zware schade opgelopen. Na de oorlog werd dan ook benadrukt dat Brussel 'niet Vlaams te noemen is; Vlamingen kunnen geen inzicht hebben in Brussel. Walen voelen zich terecht ontstemd als men Brussel Vlaams noemt en wil maken. Toch moet Vlamingen ook in hun eigen taal toespreken, opleiden,...' (HLN, 5 maart 1945). Brussel zou nog jaren nodig hebben om zijn wonden te likken.

DEEL TWEE: DE KVS TIJDENS DE TWEEDE WERELDOORLOG

1. Korte geschiedenis van de KVS en haar positie binnen de Vlaamse Beweging in aanloop naar de Tweede Wereldoorlog

De Koninklijke Vlaamse Schouwburg was bij haar ontstaan, naast een plaats waar de Nederlandssprekende Brusselaars in hun eigen taal aan cultuur konden doen, veelal een symbool voor Vlaanderen. In 1894 verwierf de Vlaamse elite eindelijk het privilege een Vlaams Theater op te richten. Deze nieuwbakken instelling mag echter zeker niet gezien worden als een klankbord voor een Vlaams-separatistisch ideeëngoed. De Vlaamse onafhankelijkheid werd niet door de KVS gepromoot. Koning Leopold III had immers duidelijk gemaakt in te zitten met de Vlaamse eisen door, naar aanleiding van de officiële opening, zijn eerste Nederlandstalige toespraak ooit te houden in de Schouwburg aan de Lakenstraat. In ruil voor zijn engagement ging de Koning stilzwijgend uit van een vaderlandslievend toneel.

Op zich lijkt het predikaat “Vaderlandslievend Vlaams toneel” een *contradictio in terminis*. Het hedendaagse Vlaamse imago vooronderstelt immers een gedrevenheid naar onafhankelijkheid, met de Koning als eeuwige vijand en exponent van de Franstalige overheersing. De waarheid is echter anders. Uiteraard was de Vlaamse elite niet tevreden met de algemene situatie waarin de Vlaamse Brusselaar zich eind negentiende, begin twintigste eeuw bevond. De geboorte van de KVS was er echter één om fier op te zijn. De Koninklijke Vlaamse Schouwburg was een kind gebaard uit een Vlaamse droom van ontvoogding, van intellectuele en culturele ontwikkeling. Bij deze geboorte had de koning als vroedman gefungeerd. Zonder hem was er van de KVS in 1894 geen sprake geweest. De KVS was de vorst dan ook erkentelijk en hield er geen politieke agenda op na. Dit zou later veranderen.

Een sprong in de geschiedenis: in de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog werd de KVS de inzet van een strijd binnen de Vlaamse Beweging. De radicale flamingantische strekking, die zich tijdens de oorlog ook zou laten verleiden tot collaboratie, drong aan op een mentaliteitswijziging binnen de KVS; de schouwburg moest zich een manifest Vlaams karakter aanmeten om zo een voortrekkersrol te kunnen spelen in de strijd tegen de Franstalige overheersing. In plaats van het publiek via haar uitgebreide programmering kennis te laten maken met een waaier van culturen, moest de Vlaamse Schouwburg het begrip Vlaanderen een monoculturele invulling geven. De Vlámse Schouwburg moest de Vlaamse

identiteit promoten. "Cultuur in dienst van de politiek" was een slogan die tijdens de Oorlog nog zou terugkeren. De KVS moest de rol spelen van cultureel anker voor het wegdrijvende (weggedreven?) Vlaamse schip in Brussel. Het volstond niet langer zomaar toneel te spelen, men moest zich manifesteren als een volkse cultuurbrenger met een sterk nationaal karakter. Net zoals de nazi's hun ideologie probeerden te veresthetiseren via onder anderen toneel en literatuur, zagen ook de Vlaams-nationalisten een belangrijke rol weggelegd voor de KVS in de hoofdstad. Culturele verstrooiing in dienst van romantisch ideaal en theater als onderwijsmiddel. De eis tot een Vlaamsere houding zou, zo zal blijken uit volgende hoofdstukken, blijven gelden tijdens de Duitse Bezetting.

Dat net de KVS de inzet van een interne strijd werd, hoeft geen verwondering op te wekken. Immers, omwille van haar geografische ligging in de tweetalige hoofdstad, droeg de KVS het potentieel in zich om uit te groeien tot hét symbool van de Vlaamse strijd tegen de franskiljons. De KVS speelde aan de Lakenstraat in Brussel, en bevond zich dus in de voorposten, op de barricades. Via cultuur kon men de Vlaamse superioriteit ten opzichte van de Franstaligen, die Brussel zo goed als helemaal in handen hadden, bewijzen. Toch straalde de KVS voor velen Vlaamse intellectuelen een ontgoochelende ambigüiteit uit. Immers, het culturele niveau van de Vlaamse schouwburg was in de jaren dertig erg laag. Het was zelfs zo erg gesteld met de uitstraling van de KVS, dat acteurs van de KNS te Antwerpen niet eens wisten dat er in Brussel Vlaams toneel gespeeld werd. De KVS was naast een potentieel icoon, dus ook een doorn in het oog. De Vlaamse cultuur werd aan de Lakenstraat immers belachelijk gemaakt; van volksverheffing kon (voorlopig) helemaal geen sprake zijn.

De komst van de oorlog, die voor vele miljoenen mensen ellende met zich mee bracht, gaf de radicaalste flamingantische strekking binnen de Vlaamse Beweging hoop. Deze dacht immers "munt" te kunnen slaan uit collaboratie met de Bezetter. Zij wilden, zoals aangetoond, zowel politiek als cultureel een vooraanstaande rol spelen in Vlaanderen.. De KVS moest een samenkomstplaats worden voor rechtgeaarde Vlamingen en Nieuwe Orde-adepten. Toch zou één en ander niet lopen zoals men aan de zijde van de collaborateurs gehoopt had.

2. De KVS tijdens de Tweede Wereldoorlog onder het bestuur Jan Poot

a.) het seizoen 1940-1941

Toen in mei 1940 de oorlog losbrak, en het Duitse leger op het punt stond de Belgische hoofdstad in te nemen, was het seizoen 1939-1940 in de Koninklijke Vlaamse Schouwburg nog niet ten einde. De seizoensafsluiter *Barbara en Benedikt*, die geprogrammeerd stond op zaterdag 11, zondag 12 en donderdag 16 mei, werd afgelast omwille van het toenemende geweld (zie bijlage 1.1). De oorlog deed het publieke leven in Brussel stilvallen en zorgde voor een verschuiving van prioriteiten bij de bevolking. Tijdens het zomerseizoen voltrok de politieke machtswissel zich en na enkele weken van windstilte kon er stilaan weer aan het organiseren van cultuur worden gedacht. De Vlaamse Schouwburg zou tot eind september gesloten blijven, niet opvallend langer dan andere jaren. De oorspronkelijke planning was om het seizoen 1940-1941 te openen op 28 september met Shakespeares klassieker *De Koopman van Venetië* (zie bijlage 1.2). Het was echter lange tijd twijfelachtig of de KVS überhaupt wel theater zou brengen tijdens de Bezetting. Een aantal zaken bemoeilijkten voor Jan Poot, toenmalig bestuurder van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg, het samenstellen van een gezelschap en het vastleggen van een speelplan. De Duitse Bezetter had het gebouw aan de Lakenstraat opgeëist tijdens de beginweken van het zomerseizoen. Poot moest de dagelijkse leiding van de schouwburg tijdelijk overlaten aan de plaatselijke Duitse legertop en was niet opgezet met deze gang van zaken. Dit blijkt uit een brief van 17 augustus 1940, gericht aan zijn goede vriend Emiel Buskens, voorzitter van de *Bond van Vlaamsche Tooneelschrijvers* waarvan Poot, die zelf ook toneelstukken schreef, eveneens lid was. In deze brief schetste Jan Poot, die vlak bij de schouwburg van de KVS woonde, een beeld van hoe het er tijdens de eerste weken van de Bezetting aan toe was gegaan aan de Lakenstraat.

‘Elken dag ben ik – en soms meer dan eens per dag – naar de Lakenstraat gaan kijken ... of de Koninklijke Vlaamsche Schouwburg nog steeds op zijn zelfde plaats stond. Een heelen tijd evenwel, had ik in het gebouw niet veel te vertellen: het was ingenomen door Duitse soldaten, terwijl al de andere schouwburgen onbezet waren gebleven (AMVC, B 7118 (B2))

Poot voelde zich machteloos en vroeg zich af ‘waarom het nu juist de Vlaamsche Schouwburg was, die aldus ingenomen moest worden’. Het antwoord op deze (retorische) vraag is eenvoudig; het Duitse leger beschikte in en rond Brussel niet over de nodige faciliteiten om de vele duizenden soldaten die hadden meegeholpen aan de verovering van de

Belgische hoofdstad, te herbergen. Als voorlopige oplossing eiste de Duitse legerleiding een aantal grote zalen en gebouwen op in en rond Brussel, waaronder de schouwburg aan de Lakenstraat, om deze een aantal weken in gebruik te nemen als tijdelijke kazerne. Duitse soldaten werden er een aantal weken gestationeerd terwijl aan een definitieve oplossing werd gewerkt. Uit de brief van Jan Poot aan Emiel Buskens blijkt dat de Duitse soldaten de Vlaamse Schouwburg midden augustus al verlaten hadden. Na het offensief keerden immers veel soldaten weer terug naar Duitsland. Ondanks het vrijmaken van de Schouwburg, kon Poot ook midden augustus nog geen beleidlijnen uitstippelen in verband met het samenstellen van een gezelschap of het repertorium.

Nochtans waren, '(i)n tegenstelling met Antwerpen (,) te Brussel schier geen artisten op de vlucht gegaan' (HLN, 27 juni 1940, 5). Enkel Jan Bascour was een tijdje gevlucht maar zou midden juli reeds terugkeren.

De moeilijkheden waarmee Poot worstelde, waren te wijten aan de financiële perikelen die de KVS teisterden. Jan Poot had namelijk geen enkele financiële garantie voor het seizoen 1940-1941. In een interview met *Het Laatste Nieuws* op 27 juni 1940 gaf Poot meer uitleg over de economische situatie waarin zijn schouwburg verkeerde. Hij stelde dat hij zijn acteurs en actrices geen nieuwe contracten kon aanbieden, vooraleer hij zekerheid verkreeg omtrent de beloofde overheidssubsidies. De Stad Brussel was in principe nog voor een periode van zeven jaar gebonden aan een eerder afgesloten contract, maar het was onduidelijk of voor de oorlog afgesloten overeenkomsten nog juridische waarde hadden tijdens de Bezetting. Voorlopig had de Stad Brussel enkel de toelage voor de eerste helft van het seizoen 1940-1941 betaald. Ook met de Provincie en de Staat, die de geplande subsidies voor het seizoen 1940-1941 slechts voor de helft hadden betaald, moest nog onderhandeld worden. Met de Provincie had het bestuur van de KVS in principe nog een overeenkomst van meerdere jaren. Het contract met de Staat liep eind 1940 af, er moest dus een nieuwe regeling getroffen worden, wat in de woelige oorlogsperiode niet vanzelfsprekend was. Immers, het was uiterst moeilijk voor de bestuurder van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg om een vergadering te beleggen met de verantwoordelijke politici, die mee over het financiële lot van de KVS moesten beslissen. Ofwel hadden zij andere, meer dwingende prioriteiten, ofwel waren zij het land uit zoals oud-minister Julius Hoste, lid van de *Tooneelkommissie*. Poot en de KVS konden niets anders doen dan de beslissingen van de verschillende overheden afwachten.

Op 27 juni 1940 hadden enkel regisseurs Gust Maes en Jan Cammans een contract ondertekend. De rest van het vooroorlogse gezelschap bleef zitten met levensgrote

vraagtekens, al gaf Jan Poot aan een snelle doorbraak te willen forceren; ‘(o)ver enkele dagen wanneer ik zal weten in welke voorwaarden wij opnieuw van wal kunnen steken zal ik een beroep doen op bepaalde artiesten om terug een gezelschap te vormen dat zeker zoo hoog zal staan als die van verleden jaar, het sterkste dat wij ooit hebben gehad’ (HLN, 27 juni 1940, 5). Op 5 september - ruim twee maanden later - wist Poot echter nog steeds niet of de KVS over de nodige fondsen voor het seizoen 1940 – 1941 zou beschikken. Poot werd door de financiële onzekerheid gekortwiekert terwijl de première van het nieuwe seizoen naderde. Hij kon ‘geen enkele definitieve beslissing (...) treffen. Ik weet nog niet hoe de financieele toestand er zal uitzien en die ook heeft belang waar het om de samenstelling van een speelplan gaat’. De bestuurder van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg begon zich dan ook ‘wat ongerust te maken’ (HLN, 5 september, 5). Vlak vóór de première van de klassieker *De Koopman van Venetië* liet het stadsbestuur van Brussel en de provincie Brabant aan het bestuur van de KVS weten dat de overeenkomsten die voor de oorlog waren gesloten, ook tijdens de Bezetting bleven gelden. Met de Belgische Staat werd in allerijl een nieuwe regeling getroffen. De staatstoelage bedroeg 155 000 frank. Vanwege de Provincie ontving Poot 75 000 frank. De Stad Brussel was goed voor 400 000 frank.

Na het verkrijgen van financiële zekerheid kon Jan Poot zich eindelijk weer toeleggen op de artistieke kant van zijn taak als bestuurder van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg. Voor het seizoen 1940-1941 werd een gezelschap samengesteld dat in weinig verschilde met dat van het voorgaande seizoen. Ten opzichte van het seizoen 1939-1940 maakten enkel oudgediende Henriette “Jet” Cabanier en Jan Clerckx geen deel meer uit van het gezelschap. Cabanier werd, volgens het tijdschrift *Ons Tooneel*, geen vernieuwd voorstel aangeboden. Clerckx verliet de Koninklijke Vlaamse Schouwburg zélf omdat hij een eigen gezelschap wilde oprichten - *Antwerpsch streven '44* - dat overigens niet bijzonder veel succes zou kennen.

Oudgediende Gust Maes en Antwerpenaar Jan Cammans namen afwisselend de regie van de stukken voor hun rekening. De optredende acteurs waren Gust Maes, Jan Cammans, Adolf Denis, Frans Joossens, Fons Derre, René Peeters, Piet van der Auwera, Robert Sonck, Jan Bascour, Léon Lambert en nieuweling Isidoor van Aenroyde. Als actrices werden volgende dames gecontracteerd: Rezy Verschueren, Irma de Veirman, Jeanne Cammans-Jans, José Puissant, Alida Bascour, Bieke Vleminckx, Alida Verbeke.

Zoals gezegd begon de KVS aan het seizoen 1940-1941 met een klassiek werk van de hand van William Shakespeare. Vóór deze première waren in de Schouwburg aan de Lakenstraat enkele speciale avonden georganiseerd ter ere van de Vlaamse en de Belgische

Nationale Feestdag. Op 11 juli bracht een gemengd gezelschap, waaronder Adolph Denis van de KVS, een stuk voor een publiek van Vlaamse prominenten. De opvoering werd geregisseerd door Adolphe Clauwaert, een man die later een vooraanstaande rol zou spelen in de teloorgang van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg.¹⁵ De voorstelling werd gevolgd door een toespraak van professor Filip de Pillecijn, belangrijk lid van de culturele organisatie *DeVlag*. Hierin wijdde hij uit over de betekenis van de Guldensporenslag voor het Vlaamse volk. Op 21 juli, om 14 uur, bracht het vaste gezelschap van de KVS *Boeffe*. Om 16 uur was het de beurt aan de toneelafdeling van *La grande Harmonie* met *Kaatje*. Beide voorstellingen lokten overvolle zalen.

De première van *De Koopman van Venetië* was gepland op 28 september. Vooraf werden de Brusselaars via de pers meermaals opgeroepen om massaal te komen kijken. De Vlamingen werden gewezen op hun verantwoordelijkheid; zij moesten de KVS steunen opdat de Vlaamse Schouwburg in het tweetalige Brussel niet zou verdwijnen. Meer zelfs, in *Het Laatste Nieuws* van 28 september 1940 werd gesteld dat de Vlaamse Brusselaars zélf verantwoordelijk waren voor het niveau van de opvoeringen, ‘want in ons land is het - jammer genoeg - nog steeds zoo, dat een theaterdirecteur het peil van zijn opvoeringen regelen moet naar de balans van zijn inkomsten en uitgaven’ (HLN, 28 september 1940). In *Het Laatste Nieuws* werden ook kortingsbons gepubliceerd om zo voor volle zalen te zorgen. Tevergeefs, alle oproepen en reclamecampagnes ten spijt, was er een erg matige opkomst voor de eerste voorstelling van het jaar. Volgens de pers heerste er ‘geen atmosfeer’ (HLN, 30 september, 5). Het publiek bleef weg, de schouwburg was halfleeg. Optimisten weten dit aan de oorlog en aan de aangepaste aanvangsuren ter naleving van een verordening van hogerhand. De namiddagvoorstelling begon reeds om 15 uur, de avondvoorstelling al om 18 uur (zie bijlage 1.2). Uiteraard waren de omstandigheden om aan cultuur te doen, ook nadat de Duitse soldaten de Vlaamse Schouwburg hadden verlaten, niet optimaal voor het gezelschap van de KVS. Immers, de Bezetter stelde van in het begin van de oorlog een avondklok in waarmee rekening moest worden gehouden. Daarnaast zorgde de oorlog voor een aanhoudende storm van geweld en toenemende armoede, wat de toeschouweraantallen verder deed dalen. Echter, ook de KNS te Antwerpen en de KNS te Gent ondervonden hinder van de oorlogssituatie, maar deze officiële schouwburgen bleken wél in staat volle zalen te lokken. In Antwerpen werd het openingsstuk *Vlaanderen Leeft* zeer goed onthaald door zowel het talrijk opgekomen publiek als de pers. Het Antwerpse gezelschap speelde volgens de kritieken in dag- en weekbladen op een erg hoog niveau. Ook in Gent waren de eerste

¹⁵ dit komt de volgende bladzijden tot uiting

opvoeringen van de Koninklijke Nederlandse Schouwburg een voltreffer. Het gesproken toneel was in de Oost-Vlaamse hoofdstad lange tijd stiefmoederlijk behandeld. Eind jaren dertig was het zelfs volledig verdwenen ten voordele van operettes. De aanstelling van Staf Bruggen had een kentering te weeg gebracht en voor het eerst sinds lang liep de schouwburg van de KNS weer vol voor gesproken toneel. Alleen de KVS te Brussel leek achter te blijven. Het gezelschap probeerde goed theater te brengen maar kon de talrijke moeilijkheden waarmee werd geworsteld, niet verdoezelen.

Eerst en vooral was een klassiek stuk van Shakespeare te hoog gegrepen voor het gezelschap van de KVS. Een aantal acteurs viel door de mand. Daarnaast kampte de KVS met heel wat structurele en materiële problemen. De overheidssubsidies, die in Brussel nochtans hoger lagen dan in Antwerpen en Gent, bleken niet voldoende om theater van hoog niveau te brengen. Na het betalen van lonen en allerhande onkosten, bleef niet genoeg geld over om spectaculaire veranderingen door te voeren. Poot kreeg steun van Staf Bruggen van de KNS te Gent, die stelde dat het onmogelijk was te concurreren met Radio en Bioscoop, omdat deze media over veel grotere budgetten beschikten dan de schouwburgen. Zij konden hogere lonen aanbieden aan acteurs en actrices, waardoor de Vlaamse Schouwburgen hun beste artiesten zagen vertrekken. Bruggens kritiek werd serieus genomen door het Gentse stadsbestuur. De Stad Gent besloot de financiële exploitatie van de Koninklijke Nederlandse Schouwburg op zich te nemen. Eventuele tekorten op het einde van het seizoen zouden worden bijgepast door de stadskas zodat Bruggen zich volledig kon toeleveren op de artistieke kant van zijn taak. De maatregel stelde hem ook in staat sociaal werk te verrichten. Minder gegoede inwoners van de stad Gent konden aan sterk verminderde prijzen een opvoering bijwonen. In Brussel bleef alles zoals het was. Het grotendeels Franstalige stadsbestuur voelde zich niet geroepen de KVS te steunen. Poot bleef verantwoordelijk voor de financiële exploitatie van de schouwburg. De druk om te presteren was dan ook groot. Immers, ‘ondanks de felle verwerping van het winst maken en het ondergeschikt zijn aan den zak/rol, gelden voor tooneeldirecteurs nog altijd de wetten van het kapitalisme; wie geen volk trekt maakt verlies en gaat failliet’ (HLN, 27 november 1940). Dit remde Poot af in het nemen van drastische maatregelen die het niveau van het toneel in Brussel gevoelig zouden verhogen; een eventuele mislukking had immers grote financiële gevolgen.

Een ander fundamenteel probleem waar de KVS mee kampte, was de omkadering. Decors en kostumeringen deden vaak erg amateuristisch aan. Dikwijls werden zelfs anachronismen ontdekt in de kledij van de acteurs. In de pers werd ook vaak gewezen op het feit dat dezelfde achtergrondpanelen werden gebruikt voor verschillende stukken. Ook de

schouwburg zélf was dringend aan de nodige renovaties toe. In het artikel *Terugblik op het huidig seizoen in den Kon. Vlaamschen Schouwburg te Brussel* stelt Helmar Putman; ‘Grootere ellende en armoede kan men zich moeilijk voorstellen’ (Ons Tooneel, 5 januari 1941, jg 3, nr5, 3). Poot kon echter, al zou hij het willen en had hij de financiële armslag, amper iets verhelpen aan deze problematiek omdat de schouwburg stadseigendom was.¹⁶ Het stadsbestuur was verantwoordelijk voor het onderhoud van het gebouw en de technische uitrusting van het gezelschap. Over de aankoop van nieuwe achtergrondpanelen, nieuwe kostuums of nieuwe toneelbenodigdheden had Poot geen beslissingsrecht, dit behoorde ‘tot de uitsluitende bevoegdheid van een gemeentebestuur’ (Volk en Kultuur, 14 juni 1941, 4). Het bestuur van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg kon wel, aan het begin van elk seizoen, een “lastenkohier” samenstellen met daarin een eisenpakket. De *Toneelkommissie* van het stadsbestuur moest dan beslissen over de financiële haalbaarheid van deze eisen. Ook het stadsbestuur werd echter op haar beurt beperkt in het nemen van maatregelen. Er bestonden van overheidswege immers verschillende verordeningen die grote aankopen en grote veranderingswerken verhinderden. Zo mocht men geen renovatiewerken uitvoeren die de totale kost van 1 miljoen Belgische franken zou overstijgen.

De slechte omstandigheden waarin toneel moest worden gespeeld in de Koninklijke Vlaamse Schouwburg bracht *Het Laatste Nieuws* ertoe te stellen dat er ‘op tooneelgebied, iets moe(s)t veranderen in de toekomst. Het (mocht) niet zijn, dat Brussel, wat het Vlaamsche tooneelleven betreft een asschepoester bl(ééf) (mijn nadruk: KH)’ (HLN, 30 september). De frustratie zat diep. Immers, de opvoeringen in de KVS waren, tijdens de jaren dertig al, afgedegen tot een bedenkelijk niveau. Het culturele peil had tijdens de jaren dertig een dieptepunt bereikt wanneer de voormalige directeur van Folies-Bergère, een Nederlandstalige schouwburg die operettes en dulle komedies bracht, de KVS voor de rechter sleepte wegens “oneerlijke concurrentie”. De KVS, die gesubsidieerd werd door Stad, Provincie en Staat, dreigde met haar platte komedies namelijk in het vaarwater te komen van de schouwburg van Ernest Verryck. De bestuurder van de Folies-Bergère vreesde ervoor dat de KVS toeschouwers zou afsnoepen. Dit juridisch steekspel was een teken aan de wand. De Vlaams Nationalisten eisten dan ook een hoogstaander Vlaams theater in de Belgische hoofdstad. In de beginweken van het eerste oorlogsseizoen veranderde niet veel. Ook tijdens de Bezetting bleef het niveau (te) laag. Zelfs *Het Laatste Nieuws*, nochtans zeker niet anti-Jan Poot, stelde vast dat ‘(d)e vooruitstrevende Vlamingen die men (...) aanspreekt, (...) hun meening onder geen stoelen noch banken (steken). Nooit is in hun oogen de officieele Vlaamsche schouwburg

¹⁶ Jan Poot kon wel een andere decorbouwer aannemen, die dan het bestaande materiaal kon herwerken.

het huis van de waarachtige Vlamingen geweest(.) Thans achten zij het te laat voor een kentering' (HLN, 21 oktober 1940). De KVS te Brussel werd als het kneusje van de Vlaamse theaterwereld beschouwd. Qua niveau van het geleverde werk, qua decors en kostumering, en qua toeschouweraantallen scoorde de Vlaamse Schouwburg van Jan Poot ronduit zwak. Er was dringend een kentering nodig, zoals men die in Gent had gekend.

De Vlaamse intellectuele elite liet de Vlaamse Schouwburg steeds meer links liggen; de KVS werd afgestoten. Dit had te maken met het lage culturele peil van de opvoeringen van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg. Hierdoor ontstond ook een vete tussen Jan Poot en het collaborerende theatertijdschrift *Ons Tooneel*, dat Poot als schuldige aanwees voor de zwakke prestaties. Bij het aanbreken van de Tweede Wereldoorlog stond hij al 22 jaar aan het hoofd van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg. Na de politieke stoelendans midden 1940 barstte de kritiek op de 60-jarige Vilvoordenaar in alle hevigheid los. Er werden her en der bedenkingen geuit bij de politieke oriëntatie van de bestuurder van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg. Poot had tijdens het interbellum immers een aanzienlijk net van politieke contacten weten uit te bouwen en had behoorlijk nauwe banden met de Franstalige liberale partij, die vóór de oorlog in Brussel de plak zaaide. Poot zou een persoonlijke vriend en beschermeling zijn van schepen van Kunst, Cultuur en Toerisme Robert Catteau. Hij was in de ogen van vele rechtgeaarde Vlamingen een kind van de Oude Orde, een voorstander van de vooroorlogse Belgische Staat en een anti-Vlaming. Allerlei feiten uit het recente verleden werden aangehaald als bewijs voor de beschuldigingen. Zo had de bestuurder van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg zich voor de Bezetting openlijk geëngageerd voor *Het pakket voor den soldaat*, een project voor de verbetering van het materiële welzijn van de families van de Belgische militairen. Wanneer de kostwinner onder de wapens werd geroepen, raakten vele gezinnen in financiële problemen. Zij werden voorzien van voedsel- en kledingpakketten, om de moeilijke situatie iets draaglijker te maken. Het gebouw aan de Lakenstraat werd gebruikt voor de stockering en de distributie van de pakketten, ook werden er enkele voorstellingen ingericht ten voordele de organisatie. Op donderdag 21 december 1939 werd het stuk *Gisteren, vandaag en morgen* ten tonele gebracht door een gezelschap van het liefhebberstoneel. De winst van deze opvoering ging integraal naar *Het pakket voor den soldaat*. Poots houding werd hem tijdens de Bezetting door een aantal collaborerende organisaties kwalijk genomen. Door de families van de Belgische soldaten te steunen, koos Jan Poot - in de ogen van de meest rechtse strekking binnen de Vlaamse Beweging - openlijk de kant van België, en dus tégen Duitsland.

Een aantal flamingantische individuen en organisaties wilde Poot zo snel mogelijk weg aan het hoofd van de Vlaamse schouwburg in Brussel. *Ons Tooneel*, dat zich zou ontpoppen tot kwelduivel bij uitstek van de bestuurder van de KVS, zette een lastercampagne op poten. *Ons Tooneel* liet er geen twijfel over bestaan; '(e)en ontslag (was) de eenige dienst die Poot aan de Vlaamse Kultuur te Brussel (nog kon) bewijzen' (*Ons Tooneel*, jg. 3, nr. 3, 6). Het theatertijdschrift onderhield erg goede contacten met de culturele organisatie *DeVlag* van Jef Van de Wiele, vele medewerkers van het blad waren zelfs lid. De *DeVlag* zou zich, in navolging van *Ons Tooneel*, dan ook tegen Jan Poot keren. *Ons Tooneel* was in handen van August Caspers en had als vaste medewerkers in dienst: Helmar Putman, Bert Peleman, Carlos Simoens, H. Tanrez, Dr. M. D'Haese en R. Wyckmans. Ook Adolphe Clauwaert, een man met een verleden als activist, was aan het tijdschrift verbonden. Over de ideologische en politieke strekking van *Ons Tooneel* mag geen twijfel bestaan: het theatertijdschrift propageerde openlijk de nazistische beginselen. De journalisten hanteerden dan ook vaak een bedenkelijk discours in hun artikels, kritieken en opinie's. Zo noemde Helmar Putman het toneel dat in de Schouwburg aan de Lakenstraat werd gespeeld 'nog te slecht voor een neger' (*Ons Tooneel*, jg. 3, nr. 16, 5). Helmar Putman en Carlos Simoens geloofden vurig in de *Nieuwe Orde* en toonden zich bereid de daad bij het woord te voegen. Putman verliet *Ons Tooneel* in 1941, na de derde jaargang, om in Frankrijk sociaal werk te gaan verrichten. Simoens ging nog verder in zijn idealisme; hij sloot zich aan bij de wapen-SS en trok naar het Oostfront om er tegen de Russen te vechten. Op een kaartje gericht aan de redactie van *Ons Tooneel* schreef hij; 'Rusland, 26-10-41... Op het Russisch bloedterrein, tegen het joodsch-bolsjewistisch gespuis, met het wapen in de hand te vechten... dat is het heerlijkste Tooneel dat men zich indenken kan. Het is het realistisch Tooneel van den idealist' (*Ons Tooneel*, jg. 4, nr. 9, 2)

Het tijdschrift probeerde Jan Poots carrière als bestuurder van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg vroegtijdig te beëindigen. Caspers en zijn medestanders waren immers van mening dat Jan Poot niet over de nodige kwaliteiten beschikte om een officiële Schouwburg naar behoren te leiden. *Ons Tooneel* nam het de bestuurder van de KVS kwalijk dat hij er niet in geslaagd was het gezelschap op een aanvaardbaar niveau te doen presteren, hoewel hij de KVS toch al vele jaren onder zijn hoede had. Ook de politieke machthebbers in Brussel troffen volgens het tijdschrift schuld. Zij werden verweten niet in te grijpen ondanks de ontoereikende prestaties van Jan Poot. Poot was volgens *Ons Tooneel* een stroman in dienst van de liberalen. Immers, *Ons Tooneel* verdacht de Franstalige liberalen ervan de KVS op een laag peil te willen houden, om zo de culturele emancipatie en de ontvoogding van de

Vlamingen in de hoofdstad te verhinderen. In ruil voor het (niet) geleverde “werk” zou Poot door zijn politieke vrienden beschermd worden; ‘De logevriendjes hadden immers de alleenheerschappij, de verroeste Vlaming en de ivoren toren zorgde voor de rest’ (*Ons Tooneel*, jg. 3, nr. 4, 3). De zware aantijgingen werden in *Ons Tooneel* tot in den treure herhaald. Als buitenstaander zou men ervan uit kunnen gaan dat Jan Poot slechts onbewust een speelbal was in handen van het stadsbestuur. *Ons Tooneel* twijfelde echter niet aan de slechte intenties van de bestuurder van de KVS. Poot werd verweten alles in het werk te stellen om zijn post als bestuurder van de KVS te kunnen behouden, zelfs bewust slecht theater brengen. De medewerkers van *Ons Tooneel* beseften dat hun theorie vergezocht overkwam, maar vonden de denkpiste ‘ondanks alles, aanneemlijk, vermits de huidige directie onder het rechtstreeksch bevel staat van het Brusselsch gemeentebestuur en de vrijmetselarij’ (*Ons Tooneel*, Jg. 3, nr. 1, 4). Voor August Caspers en zijn medewerkers was Poots positie als bestuurder van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg tijdens de Bezetting onhoudbaar geworden. Zij wilden iemand aan het hoofd van het gezelschap aan de Lakenstraat die openlijk aan de Vlaamse kant stond en die de Vlaamse Schouwburg tot bloei zou brengen. Iemand die zich niet liet bevelen door de partijpolitiek en die de aanbevelingen vanwege *Ons Tooneel* en de *DeVlag* ernstig wilde nemen.

Om dit doel te bereiken was *Ons Tooneel* bereid v er te gaan. Het tijdschrift stuurde allerlei, al dan niet verzonnen, verhalen de wereld in. Zo deed het de ronde dat Jan Poot, zonder medeweten van de regisseur, uitdrukkelijk had verboden om stof in de wetboeken te stoppen om ze oud te doen lijken. Het publiek zou immers kunnen denken dat de KVS niet over propere attributen beschikte. Ook berichtte men over het feit dat Poot de lonen van zijn acteurs en actrices had verlaagd met maar liefst twintig percent, om zijn eigen loon te verhogen. Zulke schandaalverhalen waren bedoeld om het imago van Poot onderuit te halen. *Ons Tooneel* richtte zijn pijlen niet enkel op het bestuur van de KVS, ook de toneelspelers van het gezelschap werden bij de hetze betrokken. Adolphe Clauwaert sprak hen in *Ons Tooneel* persoonlijk aan. Hoewel zij geen rechtstreekse schuld troffen voor de lage niveau van de opvoeringen van de KVS, raadde Clauwaert de acteurs en actrices toch aan hun ‘verantwoordelijkheid op te nemen’. Hiermee suggereerde Clauwaert dat de artiesten zich niet mochten verschansen achter het ‘slechte leiderschap van Jan Poot’ en dat zij zich niet langer onverschillig mochten tonen voor de Vlaamse strijd in Brussel. De toneelspelers mochten niet tegen hun zin vaandeldragers blijven van “het Belgisch regime”. Clauwaert waarschuwde de acteurs en actrices zelfs dat, als ze het ideaal van de *Nieuwe Orde* niet wilden uitdragen, ze

‘NIET op het tooneel (thuishoorden), maar in een fabriek of ergens anders waar handenarbeid, niet geestesarbeid wordt verricht’ (Ons Tooneel, jg. 3, nr 17, 7)

Ons Tooneel ging steeds verder. De aantijgingen werden uiteindelijk wat te gortig naar de zin van het collaborerende weekblad *Volk en Staat*. Dit tijdschrift zette Helmar Putman, die zowel aan *Ons Tooneel* als aan *Volk en Staat* verbonden was, aan de deur. Officieel omwille van financiële redenen, maar in de wandelgangen werd gefluisterd dat Putman de laan uitgestuurd was omdat hij niet langer objectieve artikels afleverde. Voor *Ons Tooneel* was dit ontslag een teken dat de ‘De Loge (van Jan Poot) lange armen (had)’ (Ons Tooneel, jg. 3, nr. 10, 4). Het theatertijdschrift was er immers van overtuigd dat Jan Poot bij *Volk en Staat* op het ontslag van Putman had aangestuurd.

De onenigheid tussen beide tijdschriften duidt aan dat er binnen de Vlaamse Beweging hoegenaamd geen eensgezindheid bestond over de wijze waarop *Ons Tooneel* Jan Poot op de korrel nam. *Volk en Staat* was namelijk niet het enige tijdschrift dat het oneens was met de aanpak van August Caspers. Ook andere, meer gematigde kranten en tijdschriften, zoals *Het Laatste Nieuws* en *Volk en Cultuur*, volgden *Ons Tooneel* niet in haar. Zij waren niet overtuigd van het feit dat Jan Poot alleen schuld had aan de bedenkelijke situatie waarin de KVS verkeerde. De meer gematigde pers wilde de huidige bestuurder nog een kans geven om de scheve situatie recht te trekken en zag in het stadsbestuur de voornaamste verantwoordelijke. August Caspers voelde aan dat zijn tijdschrift steeds meer tegenwind kreeg en trof maatregelen. *Ons Tooneel* dreigde immers geïsoleerd te raken van de rest van de collaborerende pers. Om dit te voorkomen sprak August Caspers zijn *DeVlag*-connecties aan; hij vroeg Dr. Filip de Pillecijn, lid van de *Vlaamschen Kultuurraad*, in *Ons Tooneel* artikel te schrijven over de KVS. Immers, ‘ge kunt een Helmar Putman negeeren en doodzwijgen, maar met een lid van den Kultuurraad gaat dat niet’ (Ons Tooneel, jg. 3, nr. 11, 7) De Pillecijn onderschreef in zijn artikel de beschuldigingen die al eerder door het tijdschrift waren geuit. Ook volgens de Pillecijn was Poot niet capabel om een officiële schouwburg te leiden. De voorzitter van de *Vlaamsche Kultuurraad* liet zelfs een heuse scheldtirade optekenen.

‘Een herbergier uit Vilvoorde hield zich als amateur met het tooneel bezig. Hij was liberaal, en men zegde dat de Loge-mannen zijn vrienden waren. Cultuur = nul. Tooneelkunst = nul. Het stadsbestuur kon juist zulk een man gebruiken. Want die Heeren verlangen niet, dat er in Brussel een brandpunt ontstaan zou der Vlaamsche kultuur. De herbergier werd verkozen’ (Ons Tooneel, Jg. 3, nr 10 ,4)

Om de steun van de andere collaborerende kranten terug te winnen, paste *Ons Tooneel* haar harde taalgebruik aan. De gematigde kranten hielden immers niet zo van de agressieve en subjectieve aanpak van Helmar Putman en Carlos Simoens.

‘De vraag is niet: Heeft de heer Jan Poot wat goeds verwezenlijkt en in welke mate? De vraag is: Is de schouwburg onder zijn bestuur geworden dat wat hij had moeten zijn: het Centrum van het Vlaamsche Kultuurleven te Brussel, een weerspiegeling van de tooneelletterkunde en an het tooneelleven zooals dat zich in andere landen (...) en vooral Duitschland heeft omgevormd en uitgewerkt. Die vraag moeten we, jammer genoeg voor den heer Poot met een krachtig <<Neen>> beantwoorden’ (Ons Tooneel, jg. 3, nr 13, 2)

Ons Tooneel probeerde door de druk op Jan Poot op te voeren, het stadsbestuur aan te zetten tot het aanstellen van een nieuwe bestuurder. Tevergeefs, want het Brusselse stadsbestuur liet zich niet onder druk zetten en de Vlaams Nationalisten hadden niet genoeg politieke invloed om een ontslag af te dwingen. Wanneer duidelijk werd dat het stadsbestuur geen reden zag om Poot te ontslaan, en zijn contract zelfs met een jaar verlengde, was de frustratie groot bij de medewerkers van *Ons Tooneel*.

‘In den Koninklijken Vlaamschen Schouwburg staat nog steeds de heer Jan Poot aan het hoofd, en die kan nog maar niet snappen dat hij ongewenscht is’ (Ons Tooneel, jg 4, nr 4, 45).

Toch gaf het tijdschrift niet op. *Ons Tooneel* wisselde het geweer van schoude aangezien de lastercampagne geen resultaten had opgeleverd. De KVS werd door August Caspers stelselmatig geweerd uit de rubriek “mededeelingen”, waarin nieuwe opvoeringen werden besproken. Op deze manier probeerde Caspers de KVS te boycotten en Poots positie te verzwakken.

Poot zat echter behoorlijk stevig in het zadel. Hij wist zich immers niet enkel gesteund door het stadsbestuur, ook had Poot heel wat culturele connecties. De bestuurder van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg was namelijk al jaren lid van heel wat culturele verenigingen, zoals de *Bond der Vlaamsche Tooneelschrijvers*, *Willemfonds*, *Koninklijke Harmonie Vilvoorde*, ... Poot kende de leden van *De Kommissie van toneeltoezicht*, die onder anderen instond voor de financiële controle van de KVS, ook persoonlijk. Deze bestond uit schepen Robert Catteau, August Vermeulen, Herman Teirlinck, Jef Mennekens, voormalig minister Julius Hoste (die in Londen zou vertoeven), secretaris De Quéker en de gemeenteraadsleden Lepage en Thielemans. Poot was ook bevriend met heel wat vooraanstaande Vlamingen die zich voor de oorlog op vlak van cultuur verdienstelijk hadden gemaakt, zoals Herman Teirlinck, Ernest Claes en August Wouters. Deze heren besloten in

december 1940 *De vrienden van den Vlaamschen Schouwburg* op te richten, naar analogie van gelijkaardige initiatieven in Gent en Antwerpen. Het bestuur van deze organisatie bestond uit Jaak Ballings, August Wouters, Maurice Roelants, W. Grauls, Renaat Martens, Ernest Claes, en secretaris J. Weckx. Deze vereniging sympathisanten van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg wilde een tegengewicht bieden voor *Ons Tooneel*. *De Vrienden* wilden de toeschouwersaantallen doen stijgen om zo te bewijzen dat de KVS wél nog een toekomst had onder Jan Poot. Ernest Claes en zijn medestanders wisten op een korte tijd een paar honderd mensen, via mond-aan-mond reclame te overtuigen om lid te worden van hun organisatie. De leden van *De vrienden van den Vlaamschen Schouwburg* waren niet verplicht lidgeld te betalen, maar engageerden zich ertoe, minstens eenmaal per maand en in groep, een voorstelling aan de Lakenstraat bij te wonen. Op 16 januari 1941 waren *De vrienden* voor de eerste maal aanwezig op de uitverkochte première van *Als de Haan kraait* van Hinrichs. In de hoop dat nog meer mensen zich zouden aansluiten bij de vereniging gaf Ernest Claes op 21 januari 1941 een toespraak over de bedoelingen van *de Vrienden van den Vlaamschen Schouwburg*. Hij verklaarde dat zijn organisatie een einde wilde maken aan de ‘onduldbare toestand’ (HLN, 21 januari 1941). Claes riep de Vlamingen op de Schouwburg niet langer te negeren. Volgens de voorzitter van *de vrienden van den Vlaamschen Schouwburg* had de KVS nog een belangrijke culturele taak te vervullen en kon zij nog een bijdrage leveren tot de culturele emancipatie van de Vlamingen in Brussel.

Ons Tooneel - en in mindere mate *Volk en Cultuur* - waren niet erg opgezet met het initiatief van Claes, Wouters, en anderen. *De Vrienden van den Vlaamschen Schouwburg* kregen in de tijdschriften de wind van voren. August Caspers beschuldigde Ernest Claes ervan Jan Poot enkel te willen beschermen. Het tijdschrift zag de oprichting van *De Vrienden van den Vlaamschen Schouwburg* louter als een vriendendienst. *De Vrienden* waren volgens *Ons Tooneel* niet bezorgd om de status of het culturele gehalte van het Vlaams toneel in de Belgische hoofdstad. De leden van het bestuur van de vereniging werden, ondanks hun grote culturele verdiensten in het verleden, dan ook afgedaan als landverraders. Op haar hoogtepunt telde de vereniging van Ernest Claes ongeveer 700, voornamelijk papieren, leden.

Niet enkel zijn persoonlijk vrienden reageerden op de snoeiharde kritiek die door *Ons Tooneel* werd geleverd, ook de bestuurder van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg zélf beet van zich af. Hij trachtte de beschuldigingen als zou hij de KVS met opzet de dieperik in willen duwen, te weerleggen. Jan Poot wilde zijn imago, dat door de lastercampagne van *Ons Tooneel* flink beschadigd was, terug opkrikken. Via interviews probeerde Poot de publieke opinie ervan te overtuigen dat hij wel degelijk begaan was met het niveau van de opvoeringen

van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg. Om te bewijzen dat hij absoluut niet anti-Vlaams was, wees Poot op het feit dat de KVS in het vooroorlogse seizoen 1939-1940 meer Vlaamse stukken had gespeeld dan de twee andere officiële Vlaamse schouwburgen samen (zie bijlage 1.8). Poot probeerde ook de lage opkomst af te doen als een rechtstreeks gevolg van de oorlog. Het geweld, de armoede en beperkte mobiliteit waren volgens Jan Poot de voornaamste redenen voor het wegblijven van het grote publiek. De bestuurder vond ook, in tegenstelling tot de collaborerende kranten en tijdschriften, dat het niveau waarop de KVS de voorbije seizoenen onder zijn leiding gepresteerd had, best hoog was. Op 27 juni 1940 verklaarde Poot zelfs dat '(v)elen (hem) hun verwondering uitgedrukt (hadden) over het hoge peil en de prachtige vertolking van het vertoonde werk' (HLN, 27 juni, 1940). De bestuurder van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg trachtte niet enkel de Brusselaars van zijn goede bedoelingen te overtuigen, hij probeerde zich ook in de gunst te werken van de collaborerende Vlamingen. Zo beweerde hij ondanks alle geruchten geestdriftig te willen 'meewerken bij het opbouwen van den nieuwen tijd' (HLN, 5 oktober 1940). Poots pogingen tot zelfrechtvaardiging vielen niet in goede aarde. De bestuurder van de KVS kwam over als een windhaan. Poots vermeende bekering tot de Nieuwe Orde was erg ongeloofwaardig en leek een hypocriete poging om zijn post als bestuurder te behouden. Voor *Ons Tooneel* was het immers ondenkbaar dat een man die zijn aanstelling dankte aan zijn banden met de partijpolitiek, nu plots voorstander werd van de *Nieuwe Orde*.

'Het is niet voldoende, zoals de heer Poot bij den aanvang van dit seizoen deed, voor den dag te komen met een <<Nu is de tijd aangebroken... Nu is het oogenblik gekomen... De nieuwe wereldorde is daar...>> en wat al meer. Twintig jaar lang had hij de gelegenheid om aan te toonen dat hij tegenover die nieuwe tijd, die nieuwe wereldorde geen onverschillige en vooral geen vijandige stelling innam. Hij komt er thans mee te laat' (Ons Tooneel, jg. 3 nr. 1, 1940)

De toenadering met de collaborerende Vlamingen, waarop Poot had gehoopt, kwam er niet. Het theatertijdschrift zette haar kruistocht tegen de bestuurder van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg onverminderd voor.

Omdat de KVS zich steeds meer in een geïsoleerde positie bevond ten opzichte van een groot deel van het Vlaamse culturele veld, ontstond in de hoofdstad een leemte op vlak van Vlaams gesproken toneel. De Vlaamse collaborateurs, de *De Vlag* op kop, wilden dit vacuüm zo snel mogelijk ingevuld zien. De beste en eenvoudigste manier om het Nederlandstalig theater in Brussel nieuw leven in te blazen, was het aanstellen van een nieuwe bestuurder. Het stadsbestuur had het contract van Jan Poot echter met een seizoen verlengd.

Daarom onderzocht de *DeVlag* enkele andere pistes. Zo werd de mogelijkheid bekeken om het theater in Vlaanderen helemaal om te vormen. De idee om een *Nationaal Toneel* op te richten bestond al vele decennia. Het grote voordeel van zo een verregaande herstructurering was, dat één Nationale Theaterbeweging meer financiële armslag zou hebben dan drie officiële Schouwburgen afzonderlijk. Bijgevolg zou dit *Nationaal Tooneel* ook beter kunnen concurreren met de bioscopen en radiostations. De collaborerende pers stond ook positief over dit plan; ‘(d)e groote droom is nog steeds een nationaal tooneel in Vlaanderen te zien tot stand komen’ (Het Laatste Nieuws, 16 juli 1941). Ook Joris Diels, bestuurder van de Koninklijke Nederlandsche Schouwburg, was voor de stichting van een Nationale Theaterbeweging. Toch was de oprichting ervan nog niet voor morgen. Voor fundamentele hervormingen had men immers de toestemming nodig van de overheid, die niet bereid was deze te verlenen. Daarbij kwam nog dat het idee van de oprichting van een *Nationaal Tooneel* verder uitgewerkt moest worden. Een aantal praktische problemen vroeg nog om een oplossing. Zo had men er nog geen zicht op hoe het nieuwe gezelschap te structureren en organiseren. Ook de verdeling van de overheidssubsidies leverde heel wat stof tot discussie op.

Een andere piste om het Vlaamse theaterleven uit de crisis te halen, werd aangereikt door Emiel Buskens, voorzitter van de *Bond der Vlaamsche Tooneelschrijvers* en vriend van Jan Poot. Hij formuleerde in *Volk en Kultuur* van 14 juni 1941 een aanklacht tegen het feit dat de Vlaamse schouwburgen verplicht waren om elke week een ander stuk te spelen, om genoeg inkomsten uit de ticketverkoop te vergaren. De schouwburgen hadden een te klein toeschouwerpotentieel om langlopende opvoeringen in het programma op te nemen. De snelle opeenvolging van verschillende stukken deed volgens Buskens de kwaliteit van de opvoeringen sterk dalen. De toneelspelers hadden immers vaak slechts een week om de soms moeilijke en omvangrijke teksten aan te leren en te repeteren. Deze intensieve voorbereiding eiste haar tol; acteurs en actrices hadden soms moeite met hun rolkennis en souffleurs werden erg belangrijk, ook in de KVS. Wanprestaties deden de toeschouweraantallen nog verder dalen. Het tekort aan ticketontvangsten zette de bestuurders aan tot saneringen. Vooral de Koninklijke Vlaamse Schouwburg te Brussel was erg vertrouwd met deze problematiek. Jan Poot had het moeilijk om het financiële plaatje te doen kloppen. De bestuurder van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg bracht in het kader van de saneringen het aantal opvoeringen tijdens het seizoen 1940-1941 terug tot slechts 4 (zie bijlagen 1.1 - 1.2). Buskens lanceerde in november 1941 een tienpuntenplan dat de neerwaartse spiraal moest stoppen. Enkele van de belangrijkste maatregelen die Buskens voorstelde:

- De Staat moest de exploitatie van de gesubsidieerde schouwburgen overnemen zodat de bestuurders enkel verantwoordelijk waren voor het artistieke niveau van de opvoeringen. Eventuele tekorten moesten bijgepast worden door de Staat.

- Het oprichten van een *Staatstheaterraad* die de ontwikkelingen in de Vlaamse officiële schouwburgen op de voet moest volgen en - onder andere - zou instaan voor de financiële controle.

Buskens' advies werd echter niet in de praktijk omgezet. Immers, ook de wijzigingen die de voorzitter van de *Bond der Vlaamsche Tooneelschrijvers* voorstelde, zouden voor de *Militärverwaltung* te ver gaan in het kader van haar voorzichtigheidsbeleid.

Een vierde optie om de leemte op vlak van Vlaamse gesproken toneel in Brussel op te vullen, was het oprichten van een nieuwe Schouwburg die naast de Koninklijke Vlaamse Schouwburg zou bestaan. Deze optie had het meeste kans op slagen omdat de Verwaltung hiervoor geen expliciete toestemming moest geven. De *DeVlag* werkte in stilte aan de uitwerking van dit plan.

De *Fransche Kultuurraad*, die zag dat het Vlaamse theaterleven te Brussel een crisis doormaakte, stelde voor om een tweetalige Nationale Schouwburg op te richten in de Belgische hoofdstad. Deze zou beheerd worden door een *Kommissie voor toezicht en Kontrole* bestaande uit een afgevaardigde van de regering, een lid van de *Academie Royale de Langue et Littérature Françaises*, een lid van de *Fransche Kultuurraad* en een vertegenwoordiger van de *Kunstscholen der Hoofdstad*. *Ons Tooneel* reageerde geïrriteerd op wat zij aanvoelde als een provocatie; '(w)e kunnen de bescherming van den Franschen Kultuurraad best missen' (*Ons Tooneel*, jg3, nr11, 6)

Naast Jan Poot waren de acteurs en actrices van de KVS de voornaamste slachtoffers van de penibele situatie waarin de Koninklijke Vlaamse Schouwburg verkeerde. Uit een artikel in de *Brüsseler Zeitung* van Ehrhard Evers bleek dat 'Eerste krachten' aan de Koninklijke Vlaamse Schouwburg 4 à 5000 frank per maand verdienden (overgenomen in *Ons Tooneel*, jg 5, nr 18, 244). Een doorsnee-wedde bedroeg 3250 frank. Aangezien dit loon enkel werd betaald voor de maanden waarin effectief gespeeld werd, hadden de acteurs en actrices het moeilijk om een heel kalenderjaar rond te komen. Velen dreigden tijdens het zomerseizoen in financiële problemen te komen. De meeste acteurs en actrices zochten dan ook een bijverdienste voor tijdens de theaterloze zomermaanden. Rezy Verschueren ging in op de uitnodiging van het Willemfonds om op een gala-avond gedichten voor te lezen van Gezelle, De Mont, Langendijck, en anderen. Adolphe Denis en Clementine van Outryve besloten op het einde van het seizoen 1940-1941 om zich te engageren voor een project van

Kraft Durch Freude (vanaf hier: KDF). Deze Duitse culturele organisatie wilde een Vlaams reizend gezelschap oprichten dat in het buitenland zou optreden voor Vlaamse arbeiders. KDF zocht Adolphe Clauwaert, medewerker van *Ons Tooneel*, aan om de leiding van dit gezelschap op zich te nemen en de praktische zaken te regelen. Clauwaert gaf zijn gezelschap de naam *zingend Vlaanderen*. Het feit dat Adolphe Clauwaert, wiens politieke en ideologische standpunten genoegzaam bekend waren, werd gevraagd als leider van het gezelschap, was niet toevallig. *Zingend Vlaanderen* moest namelijk de nazistische idealen uitdragen en had ‘niet enkel tot doel (...) ontspanning te bezorgen aan ons Vlaamse arbeiders (.) (T)evens (moest) worden gezorgd voor een kulturele en rasbewuste opleiding’ (HLN, 15 mei 1940). Hoewel het mogelijk is dat sommige artiesten instemden met de ideologische strekking van het gezelschap, lijkt het voor de hand te liggen dat het merendeel van de actrices en acteurs toneel spelen bij *Zingend Vlaanderen* vooral als een, noodzakelijke, bron van inkomsten beschouwden.

Het gezelschap werd in twee, los van elkaar opererende, groepen verdeeld. De eerste groep, waartoe Adolphe Denis behoorde, werd *de Brusselsche zangvogels* gedoopt. De tweede groep, met Clementine van Outryve als spelend lid, kreeg de naam *de Brusselsche kluytespelers*. Deze twee gezelschappen werden geacht niet enkel theater te brengen, maar ook muziek en dans. Beide divisies van *Zingend Vlaanderen* zouden veertien dagen rondtrekken in respectievelijk Duitsland en Frankrijk. Jan Poot en de Koninklijke Vlaamse Schouwburg werden omwille van de vete tussen de bestuurder van de KVS en *Ons Tooneel* - waaraan Clauwaert verbonden was - niet betrokken bij het tot stand komen van dit reizende gezelschap. Opvoeringen van het gezelschap *Zingend Vlaanderen* in Brussel, die gehouden werden als vorm van generale repetitie, werden niet in de Schouwburg aan de Lakenstraat gespeeld, maar in het *Paleis der Schoone Kunsten*.

Ook de leden van het gezelschap van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg die niet waren gevraagd voor *Zingend Vlaanderen*, of die geweigerd hadden toe te treden, zochten een manier om de zomermaanden door te komen. Op drie artiesten na - Gust Maes, Adolphe Denis en Rezy Verschueren - besloot het gezelschap van de KVS unaniem om na het reguliere seizoen 1940-1941 extra voorstellingen te brengen in eigen exploitatie. Jan Poot schoof alle verantwoordelijkheid voor deze verlenging van het seizoen van zich af, wat hem door *Ons Toneel* niet in dank werd afgenomen. Carlos Simoens fulmineerde; ‘Als speeltermijn afgelopen en toelagen opgeschept zijn, springt hij overboord en zijn artiesten kunnen voor de rest hun plan trekken. Echt beulemansachtige heldhaftigheid!’ (*Ons Tooneel*, jg. 3, nr 19, 9) De acteurs en actrices namen een groot risico. De gemaakte winst mochten ze dan wel

opstrijken, een eventueel verlies moest ook door henzelf bijgepast worden. Voor deze seizoenverlenging ontving het gezelschap ook geen overheidssubsidies. De kansen op een financiële kater waren dus behoorlijk groot. Toch hoopten de acteurs en actrices genoeg te verdienen om het dode seizoen zonder kleerscheuren door te komen.

Nadat het seizoen 1940-1941 op donderdag 1 mei werd afgesloten met het stuk *de Dorpspoeet*, een “in memoriam” voor de overleden schrijver Jaak Ballings, nam het gezelschap van de KVS de leiding van Jan Poot over. De functie van tijdelijk bestuurder werd opgenomen door regisseur Jan Cammans, die aan het hoofd van de Antwerpse KNS heel wat ervaring had opgedaan. Cammans voerde meteen enkele ingrepen door om meer volk te lokken. Zo besliste hij de premières, die normaal op zaterdag gepland waren, te laten doorgaan op donderdag.¹⁷ Het oorspronkelijke plan was het hele zomerseizoen vol te maken. Het gelegenheidsgezelschap zou uiteindelijk slechts vijf stukken spelen. De winst die men boekte was immers niet van dien aard om het plannen van nog meer stukken te rechtvaardigen.

Het naseizoen ging van start met *Robbedoes* van Bommel, Kouw en Bakker (zie bijlage 1.2). Daarna stond *Blijspel op de golven* van de jonge Duitser Axel Ivers op het programma, gevolgd door *Is hij schuldig* van Arnold Frank en *Baby krijgt een Baby* van Hans Sturm. Afsluiter van het ingekorte zomerseizoen was het stuk *Komedie om liefde* van Germaine Dyckhoff, Paul Ceunen en Piet Mossinkoff. De reacties op het initiatief van artiesten van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg waren uitermate positief. Ook de anders zeer sceptische pers juichte het project toe en was er gerust op dat de acteurs en actrices geen mal figuur zouden slaan, omdat ‘ze (het) ZONDER Jan Poot zoo goed (zouden) doen als met hem!’ (Ons Tooneel, jg.3, nr19, 1). *Ons Tooneel* riep de Vlaamse Brusselaars zelfs op om de artiesten van de KVS te steunen.

De medewerkers van het tijdschrift hoopten immers dat het gezelschap zonder Jan Poot veel meer volk zou trekken dan tijdens het reguliere seizoen. Dit zou Caspers’ theorie - die stelde dat Jan Poot de schuldige was voor de crisis waarin de Koninklijke Vlaamse Schouwburg zich bevond - bevestigen. In een plotse stijging van de toeschouweraantallen zou Caspers het bewijs zien dat er wel degelijk een Vlaams publiek bestond voor Nederlandstalig toneel in Brussel, maar dat Poot er gewoon niet in slaagde dit naar de Vlaamse Schouwburg te lokken. Ook de *DeVlag* wilde de acteurs en actrices van de KVS steunen met hun initiatief. Zo bemiddelde de *DeVlag*-top tussen Joris Diels en Jan Cammans,

¹⁷ Het succes van deze maatregel zette Jan Poot ertoe aan de premières voor het seizoen 1941-1942 op woensdag te programmeren.

opdat het gezelschap van de KNS twee stukken zou komen brengen in de Koninklijke Vlaamse Schouwburg; *De Gebroken pot* van Heinrich von Kleist en *De Medeplichtige* van Goethe. De slotavond van het naseizoen, op vrijdag 13 juni 1941, was dan ook een groot succes; de KNS speelde voor een uitverkochte zaal. Het was niet de eerste maal dat de KNS veel volk lokte naar de Schouwburg aan de Lakenstraat. Ook bij de eenmalige opvoering van *De Oer-Faust* van Goethe twee maanden eerder was geen zitje meer beschikbaar geweest, dit tot grote tevredenheid van *Ons Tooneel*. Het theatertijdschrift schreef hierover: ‘Bestuurder Jan Poot en zijn vriend Ernest Claes die bij hem in de bestuursloge zat, moeten beteuterd hebben opgekeken als ze dat publiek aanschouwden. Een flink, deftig, betalend publiek (...) van mensen die bereid zijn voor hun plaats 20 en 25 frank te betalen, als ze voor dat geld maar iets goeds te zien krijgen’ (*Ons Tooneel*, jg.3, nr. 19, 2). Omwille van de behoorlijke tot goede resultaten die het gezelschap van de KVS tijdens het naseizoen boekte, kwam Poot nog meer onder druk te staan in aanloop naar het nieuwe seizoen.

b.) het seizoen 1941-1942

Na het seizoen 1940-1941 zagen verscheidene acteurs en actrices in dat een verlengd verblijf bij de KVS zware gevolgen kon hebben, zowel op persoonlijk als op professioneel vlak. De KVS had namelijk veel van haar aanzien verloren, en de vooruitzichten van een nieuw seizoen onder Jan Poot waren niet echt rooskleurig. Een groot deel van de Vlaamse culturele elite wilde niets meer met de “belgicist” Poot te maken hebben. Tijdens het seizoen 1941-1942 zou de KVS dan ook genegeerd worden bij het organiseren van speciale evenementen. Zo werd de Vlaamse Feestdag niet langer gevierd in de schouwburg aan de Lakenstraat, zoals dat voor de oorlog de gewoonte was, maar in het Paleis der Schoone Kunsten¹⁸. Ook opvoeringen ten voordele van *Winterhulp*, een organisatie die de minder gegoeden van de maatschappij steunde, verhuisden naar Nieuw-België. Daarbij kwam nog dat het loon dat aan de Lakenstraat betaald werd, in vergelijking met andere schouwburgen, erg laag was. Bij de Koninklijke Vlaamse Schouwburg was voor vele acteurs en actrices dan ook niet veel eer, glorie en poen meer te rapen. Resultaat van het eerste zwakke oorlogsseizoen van de KVS was dat heel wat artiesten de Koninklijke Vlaamse Schouwburg verlieten.

Regisseur Jan Cammans verlengde zijn contract niet. Hij richtte een eigen gezelschap op, en reisde rond door Duitsland om er op te treden voor de Vlaamse Arbeiders. Op woensdag 15 oktober 1941 voerde hij in Berlijn *De Wonderdokter* van Jos Janssen op. Een groot aantal artiesten volgde het voorbeeld van Cammans en trokken de deur van de schouwburg aan de Lakenstraat achter zich dicht. Met Fons Derre, René Peeters, Piet van der Auwera, Robert Sonck, Jan Bascour, Jeanne Cammans-Jans, Bieke Vleminckx, Alida Verbeke, Clemence van Outryve en regisseur Jan Cammans verlieten maar liefst 10 krachten het gezelschap van de KVS; een leegloop. Een groot aantal onder hen ging aan de slag bij andere gezelschappen en schouwburgen. Regisseur August Maes, Adolphe Denis, Frans Joossens, Leon Lambert, Maurits Waterschoot, Isidoor van Aenroyde, Rezy Verschueren, Irma de Veirman, José Puissant, Alida Bascour en Louise Andréa besloten hun lot nog minstens een jaar aan dat van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg te verbinden.

Het verlies van zowat de helft van zijn gezelschap was een zware klap voor Jan Poot. Het bewees immers dat *Ons Tooneel* erin was geslaagd druk uit te oefenen op de acteurs en actrices van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg. Poot probeerde nog ietwat krampachtig te doen uitschemeren dat hijzelf de acteurs en actrices aan de deur had gezet in het kader van

¹⁸ Een aantal leden van de KVS speelden mee in *Brussel den Vlaming*; Fons Derre, Frans Joossens en Piet Van der Auwera

‘een sinds lang gewenschte verjonging’ (HLN, 1 oktober 1940). Frans Demers verklaarde in *Volk en Kultuur* dat een verjonging zich misschien wel opdrong, maar ze ‘zoo vèr (werd) doorgevoerd, dat wij ons hart vasthouden en slechts hopen, dat in de naaste toekomst zal blijken hoezeer wij ons ten onrechte bezorgd hebben gemaakt’ (*Volk en Kultuur*, 18 oktober 1941, 17). Ook Poot besepte dat 9 volwaardige artiesten zeer moeilijk te vervangen waren. Nieuwelingen Frans Moeremans, Kris Betz, Nand Buyl, Domien de Gruyter, Henriette “Jet” Cabanier, Stella Blanchart en Celine Weenen stonden voor de zeer zware opdracht hun voorgangers te doen vergeten. *Ons Tooneel* dichtte de bestuurder van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg, niet zonder het nodige sarcasme, moed toe om het seizoen te durven openen met zulk een gezelschap. Immers, de KVS had een aantal acteurs en actrices van grote waarde zien vertrekken en was ook kwantitatief minder sterk dan de voorgaande seizoenen. Dit bracht Poot in de problemen bij het vastleggen van het repertorium. Hij mocht immers niet te veel stukken op het speelplan plaatsen die een grote bezetting vereisten. Niettemin gaf Poot in zijn jaarlijks interview met *Het Laatste Nieuws*, bij aanvang van het nieuwe seizoen op 1 oktober 1941, aan dat hij geloofde in een felle verbetering van de situatie waarin de KVS zich bevond. Hij zag zijn jonge gezelschap in staat om goed toneel te brengen, en de culturele waarde van de KVS te doen stijgen. Poot verklaarde voor zijn project echter wel de steun nodig te hebben van de Vlaamse Brusselaars. De bestuurder van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg gaf aan het Vlaams theater in Brussel tot een ‘hoogere bloei’ te willen brengen (HLN 1 oktober 1941). Poot was overtuigd de KVS uit haar isolement te kunnen halen. Om dit te bewerkstelligen was hij onderhandelingen gestart met de Koninklijke Nederlandse Schouwburg van Antwerpen over een mogelijk uitwisselingsproject. Ook was Poot van plan een aantal bekende gastacteurs te laten optreden in de Schouwburg aan de Lakenstraat. Met Charles Gilhuys werd op de valreep een ervaren regisseur binnengehaald.

Op woensdag 8 oktober, de dag dat *Mijnheer Pirroen* van Felix Timmermans het seizoen 1941-1942 opende, volgde een nieuwe klap voor de bestuurder van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg. In *Le Soir* verscheen een artikel waarin Adolphe Clauwaert meedeelde een nieuw Vlaams gezelschap te zullen oprichten in Brussel. Clauwaert verklaarde grote plannen te hebben met de Alhambraschouwburg, die hij in een ver verleden nog zelf had opgericht. De medewerker van *Ons Tooneel*, overtuigd flamingant en aanhanger van de nazistische ideologie, wilde een ‘belangrijk gezelschap bijeen brengen, dat er blijspelen, opera’s en revues zou spelen in het Vlaamsch. Het werk dat er geleverd zou worden, zou zeer verzorgd zijn en er zou een belangrijke kulturele invloed van uitgaan’ (*Het Laatste Nieuws*, 8 oktober 1941, 5). Clauwaert nam het project zeer ernstig en nam ontslag als voorzitter van

de *Gildekamer der Tooneelspelers* om zich volledig te kunnen toeleggen op zijn nieuwe gezelschap. De *DeVlag* steunde Clauwaert en zijn initiatief door haar jaarlijkse *feest der dankbaarheid*, op maandag 27 oktober 1941, in de Alhambraschouwburg te vieren.

Adolphe Clauwaert was niet de enige die een nieuw gezelschap wilde opstarten in Brussel om de ontstane leemte in te vullen. Herman Teirlinck wilde een *Konservatoriumtooneel* oprichten. Hij zou werken opvoeren van Vondel, Goethe,... voor het veeleisende publiek. Immers, de liefhebbers van klassieke werken bleven volgen Teirlinck op hun honger zitten in de hoofdstad.

Aan de Lakenstraat bleef het volk de eerste weken van het nieuwe seizoen weg. *Ons Tooneel* sprak schande over het feit dat de première van *Het Koncert* van Herman Bahr slechts 200 toeschouwers lokte. August Caspers weet dit aan de onverschilligheid ten opzichte van de Vlaamse zaak waarmee de Schouwburg werd geleid. De Koninklijke Vlaamse Schouwburg zou geen affiniteit meer hebben met de Vlamingen. Caspers vond dat Poot meer stukken met pedagogische waarde op het speelplan moest plaatsen. De bestuurder liet zich echter niet ontmoedigen en probeerde via een aantal maatregelen de publieke opinie terug voor zich te winnen. Zo liet hij de zaal vanaf begin november 1941 verwarmen om het comfort van de bezoekers te verhogen. Een maatregel die goed ontvangen werd. Zo sprak zelfs *Ons Tooneel* over een ‘grote verbetering’ (*Ons Tooneel*, jg. 4, nr. 8, 102).

Ons Tooneel, dat geleerd had uit de vorige jaargang, ging tijdens het seizoen 1941-1942 niet meer zo fel tekeer tegen Jan Poot als het dat had gedaan tijdens het eerste oorlogsseizoen. Soms leverde het zelfs verrassend positieve commentaar. Terwijl *Volk en Kultuur* klaagde over het niveau van de opvoeringen, stelde een medewerker van *Ons Tooneel*: ‘Indien er zo wordt voortgewerkt dan verheugen wij er ons om’ (*Ons Tooneel*, jg. 4, nr. 8, 102). Deze positieve commentaar werd door een aantal Vlaamse intellectuelen niet erg gesmaakt. De *DeVlag* tikte het tijdschrift op de vingers. Immers, medestanders van Jef van de Wiele waren bezig met de uitbouw van het nieuwe gezelschap van Clauwaert dat in de Alhambraschouwburg zou gaan spelen en de concurrentie met de KVS moest aangaan. De *DeVlag* apprecieerde het dan ook niet dat *Ons Tooneel* zich al te positief uitliet over de KVS. Immers ‘vergelijk even de geweldige perskampagne van verleden jaar tegen het bestuur van den K.V.S. met wat er thans in <<Ons Tooneel>> over geschreven wordt!... Binnenkort wordt Jan Poot er nog in opgehemeld en bewierrookt!...’ (*Ons Tooneel*, jg. 4, nr. 9, 1). *Ons Tooneel* besepte dat men de *DeVlag* best gunstig gestemd hield en stuurde bij. Het verklaarde dat de Koninklijke Vlaamse Schouwburg het tijdschrift eigenlijk ‘niet interesseerde’ maar dat men als toneelblad wel verplicht was er iets over te schrijven. (*Ons Tooneel*, jg. 4, nr. 9, 1) August

Caspers gaf toe dat men meer gematigde kritieken schreef over de KVS omdat de striemende schrijfsels van Putman en Simoens aan het adres van het bestuur van de KVS toch niets hadden uitgehaald.¹⁹ Men wilde zich niet laten verleiden tot pessimisme en wilde vooral het gezelschap van de KVS een hart onder riem steken, omdat het niet eenvoudig werken onder Jan Poot. De zeldzame veranderingen ten goede in de opvoeringen van de KVS werden toegeschreven aan Charles Gilhuys. De Antwerpenaar zorgde voor opfrissingen en slaagde erin zijn gezelschap, dat niet erg ervaren was, wat plankvastheid te geven. Hoewel *Ons Tooneel* stelde dat het ‘bekomen (had) dat aan een verdere rit naar den afgrond een einde werd gezet,’ bleken de nieuwe acteurs en actrices van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg toch te licht te wegen. Het samenspel en de rolkennis leek vaak nergens naar. Ook het taalgebruik liet te wensen over. Dikwijls merkte de pers op dat de artiesten van de KVS best een cursus Algemeen Nederlands zouden volgen. In de KVS werd vaak theater gespeeld op liefhebbersniveau. *Ons Tooneel* en de *DeVlag* verwachtten dan ook veel van het nieuwe Vlaams-Brusselse gezelschap dat door Adolphe Clauwaert en andere *DeVlagers* werd voorbereid. Poot was vastberaden de concurrentie met deze nieuwe schouwburg aan te gaan en plande enkele projecten die de KVS uit haar isolement moesten halen. Deze projecten zouden echter nooit uitgevoerd worden.

Op 23 februari 1942 overleed Jan Poot plotseling in zijn woning te Schaarbeek aan de gevolgen van een hartstilstand. Naar aanloop van de begrafenis op woensdag 25 februari publiceerden verschillende kranten opiniestukken over de carrière van Jan Poot als bestuurder van de KVS. Hierin werd Jan Poot vaak geëerd omwille van het feit dat hij ‘niet-tegenstaande de stoffelijke en andere moeilijkheden die zich soms opstapelden, zich nooit gewonnen gaf, maar in tegendeel juist dan al zijn vastberadenheid inzette om de hinderpalen te overwinnen’ (HLN, 25 februari 1942).²⁰ Sommige journalisten, zoals Joris De Maegt, probeerden echter een objectieve analyse te maken van Poot en zijn carrière als bestuurder van de KVS. De Maegt was niet blind voor de zwakke punten van Poot. Hij stelde dat de bestuurder van de KVS soms wat te gemakzuchtige keuzes had gemaakt op vlak van repertoire, dit om tegemoet te komen aan de eisen van de massa. In *Ons Tooneel* repte men met geen woord over de dood van Jan Poot die het einde van een tijdperk aan de Lakenstraat. Op zijn begrafenis waren dan ook heel wat prominenten aanwezig.

3. De Koninklijke Vlaamse Schouwburg onder August Maes - A. Louis de Bruyn

¹⁹ Logischer is de uitleg als zou men ter vervanging van Putman en Simoens een onwetende nieuwe kracht hebben aangeworven die zich, vol goede bedoelingen, té positief uitliet over de KVS.

²⁰ veel van deze positieve commentaar werd geleverd onder het motto “de mortuis nihil nisi bene”.

a.) het vervolg van het seizoen 1941-1942

Door het plotse overlijden van Jan Poot was het stadsbestuur genoodzaakt snel een nieuwe bestuurder aan te stellen voor de rest van het nog lopende seizoen. *Ons Tooneel* en de *DeVlag* hoopten dat de bestuurderspost vacant zou verklaard worden. De Vlaams Nationalisten vonden dat meerdere kandidaten de mogelijkheid moesten krijgen om te solliciteren, zodat het stadsbestuur via een selectieprocedure de meest geschikte man aan het hoofd van de KVS kon plaatsen. Het stadsbestuur stelde de moeilijke beslissing uit tot na het lopende seizoen. Voorlopig werden regisseur Gust Maes, die zijn opleiding bij het geroemde *Vlaamsche Volkstooneel* van Oscar De Gruyter had genoten, en financieel beheerder A. Louis De Bruyn, de schoonbroer van Jan Poot, gevraagd om het seizoen 1941-1942 vol te maken. De Bruyn, die onder Jan Poot als boekhouder aan de KVS verbonden was, moest zich bezighouden met de financiële kant van de zaak. August Maes, goede vriend en vertrouweling van Jan Poot, was verantwoordelijk voor het artistieke peil van de opvoeringen van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg. *Ons Tooneel* kon zich vinden in de keuze van het stadsbestuur om de leiding van de KVS tijdelijk in handen te geven van deze twee heren. Zij kenden het huis en ‘(h)et seizoen (was) toch zo goed als ten einde en (...) toch mislukt. De vertoningen stopzetten zou enkel schade berokkenen aan de artisten die reeds in zoo’n droeve voorwaarden spelen moeten’. (*Ons Tooneel*, jg. 4 nr. 23, 302)

De twee voorlopige bestuurders riepen reeds in hun eerste week, op zaterdag 14 maart 1942, de pers bijeen om een uiteenzetting te geven over hun plannen voor het nog lopende seizoen. Ondanks het feit dat zij slechts als voorlopige bestuurder waren benoemd, toonden August Maes en A. Louis De Bruyn zich ambitieus. Zij gaven aan ‘van voren af aan’ te willen beginnen zodat de KVS eindelijk het hoogstaande toneel zou brengen dat van een officiële schouwburg mocht worden verwacht. August Maes verklaarde iets te willen doen aan ‘hachelijken toestand waarin de Koninklijken Vlaamschen Schouwburg zich bev(on)d’ (HLN, 14 maart 1942). Hij leek hiermee te verklaren dat Jan Poot de KVS niet altijd goed geleid had. Het was Maes erom te doen de kloof tussen de KVS en de Vlaamse intellectuele elite te dichten. Hij liet echter ook niet na ‘degenen, die gemeend (hadden) den Vlaamschen Schouwburg verwijten te moeten toesturen’ op de korrel te nemen. Maes stelde dat men beter, ‘in plaats van met minachting op (de KVS) neer te zien, (de KVS zou) helpen (...)’. Hij viseerde vooral de medewerkers van *Ons Tooneel* en de *DeVlag*, die hij overigens niet op de persconferentie had uitgenodigd. Maes was er niet gelukkig mee dat de Koninklijke Vlaamse

Schouwburg de inzet was geworden van een politiek machtsspel tussen enerzijds de Franstalige liberalen en anderzijds de Vlaams Nationalisten, die de schouwburg in een lastig parket had gebracht. Maes wilde geen kant kiezen in de discussie omtrent de Vlaamse aanwezigheid in de hoofdstad; hij wilde neutraal blijven en gaf aan dat in de Schouwburg onder zijn leiding ‘maar één politiek (zou worden) geduld: de Vlaamsche kunst, den Vlaamschen Kultuur’. Hij hoopte dat de houding ten opzichte van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg in Brussel ten goede zou veranderen en deed een oproep aan de pers om de KVS te steunen in haar streven naar verbetering.

August Caspers was niet opgezet met het feit dat zijn blad niet op de persbabbel was uitgenodigd aangezien hij had verklaard te willen bijdragen tot de bloei van de schouwburg aan de Lakenstraat. De hoofdredacteur van *Ons Tooneel* kon dan ook niet begrijpen dat het nieuwe bestuur van de KVS de koude oorlog tussen de Vlaamse Schouwburg en *Ons Toneel* leek te willen verder zetten. Voor Caspers toonde deze niet-uitnodiging aan dat ‘(d)e vroegere administrateur en de vroegere regisseur van den heer Jan Poot (...) geen andere opinie toegedaan (waren) dan hun afgestorven baas.’ (*Ons Tooneel*, jg. 4, nr. 26, 1) *Ons Tooneel* leek in A. Louis De Bruyn en - vooral - August Maes een nieuwe tegenstander gevonden te hebben. Het tijdschrift beschuldigde het nieuwe bestuurdersduo ervan ook tot de politieke loge te behoren, net als hun voorganger. *Ons Toneel* trok in de gekende stijl van leer tegen de nieuwe bestuurderstandem: ‘Onderscheidenlijk keukenpiet en opdiener bij den theaterbestuurder geworden peerdenbeafstuk-restaurateur hebben zij zich in dat vak zoodanig ingewerkt dat ze anders niet deugen dan voor een ju-restaurant’ (*Ons Tooneel*, 340).

August Maes en A. Louis De Bruyn wijzigden niets aan het door Poot geplande repertoire. Hun taak bestond er dan ook voornamelijk in de resterende maanden zonder problemen vol te maken. Door het overlijden van Jan Poot werden alle opvoeringen, volgens *Het Laatste Nieuws*, tot 5 maart afgelast.²¹ Op donderdag 5 maart speelde men *De Vlek* van Arthur Van den Bak en *Baby krijgt een Baby* van Hans Sturm (zie bijlage 1.3). Hoewel Maes en De Bruyn slechts enkele maanden moesten volmaken, namen zij toch een aantal initiatieven om de positie van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg binnen het Vlaamse culturele veld te verbeteren. Zo deden ze beroep op de medewerking van een aantal Vlaamse culturele verenigingen in en rond Brussel om geleide schouwburgbezoeken te organiseren.²² De bestuurders waren bereid om organisatoren van zulke geleide bezoeken een aantal privileges toe te staan; “gunstabonnementen”, de mogelijkheid tot het afhuren van de

²¹ Uit bijlage 1.13 blijkt echter dat ook voor 1 maart inkomsten ingeschreven werden.

²² Het betrof onder anderen de toneelverenigingen in en rond Brussel, de Vrienden van de Vlaamsche Schouwburg, de Vlaamsche Club, de Vlaamschen toeristenbond, de Vlaamsche Oud-Strijders, ...

schouwburg op bepaalde avonden en de optie om bepaalde stukken op verzoek gespeeld te zien. De bedoeling van de heren Maes en De Bruyn was hierdoor enerzijds het isolement van de KVS te doorbreken en anderzijds een surplus aan toeschouwers naar de Lakenstraat te lokken. Het initiatief zorgde echter niet voor een spectaculaire verhoging van de bezoekersaantallen (zie bijlage 1.13).²³ Wel slaagde het nieuwe bestuurdersduo erin om langzaam aansluiting te vinden bij de rest van het Brusselse culturele veld. Immers, op zondag 31 mei, twee weken nadat het reguliere seizoen was geëindigd met een opvoering van *Dolle Hans* van Jan Fabricius, organiseerde de *Vlaamsche Oud-Strijders* (V.O.S.), het *Vlaams Nationaal Zangverbond* en de Brabantse afdeling van *Volk en Kunst* een speciale dag in de schouwburg aan de Lakenstraat om Willem De Meyer te vieren. Op zondag 14 juni richtte *Zender Brussel* voor de leden van de *Vlaamsche Toeristenbond* (VTB) de Landdag in. Dat al deze Vlaams-gezinde verenigingen de KVS niet meer *a priori* links lieten liggen bij het zoeken naar accommodatie, toont aan dat het nieuwe bestuurdersduo kon rekenen op VNV-gerelateerde culturele verenigingen. Met de aanstelling van Maes en De Bruyn lagen er voor de Koninklijke Vlaamse Schouwburg weer meer mogelijkheden. In hoeverre of dit aan de intrinsieke kwaliteiten van Maes en De Bruyn te danken was, is maar zeer de vraag. Vooral het wegvallen van Jan Poot dat zorgde voor een dé clic bij het Vlaamse culturele veld in Brussel. Immers, Jan Poot was “*persona non grata*” bij zowat alle collaborerende Vlaamse verenigingen. August Maes en Louis De Bruyn begonnen met een propere lei..

Voorals *Volk en Kunst*, dat voorheen weinig met de KVS van doen had, zou de schouwburg aan de Lakenstraat nog een aantal malen uitkiezen om er speciale evenementen te organiseren. Ook het tijdschrift van deze organisatie, *Volk en Kultuur*, zou zich – zo zal nog blijken – meermaals positief uitlaten over het tweemanschap Maes-De Bruyn.

b.) het seizoen 1942-1943

²³ Enkel van het vervolg van seizoen 1941-1942 zijn toeschouwersaantallen bekend. De rest van het archief is verloren gegaan.

Na het einde van seizoen 1941-1942, rekenden *Ons Tooneel* en de *DeVlag* er - alweer - op dat de stad Brussel het bestuurderschap van de KVS vacant zou verklaren. Het voorlopige bestuurdersduo had dan wel matig succes geogst met een aantal goede initiatieven, een kentering kon er volgens *Ons Tooneel* enkel komen onder het bestuurderschap van een Vlaams-voelend individu (lees: iemand uit de *DeVlag*-stal).

Begin augustus 1942 besloot het Brusselse stadsbestuur echter, tegen de verwachtingen en de Vlaamse eisen in, het contract van August Maes en A. Louis De Bruyn als bestuurders van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg met één seizoen te verlengen. De twee zouden de KVS ook tijdens het seizoen 1942-1943 leiden; een zoveelste ontgoocheling voor *Ons Tooneel* en de *DeVlag*. Volgens de Vlaams Nationalisten was de beslissing genomen op basis van politieke overwegingen. De liberalen die, ondanks toenemende druk van de Vlaams Nationalistische partijen, nog steeds de politieke macht hadden in Brussel, probeerden volgens August Caspers te voorkomen dat de collaborerende Vlamingen de leiding over de KVS overnamen. Voor het stadsbestuur was het immers belangrijk dat de Schouwburg niet zou worden gebruikt als Vlaams Nationalistisch propagandamiddel.

De onverwachte contractverlenging gooidde roet in het eten van de *DeVlag*. De partij van Vande Wiele zag, na de dood van Jan Poot, immers het moment gekomen om het culturele leven in Brussel in handen te nemen. De *DeVlag* wilde een sleutelpositie in het Brusselse culturele en politieke veld innemen, wat hen vooralsnog niet lukte. Jef van de Wiele vreesde dat de liberalen het Nederlandstalig toneel in de hoofdstad opzettelijk teloor lieten gaan. August Maes en A. Louis De Bruyn waren volgens Caspers de nieuwe stromannen van de Franstalige liberalen. Niet alle collaborerende Vlamingen waren ontgoocheld door de contractverlenging van het tweemanschap Maes - De Bruyn. *Volk en Kunst* toonde zich tevreden met de wederaanstelling van August Maes en A. Louis De Bruyn. Deze culturele organisatie, die instond voor de cultuurspreiding in Vlaanderen, vond dat de KVS onder de twee een aantal positieve ontwikkelingen had doorgemaakt. Het tijdschrift *Volk en Kultuur*, dat zijn wortels had in *Volk en Kunst*, verklaarde dan ook dat het deze beslissing '(v)an artistiek standpunt (kon) toejuichen' (*Volk en Kultuur*, jg. 2, nr. 33).

Het verschil in mening tussen de verscheidene collaborerende tijdschriften heeft alles te maken met de strijd tussen de *DeVlag* en het VNV die zowel nationaal als lokaal woedde.²⁴ *Ons Tooneel* had – zoals reeds aangehaald – erg nauwe banden met de *DeVlag*. Vaste medewerkers van het tijdschrift, zoals Bert Peleman, speelden ook binnen de *DeVlag* een vooraanstaande rol. *Volk en Kultuur* was het 'huisorgaan' van *Volk en Kunst* (Vande Vijver,

²⁴ Deze strijd is uitgebreid besproken in het eerste deel van deze licentiaatverhandeling

16). Deze vereniging mocht volgens Herman Vande Vijver dan wel niet zomaar ‘als een mantelorganisatie van het VNV (...) beschouwd worden, de VNV invloed was wel sterk’ (Van de Vijver, 16). *Volk en Kunst* telde immers belangrijke VNV-ers als A. De Poortere, Theo Brouns en Lambert Swerts in haar midden. Er waren ook een aantal *DeVlag*-leden verbonden aan de vereniging, maar hun inbreng was verwaarloosbaar. *Volk en Kunst* was ontstaan in 1940 en had als opdracht om de kunstspreiding in België te bevorderen. Vele Vlaamse culturele verenigingen sloten zich op de één of andere manier aan bij de culturele vereniging.²⁵ *Volk en Kunst*, dat de oprichter was van onder anderen de *Algemeene Tooneelcentrale* en het *Vlaams Nationaal Zangverbond*, had ‘bij velen (...) een pro-Duits etiket gekregen’, ondanks het feit dat de vereniging slechts zeer sporadisch pro-nazi pleidooien uitte. (VandeVijver, 17). De twee tijdschriften zetten de machtsstrijd tussen het VNV en de *DeVlag*, die stilaan haar toppunt bereikte, op papier. Het VNV voelde aan dat het niet lang meer zou duren vooraleer het in Brussel aan de macht zou komen en had ook culturele aspiraties in de hoofdstad. Het zou dan ook erg onverstandig zijn om de officiële Schouwburg van Brussel, vlak voor deze machtswissel, door het slijk te halen.

Tijdens de jaarlijkse persconferentie voor aanvang van het seizoen, verklaarden de bestuurders zich bewust te zijn van de fouten die in het verleden waren. Zij ontvouwen het plan om vanaf het seizoen 1942-1943 weer meer klassiek werk brengen, waaronder stukken van Goethe en van Sophocles. Maes en De Bruyn wilden tegemoet komen aan de verzuchtingen te kappen met het “houd-er-de-moed-in theater” van de vorige seizoenen. Dit leverde hen positieve kritieken op. *Volk en Kultuur* hoopte dat Maes en De Bruyn ‘even kordaat z(ouden) optreden, waar het gaat om de vernieuwing van de géést van den schouwburg en de verwijdering van al het mufte en aftandsche, waarvan wij de aanwezigheid reeds zoo vaak betreurden.’ (*Volk en Kultuur*, jg. 2, nr. 33). *Volk en Kultuur* was het immers eens met *Ons Tooneel* over het feit dat de KVS onder Jan Poot niet meteen een toonbeeld van “Vlaamsheid” was geweest. Maes en De Bruyn speelden hierop in en verklaarden tijdens de persbabbel dat de KVS aan het begin van een ‘nieuw tijdperk’ stond (HLN, 4 september 1942). Het bestuurderduo was ervan overtuigd voor de kentering te kunnen zorgen waar de Vlaamse intellectuele elite al zo lang op wachtte.

De Stad Brussel, nog steeds in handen van de liberalen, verklaarde aan het begin van het seizoen, bereid te zijn een aantal precaire problemen waar de Koninklijke Vlaamse Schouwburg al een hele tijd mee worstelde te verhelpen. Zo gaf het schepencollege de

²⁵ De meeste leden van *Volk en Kunst* waren echter wel van papier, zo stelt Herman Van de Vijver. De invloed van deze organisatie mag dan ook niet overschat worden (VandeVijver, 16).

opdracht om de Schouwburg aan de Lakenstraat tijdens het tussenseizoen te renoveren. Echter, aangezien de *Militärverwaltung* in het begin van de oorlog een verordening in het leven had geroepen die stelde dat renovatiekosten het totaalbedrag van 1 miljoen frank niet mochten overstijgen, betrof het vooral oppervlakkig oplapwerk. Aan het bestuur van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg werd ook een groter budget ter beschikking gesteld voor de aankoop van nieuwe achtergrondpanelen en attributen. Het stadsbestuur wilde er voor zorgen dat het gezelschap van de KVS eindelijk stukken in geloofwaardige decors kon spelen.²⁶ Immers, ‘als er iets dringend nodig was, dan is het wel (de ernstige) vernieuwing van de decors’ (Volk en Kultuur, jg. 2, nr. 33). De Stad Brussel investeerde heel wat in de verbetering van de infrastructuur van de Schouwburg aan de Lakenstraat, enerzijds om tegemoet te komen aan een aantal eisen, anderzijds om iedereen te overtuigen van haar goede bedoelingen met de KVS; een antwoord op de kritiek van de *DeVlag*.

Niet alles verliep vlot voor de heren Maes en De Bruyn aan het begin van het seizoen 1942-1943. Niet enkel de infrastructuur en het speelplan ondergingen een ware metamorfose, ook de samenstelling van het gezelschap werd alweer grondig gewijzigd. Rezy Verschueren, Irma de Veirman, Stella Blanchart, Celine Weenen, Frans Moeremans, Nand Buyl, Domien De Gruyter, Leon Lambert en Maurits Waterschoot zouden aan de Koninklijke Vlaamse Schouwburg verbonden blijven. Nieuwkomers waren Maurits Vandecaveye, Anton Peters, Filip Smets en Leopold Cammermans. Rezy Verschueren werd gepromoveerd tot regisseur omdat de alom geprezen Charles Gilhuys de Koninklijke Vlaamse Schouwburg al na één seizoen verliet. Met hem zochten ook Frans Joossens, Isidoor van Aenroyde, José Puissant, Alida Bascour, Louise Andréa, Kris Betz en Henriette Cabanier andere oorden op. Sommigen kregen geen nieuw contract, het merendeel koos er echter zelf voor om te vertrekken. Voor het tweede jaar op rij vertrok ongeveer de helft van het spelende gezelschap van de KVS; alweer een heuse aderslating voor August Maes en A. Louis De Bruyn. Immers, de nieuwkomers stonden niet op hetzelfde niveau als de vertrekkers. Zij hadden amper ervaring op het professionele niveau. Leopold Cammermans en Maurits Vandecaveye hadden enkel gespeeld met gezelschappen uit het liefhebberscircuit. Filip Smets kwam zelfs recht van de schoolbanken. Maes en De Bruyn beseften dat het gezelschap kwalitatief en kwantitatief gedevalueerd was ten opzichte van voorgaande seizoenen, maar verklaarden geen schuld te treffen. ‘Allerlei omstandigheden hebben de bestuurders verplicht beroep te doen op enkele jonge krachten die hier insgelijks hun vuurproef konden doorstaan,’ stelde ook *Het Laatste Nieuws* (HLN, 16 september 1942). Enerzijds bleef de KVS financieel onvoldoende sterk om

²⁶ Maes en De Bruyn namen met Van Crombrugge ook een nieuwe decorbouwer aan.

grotere namen aan te trekken. De bestuurders van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg waren niet in staat hoge lonen te betalen. De moeite om de vertrokken acteurs en actrices te vervangen had ook te maken met het feit dat weinig artiesten bereid werden gevonden om een overeenkomst met de Koninklijke Vlaamse Schouwburg te ondertekenen. De Vlaamse Schouwburg had immers veel van haar prestige verloren tijdens de oorlogsseizoenen. Onder Jan Poot was de KVS vergleden tot een amateuristisch niveau en de houding van de voormalig bestuurder had er - zoals al eerder aangehaald - voor gezorgd dat men de aansluiting met de rest van het Vlaamse culturele veld had verloren. August Maes en A. Louis De Bruyn moesten en manier vinden om om te gaan met de minder aangename gevolgen van hun erfenis. Hiertoe mag ook de vete met *Ons Tooneel* gerekend worden.

August Caspers formuleerde een aanklacht tegen het feit dat Louis De Bruyn een aantal verkopers van *Ons Tooneel*, die vlak voor de Schouwburg in de Lakenstraat aan het werk waren, zou hebben weggejaagd. De financieel verantwoordelijke van de KVS reageerde niet op deze aantijgingen. Hoewel het scheef bleef zitten tussen de medewerkers van het tijdschrift en de bestuurderstandem, was *Ons Tooneel* over het algemeen minder hard voor Maes en De Bruyn dan het voor Jan Poot was geweest. Het theatertijdschrift moest ook toegeven dat de bestuurders een aantal dingen hadden gerealiseerd die felicitaties verdienden. August Maes probeerde af en toe ‘artistieke waaghalzerijen’ die respect afdwongen (*Ons Tooneel*, jg. 5, nr 24). Ook het peil van de decors en van de kostumering waren er, mede dankzij de steun van de stad, merkkelijk op vooruitgegaan. Ook de toeschouweraantallen schenen gestaag te groeien.²⁷ Na de opvoering van *Bouwmeester Solness* op 8 oktober stelde het toneeltijdschrift zelfs dat ‘(als) een gezelschap (...) zooveel goeden wil aan den dag legt, als het handjevol menschen, werkend onder Gust Maes (...) dan verdienen bestuurder en gezelschap het vertrouwen.’ (*Ons Tooneel*, jg. 5, nr. 4) Dit vertrouwen was echter voorwaardelijk, met name tot het schouwburgvraagstuk in Brussel definitief zou opgelost zijn. Immers, ondanks het feit dat de KVS er ontegensprekelijk op vooruit ging was de Vlaamse Schouwburg nog v er verwijderd van het uiteindelijke einddoel: volksverheffend Vlaams toneel in de hoofdstad. De leemte in Brussel op vlak van Vlaams theater bleef bestaan. Om die op te vullen, was het gezelschap van de KVS kwalitatief  n kwantitatief eenvoudigweg te zwak. Met goede intenties alleen zou het Vlaams Toneel in Brussel niet uit de crisis geraken.

²⁷ Hiervoor bestaan echter geen cijfers. We moeten voortgaan op de – niet neutrale – collaborerende tijdschriften en kranten.

‘Eens was ik student. ik kon heelemaal niet tekenen. De teekenleraar nam nota van mijn goeden wil... maar gaf punten voor den bereikten uitslag op het verknoeide vel teekpapier... en die uitslag was meestal lamenteabel...’ (Ons Tooneel, jg. 5, nr 2)

Ons Tooneel rekende eerder op het nieuwe gezelschap van Adolphe Clauwaert, dan op de Koninklijke Vlaamse Schouwburg, om de nieuwe vaandeldrager in Brussel te worden op vlak van Vlaams theater. Het tijdschrift schatte de Volksschouwburg aan de Em. Jacquemainlaan immers veel hoger in dan de hernieuwde KVS, zowel qua repertorium, qua gezelschap, als qua omkadering. Hoewel Clauwaert officieel geen subsidies ontving, stond hij er financieel veel beter voor dan August Maes en A. Louis De Bruyn. Hij werd immers financieel gesteund door de *DeVlag* en kon zich dan ook permitteren veel hogere lonen uit te betalen dan de KVS die ‘immers over betrekkelijk geringe middelen (beschikte), die de samenstelling van een sterk en uitgebreid gezelschap in de weg hebben gestaan’ (HLN, 12 september 1942). Een aantal van de artiesten die de voorbije seizoenen aan de KVS verbonden waren geweest, stapte over naar dit nieuwe gezelschap; Jan Cammans, Clemence van Outryve, Henriette Cabanier, Piet Van der Auwera, Frans Joossens, Rene Peeters, Adolphe Denis en Fons Derre. De Volksschouwburg Alhambra speelde op 29 november haar eerste stuk voor een uitverkochte zaal. Het niveau van de première was, volgens de pers, hoog. De repetities voor het seizoen 1942-1943 waren dan ook al gestart in augustus. Clauwaert wilde immers niet riskeren dat zijn acteurs en actrices door de mand zouden vallen omwille van een beperkte rolkennis. Clauwaert wilde de KVS op elk gebied overtreffen om zich te verzekeren van de steun van de Brusselse Vlamingen en de Vlaamse intellectuele elite. Voor de structurele organisatie van zijn gezelschap had Clauwaert inspiratie opgedaan bij *Zingend Vlaanderen*. Clauwaert verdeelde ook het gezelschap dat in de Alhambraschouwburg speelde, op in verschillende groepen. Eén divisie zou balletopvoeringen brengen, een andere zou operettes spelen en een derde gesproken toneel. Deze drie groepen moesten ervoor zorgen dat de Volksschouwburg Alhambra kon rekenen op een talrijk publiek en een breed toeschouwerpotentieel. Het gezelschap dat instond voor het Vlaams gesproken toneel, telde bekende namen als Gust Vandenborre, Giel vandenbranden en Fons Derre. Als regisseurs fungeerden, tijdens het eerste seizoen, Dr. Furreg, H. Heinchinger, Arthur Bouchez en Adolphe Clauwaert. Von Hellem, Van Cuteren en Cysch werden aangetrokken als hulpregisseur, een functie die bij de KVS al jaren lang werd uitgevoerd door slechts één persoon; Maurits Waterschoot.

Ons Tooneel steunde, zoals gezegd, Adolphe Clauwaert met zijn initiatief en reserveerde voor de Volksschouwburg Alhambra maar liefst één volledige bladzijde per

nummer. Op deze pagina werd vooruitgeblikt naar uitvoeringen die de volgende week zouden opgevoerd worden, werden reeds gespeelde stukken gerecenseerd of werden allerlei faits divers omtrent dit nieuwe culturele project meegegeven. De Koninklijke Vlaamse Schouwburg werd verdrongen naar de grijze anonimiteit van de kleinere rubriekjes. De Alhambra werd uitgebreider behandeld om de lezers van het blad aan te zetten de schouwburg aan de Em. Jacquemainlaan te bezoeken. De Alhambraschouwburg was niet in de eerste plaats opgericht vanuit een cultureel idealisme, maar vanuit opportunisme. De *DeVlag* wilde vooralsnog een meer bepalende rol in het Brusselse culturele veld afdwingen én de belangenstrijd van *Het Vlaams-Nationalistisch Verbond* winnen. Het VNV was er ondertussen in geslaagd deel uit te maken van het Brusselse stadsbestuur. De Stad Brussel was er dan ook niet mee opgezet dat een nieuwe schouwburg de KVS naar de kroon wilde steken. De nieuwe schepenen van Kunst, Cultuur en Toerisme M.J. Liesenborghs bleef, ondanks een uitnodiging, afwezig op de feestelijke opening van de Alhambra. Ook burgemeester Grauls had zich geëxcuseerd en woonde de première niet bij. *Volk en Kultuur* stelde zich - in naam van het VNV - de vraag '(o)f het Vlaamsche tooneellevens in de hoofdstad er mee gediend (was)' dat er twee Vlaamse schouwburgen waren (*Volk en kultuur*, jg. 5, nr 10) *Poser la question c'est la répondre*. In oorlogstijd was het naast elkaar bestaan van twee gezelschappen onmogelijk. Het toeschouwerpotentieel was eenvoudigweg ontoereikend. *Volk en Kultuur* betreurde dat er '(d)aar waar vooral eenheid moest zijn, thans de hachelijkste verdeeldheid (heerscht)' en 'dat dit vermeden had kunnen vermeden worden en niet vermeden wèrd (...)'. Een zoveelste sneer naar het vorige stadsbestuur.

Het tweemanschap Maes-De Bruyn trachtte ondertussen aan de veelbelovende start van het seizoen een verlengstuk te breien en leek daarin aardig te lukken. *Het Laatste Nieuws* berichtte op donderdag 9 augustus dat er al heel wat abonnementen waren verkocht voor het seizoen 1942-1943. De krant zag hierin een teken dat de Brusselse Vlaming eindelijk zijn steun wilde betuigen aan de KVS. Tijdens de première van het eerste stuk van het seizoen, *Hamlet* van Shakespeare, zat de zaal propvol. Ook het niveau van de opvoeringen steeg volgens het blad opmerkelijk. De tragedie *Kain* van Wildegans vond de krant zelfs 'één van de schoonste glansavonden uit de geschiedenis (was)' (HLN, 25 oktober 1942). August Maes en A. Louis De Bruyn boekten, ondanks de schaarse middelen waarover zij beschikten, belangwekkende uitslagen.

Maes bleek over heel wat inventiviteit te beschikken. Tijdens het seizoen 1942-1943 introduceerde hij een nieuwigheid; op zondagochtend werden in de foyer van de Schouwburg aan de Lakenstraat voordrachten gehouden over het stuk dat de volgende week in première

zou gaan. Deze lezingen, die door iedereen gratis mochten bijgewoond worden, werden gehouden door vooraanstaande Vlamingen. Zij hadden het over het stuk, maar even goed over de auteur of over een bepaald aspect van de opvoering. Zo gaf Urbain Van de Voorde op zondag 31 januari 1943 een toespraak over *Iphigeneia in Tauris* van Goethe. Dichter Firmin van Veckhe gaf op 28 maart 1943 een uiteenzetting over *Koning Oedipus* van Sophocles. Het bestuurdersduo wilde via dit initiatief een brug slaan tussen de - vaak moeilijke - stukken en het publiek. De uiteenzettingen kenden een behoorlijk succes. Vooral de pers juichte de toespraken toe.

Het bestuurdersduo van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg kreeg af te rekenen met behoorlijk wat pech tijdens het seizoen 1942-1943. De Stad Brussel werd in januari 1943 gestraft door de Bezetter. Eggert Reeder nam een aantal maatregelen die ervoor moesten zorgen dat de Belgische hoofdstad hem terug zou gehoorzamen. Op aangeven van de *Militärverwaltung* werden alle culturele activiteiten in Brussel geschorst voor onbepaalde duur. De Koninklijke Vlaamse Schouwburg en de Volksschouwburg Alhambra moesten tijdelijk de deuren sluiten. Uiteindelijk zou deze verplichte periode van inactiviteit 20 dagen bedragen. Op zaterdag 23 januari 1943 hervatte de KVS met een opvoering van *Sensatie in Boedapest* van de Duitse auteur K.G. Külb (zie bijlage 1.4). Ruim een maand later kregen Maes en De Bruyn alweer af te rekenen met tegenslag. Op donderdag 4 maart stierf de 30-jarige Maurits Vandecaveye. Hij zou de hoofdrol spelen in *Dalilah* dat voorzien was voor 11 maart. Door het plotse overlijden van Vandecaveye kon de reeks opvoeringen van dit stuk niet van start gaan en lag KVS lag begin maart twee weken stil. In totaal moesten de bestuurders de Schouwburg aan de Lakenstraat begin 1943 meer dan een maand sluiten wegens onvoorziene omstandigheden.

Wanneer het einde van het seizoen 1942-1943 in zicht kwam, speelde ook de discussie omtrent het bestuurderschap van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg weer op. Immers, nu het VNV had weten in te breken in het Stadsbestuur, verwachtte de Vlaamse intellectuele elite dat er weldra een Vlaams Nationalist aan het hoofd van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg zou staan.

Politiek waren er eind 1942, begin 1943 heel wat verschuivingen. In Brussel werd overgegaan tot de oprichting van Groot-Brussel. Deze herstructurering zorgde voor een veranderingen binnen het stadsbestuur, maar ook binnen de *Tooneelkommissie*. De nieuwe voorzitter was schepen Liesenborghs. Nieuwe leden waren schepenen Finné en Delmartino, Ernest Claes, W. Thelen, A. Peerenboom en M. Belloy. De secretaris werd Jef Mennekens. Het nieuwe stadsbestuur liet op 17 januari 1943 reeds weten een “kultuurprestigepolitiek” te

zullen voeren. Deze cultuurpolitiek, ingevoerd om de kunst in de hoofdstad te promoten, was niet geschoeid op separatistische principes. Immers, hoewel het nieuwe bestuur vooral bestond uit flaminganten, waren de nieuwe beleidslijnen er niet op gericht om de Vlamingen voor te trekken ten opzichte van de Franstaligen. Het schepencollege ging er prat op dat de steun die werd geleverd aan Franstalige culturele organisaties, gelijk zou geschakeld worden met de financiële hulp die werd toegezegd aan Vlaamse verenigingen. Het stadsbestuur brak met het provocerende discours dat vaak werd gehanteerd jegens Franstaligen. Schepen Liesenborghs nam, in het kader van de nieuwe “cultuurprestigepolitiek”, een aantal maatregelen. Zo verhoogde het stadsbestuur de subsidie voor de KVS met 120 000 frank. Er waren ook plannen om, naar analogie van het voorstel van Emiel Buskens, een algemene administratie op te richten die de verantwoordelijkheid zou dragen voor de financiële exploitatie van de Schouwburg. De bestuurder zou daardoor enkel nog instaan voor de artistieke kant van de zaak. Ook wilde het stadsbestuur dat de Muntschouwburg zou omgeturnd worden tot de Nationale Opera; de Stad Brussel was immers al decennialang verstoken van een stadsopera.

In februari 1943 deed het gerucht de ronde dat het bestuur van de KVS eindelijk vacant zou verklaard zijn. Er werden ook een aantal namen genoemd die ‘reeds hun kandidatuur voor het bekleeden zouden hebben ingediend’ (HLN, 16 februari 1943). Schepen van Kunst, Cultuur en Toerisme Liesenborghs weerlegde in *Het Laatste Nieuws* van 16 februari 1943 dit bericht. Immers, exact vier dagen vooraleer het nieuwe schepencollege was gevormd, op 28 september 1942, had het oude stadsbestuur het contract van de heren Maes en De Bruyn, dat liep tot 30 april 1943, met nog een seizoen verlengd. Pas op 30 april 1944 zou de Stad Brussel een nieuwe bestuurder kunnen aanstellen; de liberalen haalden nog een laatste slag thuis in de strijd om de KVS. Het VNV, dat de macht had gegrepen in Brussel, moest tot mei 1944 wachten vooraleer het haar kandidaat naar voren kon schuiven.

Het woelige seizoen 1942-1943 werd beëindigd op 4 april 1943 met *Koning Oedipus* van Sophokles (zie bijlage 1.4). Na het reguliere seizoen werd ook dit maal een extra speelmaand aan het repertorium toegevoegd. Tijdens deze vier weken werden vier stukken gespeeld; *Het gaat om Dora* van Paul Keune, *Kattespel* van Hinrichs, *Lieg niet, Annie* en *Esther Cock* van Charles De Peyret-Chappuis. Het is niet geweten of het initiatief om het regulier seizoen te verlengen, dit keer ook van het gezelschap was gekomen, zoals na het seizoen 1940-1941.

August Maes en A. Louis De Bruyn slaagden erin om de KVS steeds meer uit haar isolatie te halen. Ook na het seizoen 1942-1943 zochten een aantal culturele verenigingen

August Maes en A. Louis De Bruyn aan, om een evenement te laten doorgaan in de Schouwburg aan de Lakenstraat. Op zaterdag 15 mei vierde men in de KVS een herdenking van *Van Nu en Straks* met toespraken van August Vermeulen en Herman Teirlinck. De opbrengsten van deze herdenking gingen naar de schooljeugd. Op dinsdag 8 juni werd *De Molen van Sans Souci* door een gezelschap het liefhebberstoneel opgevoerd naar aanleiding van het toneelfeest van de Brusselse Texendraclub.

Toch stond het Vlaams Toneel in Brussel nog steeds niet op een hoog niveau, daarvoor moest er nog heel wat veranderen. *Volk en kultuur* besloot het seizoen 1942-1943 dan ook met een vraag: '<<En nu?>>' gericht tot den heer Schepen van Kunst, Kultuur en Toerisme der hoofdstad. Want tegen het volgend seizoen **schreeuwt** het Nederlandsch tooneel te Brussel om een oplossing' (*Volk en Kultuur*, 21 april 1943).

c.) het seizoen 1943-1944

Het bestuurdersduo August Maes en A. Louis De Bruyn wilde het gezelschap, met het oog op het seizoen 1943-1944, een kwaliteitsinjectie geven. Op zaterdag 24 april 1943 hadden Maes en De Bruyn reeds te kennen gegeven dat Stella Blanchart, Frans Moeremans en Filip Smets de Koninklijke Vlaamse Schouwburg mochten/moesten verlaten. De bestuurders waren

niet tevreden over hun prestaties en gingen op zoek naar vervangers. Op vrijdag 21 mei trok de tandem al met namen naar de pers. *Het Laatste Nieuws* berichtte dat de heren Bert de Wildeman, Jaak van Hombeeck en Gust Ven een contract voor één seizoen ondertekend hadden bij de Koninklijke Vlaamse Schouwburg. Een paar dagen later raakte bekend dat ook Jos Simons zou toegevoegd worden aan het gezelschap van de KVS. In tegenstelling tot de vertrekkers, hadden de nieuwe krachten wel degelijk ervaring. De Wildeman en Simons waren tijdens het seizoen 1942-1943 lid geweest van de Koninklijke Nederlandse Schouwburg van Gent. Van Hombeeck was verbonden geweest aan het jeugdtheater van de stad Antwerpen.

Maes en De Bruyn waren vastberaden het gezelschap zowel kwantitatief als kwalitatief te verbeteren ten opzichte van het voorgaande seizoen. Bij het begin van het seizoen 1943-1944 raakte echter bekend dat naast de gedwongen vertrekkers Blanchart, Moeremans en Smets ook Domien De Gruyter, die zich ook verdienstelijk had gemaakt als vertaler en auteur, en Leopold Cammermans ervoor kozen hun carrière bij de KVS te beëindigen. Zij werden vervangen door de onbekende Jeanne De Backer en Fred Demeyere. Een aantal acteurs, zoals Irma De Veirman, kozen er ook voor om naast hun rol bij de KVS een aantal opdrachten bij andere gezelschappen aan te nemen. De noodzakelijke uitbreiding van het gezelschap in de breedte, kwam er niet. De KVS zou ook het seizoen 1943-1944 met een zeer kleine groep acteurs en actrices moeten volmaken. Ook zat er geen evenwicht in het gezelschap. Er waren – net als het voorgaande jaar – te veel jonge krachten en te weinige oudere.

‘Het gezelschap, dat verleden jaar, naast enkele geroutineerde getrouwen <<van vóór den oorlog>> grootendeels uit jonge en dus onervaren krachten bestond, onderging nogmaals een gevoelige verandering en werd, voor zoover dit mogelijk was, weer verjongd!’ (Volk en Kultuur, oktober 1943)

Tijdens het seizoen 1943-1944 moest het bestuurderduo soms beroep doen op artiesten uit het liefhebberstoneel. Op zaterdag 13 november speelde de jongedame L. Eren zelfs de hoofdrol in *Jane Eyre, du jamais vu* aan de Lakenstraat en een dieptepunt in de recente geschiedenis van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg. Begin januari 1944 nam de Koninklijke Vlaamse Schouwburg met juffrouw Duwa nog een nieuwe kracht aan om de precaire situatie te verbeteren. Niet verwonderlijk dat het niveau van de opvoeringen niet hoger lag dan voorgaande seizoenen. Vaak maakte *Het Laatste Nieuws* gewag van zwakke voorstellingen. Zo gaf de krant op 18 september mee dat ‘de regie zich weer eens verplicht (zag) in den schoot van het gezelschap oud en jong te verzoenen en dit bij gebrek aan

geschikte elementen. (...) Dergelijke <<anachronismen>> uit nood doen eenigszins afbreuk aan het werk, wat de toeschouwers ook met een zekeren wrevel vervult.' (HLN, 18 september 1943). Ook het repertorium, dat op zich goede stukken telde, was volgens *Het Laatste Nieuws* niet compatibel met het gezelschap. Zo waren bepaalde klassieke stukken veel te zwaar voor het publiek én voor het gezelschap. Immers, de jonge acteurs en actrices hadden moeite met bepaalde experimenten. Andere stukken leken dan weer eerder thuis te horen in de Folies-Bergère.

Financieel ging het de Koninklijke Vlaamse Schouwburg nochtans voor de wind in vergelijking met de beginjaren van de oorlog. Het nieuwe stadsbestuur spande zich in om een nieuwe subsidiestijging te regelen. Op zaterdag 9 oktober gaf schepen van Kunst, Cultuur en Toerisme M.J. Liesenborghs een uiteenzetting over de nieuwe toelagepolitiek. De schepen verklaarde dat het college onder leiding van burgemeester Grauls – dat op 28 september 1942 was gevormd – nog verplicht was zich te schikken naar de begroting die onder het vorige stadsbestuur was opgemaakt, zowel voor het seizoen 1942-1943, als voor het seizoen 1943-1944. Pas in mei 1944 zou het nieuwe stadsbestuurde begroting zelf kunnen opmaken. De schepen van Kunst, Cultuur en Toerisme verklaarde dat hij persoonlijk een raming gemaakt had van de kosten van een KVS-seizoen van negen maanden; acht maanden plus veertien dagen repetities en nog eens veertien dagen betaald verlof. Liesenborghs wilde, aan de hand van de raming, het bedrag berekenen dat de KVS zou nodig hebben om een seizoen zonder problemen vol te maken. August Maes en A. Louis De Bruyn deelden aan Liesenborghs mee dat de onkosten van het vorige seizoen, waaronder de lonen van de acteurs en actrices, exact 1 120 950 frank bedroegen. Daarbij kwamen nog de onderhoudskosten van het gebouw tijdens het zomerseizoen; 24 000 frank. Dit bracht de uitgavenbalans op een totaal van 1 144 950 frank. De inkomsten uit ticketverkoop, programmaboekjes, en anderen, bedroegen slechts 268 000 frank. Subsidies waren dus levensnoodzakelijk voor de Koninklijke Vlaamse Schouwburg. Vanwege de Staat had de KVS voor het seizoen 1942-1943 150 000 frank ontvangen, van de Provincie 75 000 frank. Dankzij lobbywerk van schepen Liesenborghs verhoogde de Provincie het bedrag tot 125 000 frank. Het stadsbestuur ging nog veel verder in haar inspanningen. Schepen Liesenborghs kondigde aan dat zijn voorstel om de stadstoelage op 750 000 frank te brengen was goed gekeurd door het schepencollege en nu voorlag bij de Bestendige Deputatie. Vanaf het seizoen 1943-1944 zouden de subsidies ook vooraf betaald worden, in plaats van na het seizoen.

Aan dit financiële steunplan verbond het stadsbestuur een aantal voorwaarden. Het schepencollege eiste dat de salarissen van de artiesten, die volgens verscheidene tijdschriften

en kranten te laag waren, verhoogd zouden worden. Ook moest het gezelschap gevoelig uitgebreid worden. Verder moesten de bestuurders van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg een aantal schoolvoorstellingen organiseren. Tenslotte moest het repertorium, dat volgens het stadsbestuur te klassiek was, opnieuw aangepast worden aan de noden van het publiek. Liesenborghs wilde via amusementstoneel een stijging van de toeschouweraantallen bekomen. Nochtans was de pers zeer te spreken over de klassieke richting die het bestuurdersduo van de KVS was ingeslagen. Ook August Maes en A. Louis De Bruyn zelf verkozen cultureel hoogstaander werk boven revues, die de kassa met zekerheid zouden vullen. Beiden vreesden immers, net als hun voorganger Jan Poot, beschuldigd te worden van het kiezen van makkelijke oplossingen. Zij wilden derhalve liever geen “banaal” werk op het repertorium. Wel waren zij opgetogen over het plan van het stadsbestuur om het schouwburgpersoneel 12 maanden tewerk te stellen.

Tenslotte kwamen ook de al langer aanslepende kwesties van de decors en de herstellingswerken van het gebouw ter sprake. De inspanningen die het stadsbestuur bij aanvang van het vorige seizoen had gedaan, bleken slechts pleisters op de wonde. Het gebouw van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg aan de Lakenstraat, had nood aan een uiterst grondige renovatie. Het stadsbestuur had daarom onderzocht wat het kon doen. Een berekening had uitgewezen dat een volledig herstel van de Schouwburg aan de Lakenstraat ongeveer 1 miljoen Belgische frank zou kosten, een bedrag dat de Stad onmogelijk kon/mocht ophoesten. Liesenborghs beloofde echter formeel dat de herstellingswerken voor het seizoen 1944-1945 zouden voltooid zijn. Ook op vlak van decors en attributen was de Stad Brussel bereid een inspanning te doen. Schepen Liesenborghs verklaarde 111 000 frank te willen vrijmaken voor de vernieuwing van het materiaal en het meubilair. Voor het onderhoud van het gebouw voorzag de Stad Brussel 131 000 frank. ‘<<De stad>> zegde hij, <<doet wat zij kan. De Koninklijke Vlaamse Schouwburg kan op de volledige sympathie en medewerking van het college rekenen>>’ (HLN, 9 oktober 1943).

Hoewel deze nieuwe toelagepolitiek pas zou ingaan tijdens het seizoen 1944-1945, besloot schepen Liesenborghs midden 1943 al een financiële inspanning te doen: van de geplande jaarlijkse subsidie van 750 000 frank, wilde het stadsbestuur een voorschot van maar liefst 125 000 frank betalen om het bestuurdersduo van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg uit de nood te helpen.

Uiteraard waren de financiële inspanningen vanwege het stadsbestuur niet belangeloos. De bedoeling was ervoor te zorgen dat de KVS, en niet de Volksschouwburg Alhambra, zou uitgroeien tot het Vlaamse culturele centrum van Brussel. Immers, het

stadsbestuur wilde niet dat de Alhambraschouwburg van Adolpe Clauwaert de vaandeldrager van de Vlaamse cultuur in Brussel zou worden. Het stadsbestuur, dat voornamelijk uit VNV-politici bestond, koos ervoor om de KVS financieel te steunen om de *DeVlag* een hak te zetten en de positie van de KVS binnen het Vlaamse culturele veld fel te verbeteren. *Het Laatste Nieuws* formuleerde de hoop, die ook bij het Vlaams Nationalistisch Verbond leefde, dat de directie van de KVS verstandig gebruik zou maken van de toegekende subsidies.

Ondertussen ging het steeds minder met de *DeVlag*. Politiek zou de partij van Jef Van de Wiele er in Brussel nooit in slagen het VNV van Staf de Clerq (en na 1942 Hendrik Elias) te verontrusten. Ook cultureel gezien moest de *DeVlag* terrein prijsgeven aan het *Vlaams Nationalistisch Verbond*. De organisatie verloor haar greep op het Vlaamse cultuurleven. Ook in Brussel hadden Van de Wiele en zijn medestanders het op cultureel vlak moeilijk om voet aan grond te krijgen. De Volksschouwburg Alhambra had dan wel een veelbelovende start gemaakt, zij was niet in staat de hooggespannen verwachtingen in te lossen. De *DeVlag* die zich als een tegenstander van de KVS had gedragen, veranderde het geweer van schouder. Op zondag 22 augustus werd de *Ijzerbedevaartplechtigheid* ingericht door de *Vlaamsche Oudstrijders* (V.O.S.). Het stuk *Zij die voor Vlaanderen vielen* van Vansina werd gespeeld. Op zich niet zo opvallend, deze vereniging steunde de KVS immers al langer, ware het niet dat Filip de Pillecijn het woord voerde in naam van het bedevaartskomitee. De voorzitter van de *Vlaamsche Kultuurraad* en belangrijk figuur binnen de DeVlag, was in *Ons Tooneel* nochtans erg kritisch geweest ten opzichte van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg. De *DeVlag* zag immers in dat de schouwburg aan de Lakenstraat niet langer in handen was van een franskiljons gemeentebestuur. Ook van *Ons Tooneel* had de Koninklijke Vlaamse Schouwburg geen last meer. Het theatertijdschrift was na het seizoen 1942-1943 immers opgedoekt.

Eind augustus 1943 gaven August Maes en A. Louis De Bruyn hun jaarlijkse persconferentie en blikten terug. Maes verklaarde tevreden te zijn met wat zijn schouwburg het voorgaande seizoen had gepresteerd. 'De K.V.S. leeft. Hij leeft, niettegenstaande de afzijdigheid van degenen, die men op al onze voorstellingen moet aantreffen' (HLN, 30 augustus 1943). August Maes en A. Louis De Bruyn herhaalden hun aanklacht aan het adres van de Vlaamse intellectuele elite. Zij vonden dat ze te weinig gesteund werden door zij die meenden het goed voor te hebben met de Vlaamse cultuur te Brussel. Maes en De Bruyn verklaarden er nochtans alles aan te willen doen om de KVS tot een hogere bloei te brengen. Dat de KVS leefde, wilde ene juffrouw Kaymann aantonen door op eigen initiatief een wervingsactie te beginnen om bij te dragen tot de bloei van de schouwburg. August Maes

verklaarde dat zij ervoor had gezorgd dat het aantal abonnementen was vermenigvuldigd met tien.

Het seizoen 1943-1944 verliep met minder tegenslagen dan het voorgaande. De Koninklijke Vlaamse Schouwburg moest nooit verplicht haar deuren sluiten. De Stad Brussel bleek het bestuurdersduo van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg ook onvoorwaardelijk te steunen, althans tot hun contract afliep. Achter de schermen was het VNV al bezig met de opvolging van August Maes en Louis De Bruyn. Op zondag 27 februari berichtte *Het Laatste Nieuws* dat het schepencollege van de Stad Brussel tijdens de laatste bijeenkomst Dries Neerman als nieuwe bestuurder van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg had aangesteld. Neerman, die zijn opleiding had genoten bij het *Vlaamsche Volkstooneel* van dr. Oscar de Gruyter en sedert 1939 regisseur was bij *Zender Brussel*, werd benoemd voor een periode van drie seizoenen. In april 1947 zou zijn contract aflopen. Voor de pers was de aanstelling van Neerman het begin van een nieuw tijdperk; ‘Neerman is jong, maar uit hem straalt een krachtig dynamisme; dat hebben al degenen, die met hem in aanmerking kwamen of met hem samenwerkten, terdege kunnen ervaren en terecht krijgt men den indruk, dat zijn benoeming tot directeur van den K.S.V. (sic) <<gelukkig>> kan heeten. Gelukkig voor ons tooneel en gelukkig voor het publiek’ (De Dag, 16 maart 1944). De ex-regisseur van Zender-Brussel was de eerste bestuurder die door de Vlaamse intellectuele elite – en niet door een franskiljons stadsbestuur - was gekozen om de Vlaamse Schouwburg aan de Lakenstraat te leiden. De 36-jarige Neerman stond voor een moeilijke opdracht. Immers, ‘(l)ang genoeg heeft men den Vlaamschen Schouwburg van Brussel, en helaas niet zonder reden, als minderwaardige instelling beschouwd. De nieuwe bestuurder heeft tot plicht hieraan een einde te maken en dit op duurzame wijze’ (HLN, 28 februari 1944). In tegenstelling tot zijn voorgangers, kon Neerman beschikken over een erg grote artistieke vrijheid, dit dankzij de verhoogde subsidies van de Stad Brussel. Zo zou Neerman kunnen beschikken over betere decors, betere belichting, betere attributen, ... Er werden dan ook hoge verwachtingen gesteld. Neerman moest het Vlaams gesproken toneel in de hoofdstad eindelijk op het niveau zou brengen dat Brussel verdiende.

‘Het bestuur van den Vlaamschen Schouwburg te Brussel was een strijdpost op Vlaamsch en artistiek gebied,’ zo stelde de redactie van *Het Laatste Nieuws* (HLN, 28 februari 1944) Neerman moest er dan ook voor zorgen dat het peil van de opvoeringen dat van de Franstalige schouwburgen oversteeg. Hiervoor moest hij een vast gezelschap rond zich scharen. Het geloof in Neerman was groot. Toch plaatste *Het Laatste Nieuws* kanttekeningen bij de aanstelling van Neerman. Immers, de man had maar weinig ervaring als bestuurder. Hij

mocht dan als acteur verbonden geweest zijn bij het *Volkstooneel*, en als regisseur bij *Zender Brussel*; als artistiek of zakelijk leider was hij bij de Koninklijke Vlaamse Schouwburg aan zijn proefstuk toe. *Het Laatste Nieuws* vroeg zich dan ook af of ‘het hem (zou) gelukken na de conservatieve berusting van wijlen Jan Poot en de moedige probeersels van Maes en De Bruyn (om de KVS op een hoog niveau te brengen)’ (HLN, 24 augustus 1944).

Echter, Dries Neerman zou het gezelschap van de KVS nooit effectief toneelstukken zien spelen. Immers, al van bij het begin van seizoen 1943-1944 nam het geweld in de hoofdstad stelselmatig toe. De “Furor Britannica” raasde tegen midden 1944 op volle kracht door Europa. Brussel werd getroffen door een aantal bommenregens die aan vele tientallen mensen het leven kostte, vele raakten gewond, en vele Brusselse burgers hadden geen onderkomen meer. Naarmate de maanden vorderden steeg de invasiekoorts, tot in juni 1944 de landing in Normandië begon. Het laatste hoofdstuk van de Duitse Bezetting in ons land werd geschreven. Hoewel België op het punt stond overrompeld te worden door de geallieerde troepen, voerde de Bezetter nog een erg fundamentele wijziging door. De *Militärverwaltung* onder leiding van Alexander von Falkenhausen en Eggert Reeder werd vervangen door een *Zivilverwaltung* met Josef Grohe aan het hoofd. De Duitse Bezetter bleef er immers van uit gaan dat de Führer de oorlog zou winnen. Ook aan de Lakenstraat leek men een zege van de Bezetter voorop te stellen. ‘In den Koninklijke Vlaamschen Schouwburg schijnt men zich weinig aan te trekken van de oorlogsgebeurtenissen,’ schreef *Het Laatste Nieuws* op 24 augustus 1944. Amper een week voor de bevrijding van de stad Brussel gaf Dries Neerman nog een persconferentie om het seizoen 1944-1945 toe te lichten. Ondertussen werd de schouwburg aan de Lakenstraat grondig gerenoveerd. De Stad had ervoor gezorgd dat herstellingswerken aan het gebouw van de KVS, die de maximumkosten van 1 miljoen frank overstegen, mochten uitgevoerd worden, ondanks een verordening die dit verbood.

Neerman verklaarde in *Het Laatste Nieuws* dat hij er niet in geslaagd was een vast gezelschap van een hoog niveau rond zich te scharen en dat hij daarom werkte hij aan een ‘stelsel van uitwisseling’ (HLN, 24 augustus 1944). Omwille van het onevenwicht in het gezelschap zou Neerman een beroep doen op acteurs en actrices van een ander gezelschap. Zo bijvoorbeeld Frans Primo, Maurits Hoste, Antoon van der Plaetse, Renaat Grassin, Arthur van Thillo en Jenny van Santvoort. Vaste acteurs en actrices waren onder anderen Nand Buyl, Herman VanderMeulen (die ook de regie voor zijn rekening zou nemen), Herman Verlinden,

Robert Maes, Frans van Caeneghem, Rezy Verschueren, Irma de Veirman en Stella Blanchart - die na een jaar terugkeerde.²⁸

Neerman wilde een aantal nieuwigheden invoeren om het succes van de hernieuwde Koninklijke Vlaamse Schouwburg te garanderen. Zo wilde hij enkel stukken spelen tijdens het weekend. Op zaterdag en zondag zou, zowel in de namiddag als in de avond, gespeeld worden. Ook wilde hij een speciaal gezelschap oprichten voor jeugdtheater. Aan het hoofd hiervan zou zijn vriend Jan Stalmans staan. Om dit nieuwe initiatief een maximum aan slaagkans te geven, wilde hij, voor de uitwerking ervan, samenwerken met schepenen Finné en Delmartino.

Vanaf vrijdag 25 augustus viel het publieke leven echter volledig stil. Alle schouwburgen, varieté-theaters, filmscholen,... werden verplicht hun deuren te sluiten omwille van het oorlogsgeweld. Een week later werd Brussel door de geallieerden bevrijd.

²⁸ Het betreft hier een onvolledige lijst acteurs en actrices aangezien via geen enkele bron het vooropgestelde gezelschap achterhaald kan worden.

DEEL DRIE: DE KVS VLAK NA DE TWEEDE WERELDOORLOG

Na het einde van de Tweede Wereldoorlog duurde het een tijdje voor het publieke leven in België weer op gang kwam. De eerste dagen en weken na de bevrijding werden alle ambtenaren, functionarissen en politici die aangesteld waren door de Duitse Bezetter of door collaborerende partijen meteen uit hun functie ontheven, wat zorgde voor een tijdelijke chaos. De regering Pierlot, die bijna voltallig naar Groot-Brittannië was gevlucht, nam de uitvoerende macht weer op zich. Ook het parlement nam terug haar intrede in de Wetstraat; de parlementaire democratie werd in de mate van het mogelijke hersteld. In Brussel trachtte men de Duitse constructie Groot-Brussel ongedaan te maken door de zelfstandigheid van de gemeenten rond de hoofdstad te herstellen. Van de Meulenbroeck, door de Bezetter aan de kant geschoven omwille van zijn te hoge leeftijd, werd opnieuw aangesteld als burgemeester van de Belgische hoofdstad. Ook schepenen en ambtenaren die door de Bezetter waren ontslagen om uiteenlopende redenen, werden gevraagd hun taken van voor de oorlog te hervatten. Men probeerde het politieke veld te herscheppen naar het model van voor de oorlog; met dezelfde personen op dezelfde plaatsen.

Ondertussen werden in Brussel grondige onderzoeken ingesteld naar wie schuldig was aan collaboratie. Onder het voorzitterschap van de heren Reding, Van Obbergh en Gukaume werd een jury samengesteld die de mogelijke gevallen van “medewerking” moest bekijken. Er werd een adviserende commissie opgericht die moest beslissen over straffen die aan “verraders” opgelegd moesten worden.

Ook op cultureel vlak hield men grote schoonmaak. Alle hervormingen die de Bezetter tijdens de oorlog had doorgevoerd om een betere ordening van het veld te bekomen, werden teniet gedaan. Ook individuen die in het kader van de *Kulturpolitik* van de *Militärverwaltung* aangesteld waren om een vereniging te leiden, werden aan de kant geschoven. De bestuurder van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg – Dries Neerman – werd, voor zich hij goed en wel had ingewerkt, uit zijn functie ontheven. August Maes en A. Louis De Bruyn werden, na een korte periode van afwezigheid, terug benoemd. Ondanks het feit dat deze bestuurderstandem de KVS ook tijdens de oorlog had geleid, stond hun politieke en ideologische strekking van niet ter discussie. Maes werd door *Het Laatste Nieuws* zelfs bewierookt voor zijn dappere houding tijdens de Duitse Bezetting. Het zou aan hem te danken zijn dat er überhaupt nog een Vlaamse Schouwburg bestond in de Belgische hoofdstad. Maes zou tijdens de oorlog geweigerd hebben de Vlaamse Schouwburg aan de Lakenstraat te “verduitsen”, ondanks vele

financiële voorstellen; er zou hem tot vijf miljoen frank geboden zijn. Dankzij Maes' halsstarrige weigeringen kregen de PA en het VNV, nog volgens *Het Laatste Nieuws*, geen vat op de KVS. En 'waar een rechtstreekse houding niet baatte, zou een verdoken aktie misschien meer resultaten opleveren' (HLN, 8 september 1944). Volgens de krant werd de Koninklijke Vlaamse Schouwburg van overheidswege opzettelijk stiefmoederlijk bedeed op vlak van subsidies, zodat de bestuurders een mal figuur zouden slaan naast de andere officiële schouwburgen die wel bereidwillig meewerkten met de Bezetter. Ook zou de *Tooneelkommissie* een sabotagepolitiek gevoerd hebben die tot het vertrek van vele acteurs en actrices had geleid. Ook de aanstelling van Dries Neerman weigerde August Maes in te gaan op voorstellen tot samenwerking, wat volgens HLN wees op een 'flinke houding' (HLN, 8 september 1944). Neerman werd na de oorlog immers gezien als de exponent van culturele collaboratie. Ook Louis De Bruyn werd door de krant geëerd; de administrateur zou ervoor gezorgd hebben dat een lijst met namen van abonnees en medewerkers in veiligheid werd gebracht om te voorkomen dat Dries Neerman hiervan gebruik kon maken.

De geloofwaardigheid van de verhalen, die door *Het Laatste Nieuws* als waarheden werden verkocht, kan in twijfel worden getrokken.²⁹ De – al te voorbarige - conclusies van het dagblad, zijn immer gebaseerd op interviews met de betrokkenen zelf. Aangezien iedereen na de Bezetting vooral zijn rol in de Duitse machine wilde minimaliseren, of afdoen als verzet, mag men de verhalen over Maes en De Bruyn als waren zij de redders van het vaderlandse toneel, niet zonder de nodige terughoudendheid lezen.

Na de bevrijding openden verscheidene Brusselse schouwburgen relatief snel weer hun deuren voor het grote publiek. Zo bracht de Alhambra, onder een nieuw bestuur, weer een Musichall-programma, net als voor de oorlog. Folies-Bergère heropende reeds in oktober met de productie *Brussel vrij*. De nieuwe schouwburg Mon Village bracht het veelzeggend *On les a eus, les boches!* Brussel juichte de bevrijders toe en scheen in een euforische sfeer te verkeren. Om aan de wensen van de Engelsen, Amerikanen en Canadezen te voldoen, werd er ook een Anglo-Amerikaanse Music-hall opgericht in de Belgische hoofdstad; de A.B.C.

Aan de Lakenstraat was toneel spelen lange tijd niet aan de orde. De Koninklijke Vlaamse Schouwburg zou pas op 7 december met *Georg en Margaret* van Savory de deuren weer openen voor het Brusselse publiek. In vergelijking met de andere officiële schouwburgen was dit rijkelijk laat. De KNS te Antwerpen en de KNS te Gent vierden reeds begin november de première van het seizoen 1944-1945. Het feit dat de Koninklijke Vlaamse Schouwburg pas zo laat heropende had een aantal redenen. Zo verkeerde de schouwburg aan

²⁹ Dit geldt overigens voor alle info die *Het Laatste Nieuws* verstrekte. Zie in dit verband ook DEEL VIER.

de Lakenstraat - alweer - in een financieel onduidelijke situatie. De subsidies, die door het schepencollege onder leiding van Jan Grauls fel waren verhoogd, waren bevroren door het stadsbestuur. Immers, alle '(v)ergoedingen en uitbetalingen geregeld door den Bezetter moe(s)ten worden stopgezet. Fondsen en titels moe(s)ten in kas gehouden worden(...)' (HLN, 8 september 1944). Deze financiële onzekerheid verhinderde de bestuurderstandem het samenstellen van een gezelschap en een repertorium. De voornaamste reden voor het meermaals uitstellen van de première van het seizoen 1944-1945 – ook de openingsdatum van 30 november 1944 werd niet gehaald – was echter dat het gebouw aan de Lakenstraat, net als tijdens het begin van de Bezetting, was opgeëist door de overheid. De Britse legerleiding wilde in het gebouw aan de Lakenstraat namelijk voorstellingen inrichten voor geallieerde soldaten. De Bezetting van de schouwburg zorgde voor hernieuwde irritaties bij leden van de KVS. De Vlaamse intellectuele en politieke elite probeerde dan ook druk uit te oefenen op de overheid, opdat deze terug zou komen op haar beslissing. De Vlamingen waren zelfs bereid om de schouwburg te delen met de Britten. Zo ver zou het uiteindelijk niet komen. Uiteindelijk gaven de bevoegde instanties toe en werd het tweemanschap Maes-De Bruyn toestemming verleend om op 7 december het seizoen 1944-1945 van start te laten gaan.

Het gezelschap van de KVS wilde 'bijzondere hulde brengen aan onze bevrijders door talrijke opvoeringen van Britsch en Amerikaansch werk (te brengen)'; er werden stukken gespeeld van auteurs zoals Gordon, Storm, Ervine, Shakespeare, en anderen (HLN, 8 november 1944). De nieuwe omstandigheden noopten Maes en De Bruyn tot een aantal ingrepen. Zo zou het gezelschap van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg enkel spelen op zaterdag en zondag om zeven uur 's avonds, en op zondag om drie uur in de namiddag. Immers, de financiële beperkingen en het feit dat de KVS slechts kon bogen op een klein toeschouwerpotentieel, brachten de bestuurderstandem ertoe het aantal voorstellingen terug te brengen tot drie; een historisch dieptepunt. Nooit eerder werd er aan de Lakenstraat zo weinig toneel gespeeld. Wel werden gesprekken gevoerd met het Stadsbestuur om eventueel een aantal schoolvoorstellingen te organiseren. De Stad Brussel zou hiervoor de nodige fondsen leveren. Dit plan raakte echter niet verder dan een proefbuisstadium. Immers, ook de Stad Brussel had het niet al te breed. Tijdens de oorlog waren de schulden hoog opgelopen. Hieraan moest de nieuwe burgemeester een mouw passen. Toch wilde het nieuwe schepencollege ook de Vlaamse Schouwburg aan de Lakenstraat niet in de kou laten staan. Men beseftte dat een verhoging van de subsidies noodzakelijk was om een goede gang van zaken bij de KVS te garanderen. Echter, pas op 22 augustus 1945 meldde *het Laatste Nieuws*

dat het stadsbestuur een voorstel tot verhoging van de jaarlijkse subsidies had goedgekeurd; van 400 000 frank naar 467 000 frank.³⁰

De Koninklijke Vlaamse Schouwburg had heel wat klappen gekregen tijdens de Tweede Wereldoorlog en verkeerde in een penibele situatie. Ook met het gezelschap zelf ging het niet meteen de goede kant uit. De samenstelling van het gezelschap onderging na de bevrijding – uiteraard – heel wat wijzigingen. Een aantal acteurs en actrices dat de KVS had verlaten, keerde terug. Er werden ook een paar artiesten overgenomen van het opgedoekte gezelschap van Adolphe Clauwaert. Gust Maes was opnieuw verantwoordelijk voor de regie. De acteurs en actrices waren de heren Gust Maes, Nand Buyl, Piet Eeckelaert, René Serval, Léon Lambert, Albert Struys, Léopold Cammermans, Piet van Mulders en de dames Irma de Veirman, José Puissant, Leona Devuyst, J. Simons, Giel VandenBranden, Jeanne De Backer, Martha Dus.³¹ Aangezien het gezelschap kwalitatief en kwantitatief tekort kwam om een heel seizoen zonder problemen vol te maken, had het bestuurdersduo het plan opgevat om af en toe beroep te doen op acteurs, actrices of zelfs gezelschappen uit andere steden. Hiermee zou men pas tijdens het seizoen 1945-1946 van start gaan. Immers, het seizoen 1944-1945 was voor de bestuurderstandem Maes - De Bruyn, omwille van de moeilijke omstandigheden, een overgangsjaar. Men moest terug een publiek opbouwen, een degelijk gezelschap zien bij elkaar te brengen, een evenwichtig repertorium samenstellen,... De Koninklijke Vlaamse Schouwburg moest het trauma dat het tijdens de Tweede Wereldoorlog had opgelopen, langzaam verwerken.

³⁰ Een “relatieve” verhoging; het betreft immers de vooroorlogs subsidies.

³¹ Aangezien Nand Buyla zowel tijdens als na de oorlog deel uitmaakte van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg, kon zijn getuigenis van grote waarde geweest zijn voor dit onderzoek. Helaas toonde Buyl weinig bereidwilligheid tot medewerking.

DEEL VIER: INTERPRETATIE VAN DE SPEELPLANNEN

De verschillende collaborerende kranten en tijdschriften leken tijdens de Wereldoorlog constant tegenstrijdige standpunten te ventileren omtrent de Koninklijke Vlaamse Schouwburg. *Ons Tooneel* kon geen goed woord schrijven over de KVS in het begin van de oorlog. Uit de opinie's van *Volk en Kultuur* sprak dan weer vooral hoop. *Ons Tooneel* viseerde vooral Jan Poot, terwijl *Volk en Kultuur* het stadsbestuur als verantwoordelijke aanwees voor de hachelijke situatie waarin de KVS zich bevond. Toch zijn er, na “close reading”, hier en daar raakpunten te vinden.

Jan Poot werd, ook door de meer gematigde pers, als té conservatief afgeschilderd. Alle kranten en tijdschriften waren het erover eens dat de KVS onder Poots bestuurderschap langzaam was afgegleden tot een bedenkelijk niveau. Zijn conservatisme werd niet zelden aangehaald als een van de voornaamste redenen voor de ontegensprekelijk teloorgang van de Schouwburg aan de Lakenstraat. Poot durfde het immers niet aan om de boel om te gooien en een andere, vernieuwende richting in te slaan. De bestuurder was bang om het weinige publiek dat de KVS nog restte, te verliezen door lichtzinnige probeersels. Er werd hem dan ook verweten te veel rekening te houden met de eisen van de toeschouwers. Jan Poot zou veel te veel komedies op het repertorium plaatsen om tegemoet te komen aan de drang tot escapisme van de Brusselse Vlamingen. Voor Poot moest de schouwburg aan de Lakenstraat in de eerste plaats een plek zijn waar de Brusselse Vlamingen konden vluchten uit de grauwe realiteit. De Vlaamse intellectuelen deelden deze visie uiteraard niet. Zij vonden dat de KVS te veel “verstrooiingstheater” bracht. Vooraanstaande Vlaams Nationalisten zoals Filip de Pillecijn verlangden van het Vlaamse gesproken toneel in Brussel, dat het ook een opvoedende taak ter harte nam. Het volk moest naast verwend, ook onderricht worden via het medium theater. De Koninklijke Vlaamse Schouwburg moest bijdragen tot de ontwikkeling van een sterker Vlaams zelfbewustzijn. Grootse theaterstukken, en géén draken of platte kluchten, moesten daarom het speelplan vullen.

Dat Jan Poot te veel komedies op het speelplan plaatste, hypothekeerde volgens de Vlaamse intellectuele elite de mogelijke bloei van de KVS. Het leverde de Koninklijke Vlaamse Schouwburg vanwege Helmar Putman de weinig flatterende bijnaam ‘on-Vlaamsche lachbarak’ op (*Ons Tooneel*, jg. 3, nr. 10, 6). Uit de repertoria valt af te leiden dat de Koninklijke Vlaamse Schouwburg inderdaad veel meer komedies, blijspelen en kluchten speelde dan drama's of historische stukken. De kritiek als zou Poot ervoor kiezen om het volk

te verstrooien in plaats van de Brusselse Vlamingen kennis te laten maken met grote werken uit de toneelgeschiedenis, is dus enigszins gegrond. De bestuurder van de KVS probeerde het volk naar zijn schouwburg te lokken door goedkoop vertier te programmeren (zie bijlage 1.7-1.9).³² Poot twijfelde er immers aan of het publiek naar de Lakenstraat zou afzakken om elke week een zwaar beladen drama te bekijken; het echte leven was al dramatisch genoeg.

Ons Tooneel en de *DeVlag* vonden dat de bestuurder van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg niet al te hoog opliep met de Vlaamse identiteit. De lastercampagne van *Ons Tooneel* liet de Vlamingen geen twijfel; Poot moest weg ten voordele van een échte flamingant. Echter, zoals gezegd, niet iedereen was het hiermee eens. *Het Laatste Nieuws* veegde een aantal argumenten van *Ons Tooneel* van tafel. *Het Laatste Nieuws* stelde, bij monde van Joris De Maegt, op woensdag 25 februari 1942 dat Poot '(z)ijn Vlaming-zijn (nooit) onder stoelen noch banken (stak)', terwijl *Ons Tooneel* net over Poot beweerde dat hij een anti-Vlaming was (HLN, 25 februari 1942).

Louter afgaande op de feiten is er inderdaad reden om te twijfelen aan het waarheidsgehalte van het argument als zou Poot anti-Vlaams zijn. De bestuurder van de KVS wilde, als lid van de *Bond der Vlaamsche Tooneelschrijvers*, jonge Vlaamse toneelschrijvers een kans geven. Reeds vóór de oorlog - tijdens het seizoen 1939-1940 - plaatste Jan Poot heel wat Vlaamse werken op het repertorium; bijna 1/3de van de 34 stukken tijdens die het laatste vooroorlogse seizoen werden gespeeld, waren van Vlaamse makelij (zie bijlage 1.7). Het gezelschap van de KVS speelde onder anderen stukken van Luc Vilsen (pseudoniem voor F. Van Impe), Frans Demers en Gerard Walschap. Nochtans oefende de Vlaamse intellectuele elite voor de oorlog nog geen druk uit op Poot om Vlaams werk op het speelplan te zetten. De keuze om Vlaamse stukken te brengen, moet dan ook volledig op het conto van Jan Poot geschreven worden. Andere schouwburgbestuurders weigerden geregeld Vlaams werk, omwille van het te lage niveau. Op 5 maart 1937 schreef de *Bond der Vlaamsche Tooneelschrijvers* hieromtrent zelfs een brief aan Minister van Openbaar Onderwijs Julius Hoste waarin Emiel Buskens een aanklacht formuleerde tegen het negeren van werk van eigen bodem en hij voorstelde om de officiële Vlaamse Schouwburgen enkel Staatstoelagen toe te kennen indien deze een bepaald aantal Vlaamse werken op het repertorium zou plaatsen. De brief werd geklasseerd.

Tijdens de oorlog week Jan Poot niet af van zijn beleidslijnen. Op het speelplan van het seizoen 1940-1941 plaatste de bestuurder van de KVS maar liefst tien Vlaamse stukken,

³² Ik maak hier de nogal ruwe onderverdeling drama/komedie/operette/historisch omdat het mij niet om de specifieke, kleinere verschillen gaat, maar eerder om de grote lijnen en tendensen.

wat alweer goed was voor ongeveer een derde van alle gespeelde werken (zie bijlage 1.8). Het betrof stukken van onder anderen Jos Janssen, Herman Teirlinck, Antoon Coolen en Jaac Ballings. Dat Poot tijdens het seizoen 1941-1942 minder Vlaamse werken programmeerde dan de voorgaande seizoenen - zes op een totaal van 31 - betekende niet dat hij zijn aspiratie om jong Vlaams talent te steunen, had opgeborgen. De oorzaak van deze daling moet gezocht worden in een algemene tendens die zich in gans Vlaanderen liet optekenen; naarmate de oorlog vorderde, verlaagde het aanbod aan Vlaamse toneelstukken drastisch. De toneelliteratuur in Vlaanderen zat in een crisis. Omwille van de oorlogssituatie voelden weinig toneelauteurs zich geroepen stukken te; zij hadden andere prioriteiten. Jan Poot zélf schreef in zijn brief aan Emiel Buskens op 17 augustus 1940 dat hij ‘maar weinig lust tot schrijven’ voelde (AMVC, B 7118 (B2)). Toch slaagde Poot erin met werk van jong talent als Gerard Nielen, Domien De Gruyter en Arthur Vandenbak ook tijdens de toneelcrisis de Vlaamse aanwezigheid op het speelplan te garanderen.

De cijfers die de Vlaamse Schouwburg kon voorleggen op vlak van het programmeren van Vlaams werk, waren veel beter dan die van de Koninklijke Nederlandse Schouwburg te Antwerpen. Toch kreeg Joris Diels geen, en Jan Poot wél tegenwind van de collaborerende pers. De kritiek op Jan Poot was dan ook onterecht; de lastercampagne van *Ons Tooneel* was voornamelijk bedoeld om de positie van de bestuurder van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg te destabiliseren. De redactie van het blad had een verborgen agenda; medewerkers van het tijdschrift wilden de weg aan het hoofd van de KVS vrijmaken voor een Vlaams-Nationalist uit de *DeVlag*-stal. Om het ontslag van Jan Poot af te dwingen werd de bestuurder door het slijk gehaald. Om de Bezetter te overtuigen van hun zaak werd Jan Poot niet enkel een anti-Vlaamse houding aangewreven, maar ook een anti-Duitse. Om deze beschuldiging hard te maken, werd alweer verwezen naar Poots banden met de oude Brusselse partijpolitiek. Poot zou zijn postje danken aan zijn Franstalige liberale vrienden en er dus voordeel bij hebben dat alles bleef zoals het was.

Het is mogelijk dat Poot niet al te hoog opliep met de Duitse Bezetter; wie goed tussen de regels leest merkt in Poots brieven dat hij niet erg opgezet was met de Duitse Bezetting. Toch liet de bestuurder zich nooit negatief uit over de Bezetter. Poot wilde zich vooral met zijn Schouwburg bezighouden. De bestuurder van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg was er de man niet naar om politieke statements te maken. Stellen dat Poot zich anti-Duits opstelde is dan ook onjuist. Dit zou immers impliceren dat Poot weigerde Duitse werken op te nemen, als vorm van stil verzet. Uit de speelplannen blijkt dat het gezelschap van de KVS tijdens het seizoen 1939-1940 slecht twee Duitse producties voor het publiek had gebracht

(zie bijlage 1.7). Tijdens het seizoen 1940-1941 waren dit er maar liefst 9 (zie bijlage 1.8). Tijdens het seizoen 1941-1942 bereikte het aantal Duitse stukken op het repertorium onder Jan Poot een maximum; maar liefst 11 stukken op een totaal van 31 (zie bijlage 1.9). Deze merkelijke stijging toont aan dat de bestuurder van de KVS zich in de gunst van de Bezetter probeerde te werken. De wil om Duitse stukken te spelen was zelfs zo groot bij Poot dat de Nederlandse vertalingen van de werken soms ronduit slecht waren; er werd - in alle haasten - te letterlijk vertaald, wat de stukken erg gemaakt deed overkomen. Poot schreef met *Meilied* ook een stuk waarin de principes van de *Nieuwe Orde* werden gehuldigd; hij was bereid zich naar de Duitse wensen te plooien. Toch was Poot geen culturele collaborateur. Jan Poot was de exponent van de slogan “Wiens brood men eet, diens woord men spreekt”. Hij probeerde tijdens de woelige oorlogsperiode zijn ding te doen; Vlaams toneel brengen.

Aangezien Poot geen anti-Duitse houding ten toon spreidde en de wil toonde om Duitse werken te spelen, stond hij niet ter discussie bij de *Militärverwaltung*; er was dan ook geen reden om rechtstreeks in te grijpen in het Vlaamse culturele leven te Brussel.

Na de plotse dood van Jan Poot kwamen August Maes en A. Louis De Bruyn aan het hoofd van de KVS. De kritiek die *Ons Tooneel* op de Koninklijke Vlaamse Schouwburg had geuit, verstomde na een tijdje. August Maes en A. Louis De Bruyn werden niet beticht van een anti-Vlaamse of anti-Duitse houding. Ook werd hen niet verweten de Vlaamse Brusselaars tekort te willen doen door te veel “simpel” werk te programmeren. Integendeel, Maes en De Bruyn kregen geregeld schouderklopjes in de pers voor hun dappere pogingen om het imago van het Vlaamse toneel in Brussel op te krikken. Uit de speelplannen blijkt echter dat van een kentering onder het tweemanschap, waarover in de pers werd bericht, allerm minst sprake was. August Maes, die verantwoordelijk was voor de artistieke leiding van de Vlaamse Schouwburg, had de positieve kritiek vooral te danken aan het seizoen 1942-1943. Immers, August Maes probeerde tijdens zijn eerste seizoen aan het hoofd van de Vlaamse Schouwburg rekening te houden met de kritiek die de collaborerende pers had geuit op Jan Poot. August Maes bracht het aantal komedies ten opzichte van voorgaande seizoenen terug.³³ De artistieke leider van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg liet het gezelschap van de KVS ook een aantal werken van klassieke auteurs als Goethe en Sophocles spelen, wat hem applaus opleverde vanwege de pers. Maes spendeerde ook aandacht aan het educatieve aspect van het Vlaamse toneel in de Belgische hoofdstad. Daarom ook nam hij het initiatief om lezingen te laten doorgaan op zondagochtend. Maes kwam tot het besef dat met klassiek

³³ Komedies bleven wel het leeuwendeel van het repertorium uitmaken; het is niet zo dat Maes meer drama's dan blijspelen op het repertorium plaatste.

theater alleen geen volk werd getrokken tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het relatieve evenwicht tussen drama's en komedies dat Maes had bewerkstelligd tijdens zijn eerste seizoen, verdween tijdens het seizoen 1943 – 1944; het percentage komedies steeg alweer fel. Stukken als *Waarom lieg je*, *Chérie* of *Ze bemoeit zich met niets* waren platte kluchten die normaliter enkel door amateur-gezelschappen werden gespeeld.

Zoals uiteengezet in DEEL DRIE, werden Maes en De Bruyn na de oorlog, door de nieuwe redactie van *Het Laatste Nieuws*, gehuldigd als “helden oprechte Vlamingen. Echter, bij nader onderzoek van de speelplannen zijn twee vaststellingen te maken die deze heldenstatus niet verantwoorden (zij bijlagen 1.10 en 1.11).

Eenzijds blijkt uit de repertoria dat het percentage Vlaams werk onder het tweemanschap Maes-De Bruyn drastisch daalde; Jan Poot speelde tijdens één seizoen meer stukken van eigen bodem dan Maes en De Bruyn in twee seizoenen. Tijdens het seizoen 1943-1944 speelde het gezelschap van de KVS evenveel Vlaamse stukken als, pakweg, Noorse.

Anderzijds valt op dat het gehalte Duits werk onder August Maes helemaal niet zo miniem was als *Het Laatste Nieuws* deed uitschijnen. Tijdens het seizoen 1942-1943 was er weliswaar een lichte daling waarneembaar (zie bijlage 1.10). Op het speelplan van het seizoen 1943-1944 stonden maar liefst 11 Duitse werken; procentueel gezien was dit het hoogste cijfer dat tijdens de oorlog werd gehaald. Deze cijfers wijzen niet meteen op enige vorm van verzet tegen de Duitse Bezetter. Toch werden de heren Maes en De Bruyn vlak na de oorlog geëerd voor hun “flinke” houding.

Na de oorlog werden August Maes en Louis De Bruyn door het stadsbestuur terug aangesteld aan het hoofd van de KVS. Om de geallieerde troepen te “bedanken” voor de bevrijding plaatste het tweemanschap Maes-De Bruyn heel wat Angelsaksische werken op het repertorium; de helft van de stukken waren oorspronkelijk Engelstalig (zie bijlage 1.12). Zo waren er stukken van Douglas Murray, St. John Ervine en Dean Gordon.

Zowel het begin als het einde van de oorlog waren heuse breuklijnen op vlak van repertoria. De enige constante tendens is dat het gezelschap van de KVS zowel voor, tijdens als na de oorlog meer komedies dan drama's speelde. Dit feit heeft uiteraard alles te maken met de barre omstandigheden; het volk moest vermaakt worden. Qua nationaliteiten van de auteurs vallen een aantal evoluties op. Voor de oorlog was de aanwezigheid van de Franse stukken erg groot (zie bijlage 1.7). Zo werden stukken van Savory, Zola, de Balzac en Menton gespeeld. Zowat 1/5de van het totale aantal werken was van Franse makelij; de Belgische

theaterwereld werd dan ook fel beïnvloed door de Franse. Duitse en Italiaanse stukken kwamen al voor, maar vertegenwoordigden geen opvallende meerderheid.

Na het uitbreken van de oorlog werden amper nog Franse stukken gespeeld aan de Lakenstraat. Stukken van Toudouze of Sarmant werden per hoge uitzondering op het speelplan geplaatst. Hun plaats werd voornamelijk ingenomen door Duitse stukken van onder anderen Hinrichs en Südermann. Tijdens de oorlog werden vooral stukken gespeeld van Duitse en Italiaans makelij. De Duitse *Kulturpolitik* was er dan ook op gericht om België af te schermen van de Franse en Angelsaksische invloedssfeer. Vlaanderen moest, net als alle bezette gebieden, doordrongen geraken van de Duitse ideologie. Theater was een ideaal medium om deze te verspreiden. Er werd dan ook streng op toegezien dat er geen stukken op het repertorium werden geplaatst die tégen het nazisme ingingen. Schouwburgbestuurders moesten alle stukken ter inzage voorleggen aan een controlecommissie binnen de PA. Geregeld moest Jan Poot stukken van het speelplan halen op aangeven van de *Propaganda Abteilung*, zo onder anderen *Alle wegen leiden naar de liefde* van Lode Baekelmans. Poot schreef hiervoor op 22 oktober 1940 een brief aan Baekelmans waarin hij stelde dat '(de) Duitse overheid (...) de opvoering van dit werk (verbod)' en dat hij hier niets aan kon verhelpen (AMVC, 92515|16). Tijdens de oorlog werd geen enkel joods stuk gespeeld (met uitzondering van het aanvaarde *Mijnheer Pirroen* van Edward Vetemann, in vertaling van Felix Timmermans).

Het einde van de oorlog was, ook voor de Koninklijke Vlaamse Schouwburg, het einde van een tijdperk. Er werd, met uitzondering van een stuk van de Joodse Duitser Felix Joachimson (die later onder het pseudoniem Felix Jackson in Hollywood een bekend scriptschrijver zou worden), geen Duits werk meer gespeeld aan de Lakenstraat. Zij maakten plaats voor vooral Angelsaksische werken, die zowat de helft van het totaal uitmaakten (zie bijlage 1.12). Ook werden er terug meer Franse stukken gespeeld.

DEEL VIJF: CONCLUSIE

De post van bestuurder van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg was tijdens de Tweede Wereldoorlog maar weinig benijdenswaardig. De KVS was, omwille van haar symboolwaarde, immers de inzet geworden van een hevige (cultuur)politieke machtsstrijd. Enerzijds wilde de Vlaamse intellectuele elite het Vlaamse toneel in Brussel in handen krijgen. Men was het aan de rechterzijde van het Vlaamse politieke landschap immers beu dat de KVS geen volksverheffend toneel bracht. Anderzijds was het - voornamelijk - Franstalige schepencollege niet van plan de Vlamingen hun zin te geven. Men vreesde dat de schouwburg aan de Lakenstraat zou worden ingeschakeld om een nazistisch discours aan de - gewone - man te brengen.

Echter, de Vlaams Nationalisten streden in Brussel ook onderling; zowel op politiek als op cultureel vlak. De *DeVlag* en het VNV wilden hun totalitaire dromen ook in de hoofdstad verwezenlijkt zien. Beide organisaties/partijen gebruikten alle mogelijke middelen om dit doel te bereiken. Al gauw werd het culturele gehalte van het Vlaamse Tooneel in de hoofdstad niet meer dan een voorwendsel om een belangenstrijd uit te vechten. In de verschillende collaborerende kranten en tijdschriften werd met verbale modder gegooid, alles zagezegd in het kader van het hogere ideaal: verlichtend theater. De bestuurder van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg zat constant tussen niet twee, maar een aantal vuren. Hoewel men enkel aan toneel wilde doen aan de Lakenstraat, was men - omwille van de nauwe verbondenheid tussen politiek en cultuur in het nazisme - quasi verplicht om politieke statements te maken. Immers, de Vlaamse intellectuele elite verwachtte dat de KVS eindelijk zou tonen waar de V voor stond. Poot, Maes en De Bruyn stonden onder druk en lieten zich dan ook vaak betrapen op flamingante uitspraken.

Het predikaat *Vlaams* had voor de Vlaams Nationalisten hetzelfde effect als een rode lap op een stier. De Koninklijke Vlaamse Schouwburg had voor de Vlaamse Beweging enkel bestaansrecht als het haar symboolfunctie ten volle kon waarmaken. Tijdens de Tweede Wereldoorlog stelden de Vlaams Nationalistische partijen, die nationaal in een opbodpolitiek verwickeld waren, absurd hoge eisen. Er werden van Jan Poot, en later het duo Maes - De Bruyn, wonderen verwacht. De KVS moest kunnen wedijveren met Europese schouwburgen; *the sky was the limit*. Het toneel dat gespeeld werd aan de Lakenstraat moest uitverkochte zalen trekken, wat absoluut het geval niet was (zie bijlage 1.13). Het feit dat het oorlog was en

dat weinige mensen aangetrokken waren tot een avondje toneel, was voor de Vlaams Nationalisten geen geldig excuus.

Bij tegenvallende resultaten werd, vooral door mensen uit de *DeVlag*-stal, al gauw toevlucht genomen tot sloganeske uitroepen. Vooral Jan Poot, die de KVS voor de oorlog had laten afglijden tot een bedenkelijk niveau, werd met alle zonden Israëls overladen. Hij zou onder anderen te conservatief en anti-Vlaams zijn. Hij zou de KVS zelfs met opzet op een laag niveau houden. Hoewel er misschien een vleugje waarheid in de beschuldigingen school, was de lastercampagne van – vooral – *Ons Tooneel* geen erg intelligente strategie. Immers, het was net de interne strijd binnen de Vlaamse Beweging die de toekomst van de KVS als vaandeldrager van de Vlaamse cultuur in Brussel, had gehypothekeerd. Door het constant vlijmscherp inhakken van de *DeVlag* op de geringe kwaliteiten van de bestuurder van de Schouwburg en het lage niveau van de opvoeringen aan de Lakenstraat, had men het publiek -voorgoed - afgeschrikt. De lastercampagne die, zij het dan om Vlaams Nationalistische redenen, door *Ons Tooneel* werd gevoerd om de positie van Jan Poot aan het hoofd van de KVS te destabiliseren, richtte zware schade aan. Niet alleen aan het imago van Poot, die men overigens toch niet ontslagen kreeg aangezien hij genoeg connecties had om buiten schot te blijven, maar vooral aan het imago van het Vlaams Theater in Brussel. De droom om van de KVS een Kunsttempel te maken, dreigde door eigen haantjesgedrag te verdampen. De Koninklijke Vlaamse Schouwburg, zo bleek uit deze eindverhandeling, stond op het punt te verdwijnen. Ook het feit dat het VNV op het punt stond de politieke en culturele macht in Brussel te grijpen, kon hieraan op korte termijn niets veranderen. Vooral de *DeVlag* zag te laat in dat de KVS voorgoed naar de haaien dreigde te gaan.³⁴ Wanneer zij het geweer van schouder wisselde, was de KVS niet meer dan een amateuristisch gezelschap, dat enkel nog op basis van haar traditie tot de officiële schouwburgen kon worden gerekend. Zo kreeg Helmar Putman ironisch genoeg gelijk wanneer hij de KVS in het begin van de Bezetting de ‘on-Vlaamsche Lachbarak’ noemde.

Ondanks de financiële inspanningen die het stadsbestuur, onder leiding van de VNV-er Jan Grauls, nog wilde leveren, verbeterde de situatie in de loop van de Bezetting niet of nauwelijks. De sympathie van het stadsbestuur kwam te laat. De KVS zou veel meer dan geld nodig hebben, om haar imago te herstellen. Immers, weinig artiesten wilden nog een contract ondertekenen bij de Koninklijke Vlaamse Schouwburg. Het gezelschap was dan ook het voornaamste zorgenkind geweest tijdens de oorlog. Ondanks de financieel sterke positie op

³⁴ Als ze dat al inzag. Het is goed mogelijk dat de *DeVlag*, verblind door de honger naar macht, weinig inzat met de KVS.

het einde van de oorlog, bleef de KVS onderbemand. Klassieke stukken konden vaak niet gespeeld worden, omdat deze een te hoge bezetting vergden. Men hoopte dat Dries Neerman - een flamingant pur sang - het tij kon doen keren. Het geloof in hem was groot. Het einde van de oorlog verhinderde dit echter. Terwijl de KNS te Antwerpen en de KNS te Gent de oorlog zonder kleurscheuren waren doorgeraakt - in zoverre dat kan na een dramatische periode als de Tweede Wereldoorlog - stond de Vlaamse Schouwburg van Brussel er erg slecht voor. Het negatieve imago dat de Koninklijke Vlaamse Schouwburg had verkregen tijdens de oorlog, speelde haar ook na de bevrijding nog parten. Immers, Vic De Ruyter liet de Koninklijke Vlaamse Schouwburg buiten de plannen om een vorm van *Nationaal Toneel* op te richten. Op woensdag 8 augustus 1945 meldde *Het Laatste Nieuws* dat de KNS van Antwerpen en de KNS van Gent zouden gaan samenwerken; over de KVS werd met geen woord gerept. De Vlaamse Schouwburg zou nog jaren nodig hebben om de klappen die zij tijdens de Tweede Wereldoorlog had gekregen, te boven te komen. Gezien de tegenslagen en tegenkanting waarmee de KVS tijdens de Bezetting te kampen kreeg, is het een wonder dat de Vlaamse Schouwburg te Brussel de Tweede Wereldoorlog überhaupt heeft overleefd.

BIJLAGEN

Bijlage 1.7

1939-1940

STUK	AUTEUR	NATIONALITEIT	GENRE
Ruzie in 't strotje	J. Poot	Belg (Vlaming)	Komedie
Schoppenaas	Corra & Achille	Italiaan	? ³⁵
Het meisje in de schaduw	W. Ellis	Brit	?
Lily heeft koorts	S. Graff	Duitser	komedie
Lommeke Crol	J. Poot	Belg (VL)	Komedie
Eén...twee...drie...	F. Molnar	Hongaar	Komedie
Souper	F. Molnar	Hongaar	Komedie
God scheidt den dag	Kaufmann	Duitser	?
Gister, vandaag en morgen	G. Vaxelaire	Fransman	Komedie
Het teken des kruises	Luc Vilsen (pseudoniem voor F. Van Impe)	Belg(VL)	drama
Boefje	R. Grassin (naar Brusse)	Belg (VL)	Komedie
Mr. Polydoor	A. Farago	Italiaan	Komedie
De witte non	G. Menton	Fransman	?
K.Z. 25	Frans Demers	Belg (VL)	Drama
Arme Paljas	J. Lemaire	Belg	Komedie
Rasmus de wonderdokter	Sarrauw	?	?
Robert en Bertrand	?	Belg	Operette
schoppenaas	Corra en Achille	Italiaan	Komedie
Mayerling	S. Garrick	Hongaar	Drama
Boefje	Grassin (naar Brusse)	Belg (VL)	Komedie
De lustige boer	Victor Leon	Oostenrijker	Operette
De waterleiding	G. Walschap	Belg (VL)	Komedie
Toontje heeft een paard geteekend	L. Storm	Amerikaan	Komedie
Het dorp zonder klok	Paszer	?	?
De deserteur	Van Cauwenberghe	Belg (VL)	?
De meestergast	?	?	?
De kroegzangeres	Levy en Marot	Fransman	?
Vadertje Langbeen	J. Webster	Amerikaan	Drama
Het wederzijdsche Huwelijksbedrog	P. Langendijck	Nederlander	Komedie
De rozenkrans	Bisson (naar Barclay)	Fransman	drama
Mercadet	H. de Balzac	Fransman	Drama
Het Land	E. Zola	Fransman	Drama
Hoera, 'n jongen	Melford, Arnold & Bach	Brits	Komedie
Georg en Margaret	Savory	Fransman	Komedie

³⁵ Ondanks gericht zoekwerk, blijven er in deze bijlage een aantal vraagtekens over.

34 stukken

Nationaliteiten

Belgisch:	10
Italiaans:	3
Brits:	2
Duits:	2
Hongaars:	3
Frans:	7
Oostenrijks:	1
Amerikaans:	2
Nederlands:	1
?:	3

Genres

Komedies:	15
Drama's:	7
operettes:	2
historisch:	0
?:	10

Bijlage 1.8

1940 – 1941

STUK	AUTEUR	NATIONALITEIT	GENRE
De koopman van Venetië	Shakespeare	Brit	Drama
Kinderen op een ijsschots	Werner	Duitser	Drama
Huwelijk	Gogol	Rus	Komedie
Maria Magdalena	Hebel	Duitser	Drama
De Karamarofs	Belloy(~Dostojewski)	Belg/Rus	Komedie
De wonderdokter	J. Janssen	Belg (VL)	Komedie
Vier kameraden	J. Hut	Duitser	Komedie
Ik dien	H. Teirlinck	Belg (VL)	Drama
Bij Heernonkel	J. Ballings	Belg (VL)	Komedie
Er is iets niet in orde	A. Frank	Brit	Komedie
Barbara en Benedikt	Lode De Bruyn	Belg (VL)	Komedie
De Leeuw van Vlaanderen	H. Conscience	Belg	Historisch
Wij zijn een volk van dichters	J. Janssen	Belg (VL)	Komedie
Als de haan kraait	Aug. Hinrichs	Duitser	Komedie
Schoppenaas	Corra en Achille	Italiaan	Komedie
Kleermaker Wibbel	Müller, Schlösser	Duits	Komedie
De Misstap	De Keersmaecker	Belg (VL)	?
Het wederzijdsch Huwelijksbedrog	P. Langendijck	Nederlander	Drama
Magda	H. Südermann	Duitser	Drama
Freuleken	H. Roelvinck	Nederlander	Komedie
Antje	Hamik	Oostenrijker	Komedie
Adel in Livrei	Bakker	Nederlander	Komedie
Overschotje	D. Nicodemi	Italiaan	Drama
Rosa Bernd	Hauptmann	Duitser	Drama
Onder één dak	J. Fabricius	Nederlander	Drama
Parkstraat 13	A. Ivers	Duitser	Komedie
Westerman en zoon	Van Bommel, Kouw en Bakker	Nederlander	Drama
Kinderen van ons volk	A. Coolen	Belg (VL)	Drama
Dietbrand	P. De Mont	Belg (VL)	Drama
De dorpspoëet	J. Ballings	Belg (VL)	komedie
Robbedoes	Van Bommel, Kouw en Bakker	Nederlander	Komedie
Komedie op de golven	A. Ivers	Duitser	Komedie
Is hij schuldig?	A. Frank	Brit	Drama
Baby krijgt een baby	H. Sturm	Duitser	Komedie
Komedie om Liefde	Dyckhoff, Ceune,	Nederlander	Komedie

35 stukken

Nationaliteit

Belgisch:	10
Nederlands:	7
Duits:	9
Brits:	3
Russisch:	2
Italiaans:	2
Oostenrijks:	1

Genres

Komedie:	20
drama:	13
operette:	0
historisch:	1
?:	1

Bijlage 1.9

1941-1942

STUK	AUTEUR	NATIONALITEIT	GENRE
Mijnheer Pirroen	Timmermans en Vetermann	Belg (VL)	Drama
Sint-Jansvuur	H. Südermann	Duitser	Drama
Dertig sekonden Liefde	De benedetti	Italiaan	Komedie
Het Koncert	H. Bahr	Duitser	Komedie
Jeugd	M. Halbe	Duitser	Drama
Genoveva	Hebel	Duitser	Drama
Mijn zoon de minister	Birabeau	Fransman	Komedie
Dolle Hans	J. Fabricius	Nederlander	Drama
Meilied	J. Poot	Belg (VL)	Drama
Over twaalf dagen... tegen middernacht	G. Nielen	Belg (VL)	Komedie
Peperkoeksken	J. Stoop	Belg (VL)	Komedie
Ruzie om Alida	A. Hinrichs	Duitser	Komedie
De schaduw	D. Nicodemi	Italiaan	Drama
Ik ben getrouwd	Guglielmo-Zorzi	Italiaan	Komedie
De stroom	M. Halbe	Duitser	Drama
Een zomerzothed	D. De Gruyter	Belg (VL)	Komedie
De baas in huis	J. Van den Pol	Nederlander	Komedie
Doolhof der Liefde	H. Sturm	Duitser	Komedie
Steunpilaren der Maatschappij	Ibsen	Noor	Drama
De vlek	A. Vandenbak	Belg (VL)	Komedie
Baby krijgt een baby	H. Sturm	Duitser	Komedie
Tovaritch	J. Deval	Fransman	Drama
Ingeborg	C. Götz	Duitser	Komedie
Dertig sekonden liefde	A. de Benedetti	Italiaan	Komedie
List en Liefde	Von Schiller	Duitser	Drama
Komedie om Liefde	Dyckhoff, Mossinkoff en Ceune	Nederlander	Komedie
De kus op het perron	De Stefani	Italiaan	Komedie
Liefde	Géraldy	Fransman	Drama
De Sabbijnsche Maagdenroof	Von Schonthau	Duitser	Komedie
Weduwnaarshuizen	G.B. Shaw	Ier	Komedie
Dolle Hans	J. Fabricius	Nederlander	Drama

31 stukken

Nationaliteit

Belgisch:	6
Duits:	11
Italiaans:	5
Frans:	3
Nederlands:	4
Noors:	1
Iers:	1

Genre

Komedie:	18
Drama:	13
Historisch:	0
opерette:	0
?:	0

1942 – 1943

(*Monna Vanna* van Maeterlinck was voorzien voor oktober maar werd niet opgevoerd)

(*Vrede op aarde* van Hauptman voorzien voor december/maart werd niet opgevoerd)

STUK	AUTEUR	NATIONALITEIT	GENRE
Hamlet	Shakespeare	Brit	Drama
Gelukkige dagen	Puget	Fransman	Komedie
Onder de kap van de lamp	C. Götz	Duitser	Drama
Bouwmeester Solness	Ibsen	Noor	Drama
Käin	A. Wildgans	Oostenrijker	Drama (tragedie)
Wolven onder mekaar	G. Toudouze	Fransman	Drama (realistisch)
Mevrouw Warren's bedrijf	G.B. Shaw	Ier	Komedie
Sappho	Grillparzer	Oostenrijker	Klassiek drama
Zuster Leonarda	Armand Crabbé	Belg (Waal)	Drama
Aan de theetafel	K. Sloboda	Oostenrijker	Komedie
Vlindergevecht	H. Südermann	Duitser	Komedie
Professor Bos	Kemp	Belg (VL)	Drama
Lieg niet, Annie	M. Rössner	Oostenrijker	Komedie
De notabelen van kraaiennest	J. Janssen	Belg (VL)	Komedie
Sensatie in Boedapest	Külb	Duitser	Komedie
Iphigeneia in Tauris	Goethe	Duitser	Drama
De mooiste oogen	Sarment	Frans	Komedie
Dalilah	Demasy	Belg (WAAL)	Drama
Engeltje, Engelen en Co	C.J. Staes	Belg (VL)	Komedie
Koning Oedipus	Sophocles	Griek	Drama
(naseizoen)Het gaat om Dora	P. Keune	Nederlander	Komedie
Kattespel	A. Hinrichs	Duitser	Komedie
Lieg niet, Annie (herneming)	Rössner	Duitser	Komedie
Esther Cock	C. De Peyret-Chappuis	Fransman	Komedie

24 stukken

Nationaliteit

Brits:	1
Iers:	1
Frans:	4
Duits:	6
Noors:	1
Oostenrijks:	4
Belgisch:	5
Grieks:	1
Nederlands:	1

Genre

Komedie:	13
drama:	11
operette:	0
historisch:	0
?:	0

Bijlage 1.11

1943 – 1944

STUK	AUTEUR	NATIONALITEIT	BELG
Elk wat wils	Shakespeare	Brit	Komedie
De naakten kleeden	Pirandello	Italiaan	Drama
Lieg niet, Annie	Rössner	Duitser	Komedie
De verdronken klok	Hauptmann	Duitser	Drama
Mijn oom en mijn pastoor	L. Dabril	Fransman	Komedie
De nacht van Zevenburgen	N. Asztalos	Duitser	Komedie
De duivel in de vrouw	Schönherr	Duitser	drama
De doolhof der liefde	H. Sturm	Duitser	komedie
De tragedie der Liefde	Heidberg	Noor	Drama
Jane Eyre	J. Janssen naar C. Brontë	Belg/Britse	Drama
De Huwelijksstaking	J. Pohl	Duitser	Komedie
Johanna en Margareta	B. Diktus	Belg (VL)	Historisch
En heeft geleden onder Pontius Pilatus	Paul Raynal	Fransman	Historisch
Sylvesternacht	T. Musatescu	Roemeen	Komedie
Waarom lieg je, Chérie	Bereedt-Werner	Duitser	operette
Zijn verleden ofte steen onder steenen	H. Südermann	Duitser	drama
Het halssnoer	VandenDriessche	Belg (VL)	drama
Drie blauwe oogen	Von Cziffra	Hongaar	Komedie
Nora (of Een Poppenhuis)	Ibsen	Noor	Drama
Ze bemoeit zich met niets	J.M. Pemcen	Spaans	Komedie
Esther Cock	C. De Peyret – Chappuis	Fransman	Komedie
Ik ben getrouwd	Guglielmo-Zorzi	Italiaan	Komedie
De vier kameraden	J. Hut	Duitser	Komedie
Een kerel van 'n vrouw	Buch	Duitser	Komedie
De ontrouwe Eckelhart	H. Sturm	Duitser	komedie
In 't Gouden Haantje	Hartling	Duitser	komedie
Pirrewitje	De Letraz	Fransman	Komedie
De Koopman van Venetië	Shakespeare	Brit	Drama

28 stukken

Nationaliteit

Belgisch:	2
Brits:	3
Italiaans:	2
Duits:	12
Frans:	4
Noors:	2
Roemeens:	1
Hongaars:	1
Spaans:	1
?:	0

Genre

Komedie:	16
drama:	9
historisch:	2
opерette:	1
?:	0

Bijlage 1.12

1944 – 1945

STUK	AUTEUR	NATIONALITEIT	GENRE
Georg en Margaret	Savory	Fransman	komedie
De man uit Toronto	D.Murray	(Canadees?)	komedie
Peggy m'n schat	Hartley Manners	Brit	komedie
Om 10 000 dollar	Montgomery	(Amerikaan?)	komedie
De rechte lijn	J. Fabricius	Nederlander	drama
Toontje heeft een paard geteekend	L. Storm	Amerikaan	komedie
De rozenkrans	Bisson	Fransman	drama
De gecroonde Leersse	M. De Swaen	Belg	komedie
Er was eens een man	F. Joachimson	Duitser	komedie
De club der gangsters	Cross-Carpenter	Amerikaan	komedie
Meester Bolbec	Beer & Verneuil	Fransman	komedie
Minnespel	Schnitzler (jood)	Oostenrijker	drama
Jozef in Dothan	Vondel	Nederlander	drama (historisch)
Ik heb de graaf vermoord	A. Coppél	Amerikaan	drama (actie)
De eerste mevrouw Fraser	St. John Ervine	Ier	komedie
Blanke Ballast	Gordon	Brit	drama
Bolero	Duran	Fransman	komedie

17 stukken

Nationaliteit

Frans:	4
Belgisch:	1
Duits:	1
Oostenrijks:	1
Nederlands:	2
Amerikaan:	3
Brit:	2
Ier:	1
?:	2 (beiden anglo-saksen)

Genre

Komedie:	11
Drama:	6
Operette:	0
Historisch:	(1)
?:	0

Bijlage 1.13

DATUM 1942	TOESCHOUWERS (vaste prijs + korting)	INKOMSTEN in frank
Zondag 1 maart avond	$134 + 34 = 168$	1016
Zondag 1 dag	$160 + 71 = 231$	1527
Donderdag 5	$48 + 30 = 78$	408.50
Zaterdag 7	$17 + 67 = 84$	588.50
Zondag 8 dag	$416 + 138 = 554$	3571
Zondag 8 avond	$203 + 51 = 254$	1625.50
Donderdag 12	$128 + 49 = 177$	1134
Zaterdag 14	$122 + 66 = 188$	955.50
Zondag 15 dag	$319 + 142 = 461$	3070
Zondag 15 avond	$258 + 75 = 333$	2131.50
Donderdag 19	$73 + 22 = 95$	506.50
Zaterdag 21	$89 + 53 = 142$	760.50
Zondag 22 dag	$271 + 163 = 434$	2797
Zondag 22 avond	$228 + 75 = 303$	1996.50
Donderdag 26	$53 + 21 = 74$	423.50
Zaterdag 28	$110 + 72 = 182$	845
Zondag 29 dag	$274 + 75 = 349$	2494.50
Zondag 29 avond	$242 + 43 = 285$	1986
Donderdag 2 april	$74 + 20 = 94$	535.50
Zaterdag 4 april	$127 + 69 = 196$	1134
Paaszondag 5 april	$296 + 82 = 378$	2589.50
Avond	$246 + 94 = 340$	1911
Maandag 6	$179 + 31 = 210$	1609
Avond	$123 + 30 = 153$	1114.50
Donderdag 9	$45 + 24 = 69$	388.50
Zaterdag 11	$54 + 55 = 109$	597.50
Zondag 12	$159 + 103 = 262$	1683
Avond	$168 + 48 = 216$	1437
Donderdag 16	$42 + 27 = 69$	448.50
Zaterdag 18 feest waterschoot	$183 + 66 = 249$	1565.50
Zondag 19	$201 + 127 = 328$	2107
Avond	$110 + 48 = 158$	930
Donderdag 23	$31 + 28 = 59$	341
Zaterdag 25	$51 + 62 = 113$	495.50
Zondag 26	$234 + 76 = 310$	1870.50
Avond	$133 + 41 = 174$	1288
Donderdag 30	$24 + 24 = 48$	233.50
Zaterdag 2 mei	$69 + 60 = 129$	641.50
Zondag 3 mei	$237 + 97 = 334$	2249
Avond	$162 + 61 = 223$	1401
Donderdag 7	$100 + 40 = 140$	881.50
Zaterdag 9	$72 + 65 = 137$	779.50
Zondag 10	$106 + 72 = 178$	1039
Avond	$117 + 32 = 149$	1068
Donderdag 14	$310 + 63 = 373$	2806

BIBLIOGRAFIEboeken:

- Beyen, M. 'Wetenschap, politiek, Nationaal-socialisme: De cultuurpolitiek van het Duits militair Bezettingsbestuur in België, 1940-1944'. In: *Bijdragen tot de eigentijdse geschiedenis*. Brussel: Soma-Ceges. 2003. jg. 8 nr. 11.
- Bruinsma, E. 'Jules Bonnemine' van Valère De Pauw en het boekbedrijf in Vlaanderen. < <http://www.booncentrum.be/manteau/bruinsm.html> > laatst geraadpleegd op 28/05/2004
- Conway, M. *Collaboratie in België. Léon Degrelle en het Rexisme, 1940-1944*. Groot-Bijgaarden: Globe. 1994.
- De Geest, D. Aron, P. & Martin, D. (red.) *Hun kleine oorlog. De invloed van de Tweede Wereldoorlog op het literaire leven in België*. Leuven: uitgeverij Peeters. 1998. 345p.
- De Jonghe, A. 'Het vraagstuk Brussel in de Duitse *Flamenpolitik*, 1940-1944; Het Duitse standpunt'. In: *Taal en sociale integratie 5*. Brussel: Centrum voor de Interdisciplinaire Studie van Brussel. 1982.
- De Jonghe, A. *Hitler en het politieke lot van België, 1940 - 1944*. Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel. 1972.
- Erauw, W. 'De relatie tussen cultuur en politiek tegen de achtergrond van de Duitse natievorming: een inleiding'. In: *Bijdragen tot de eigentijdse geschiedenis*. Brussel: Soma-Ceges. 2003. jg. 8 nr. 11.
- Falter, F. *De Brüsseler Zeitung, 1940-1944*. Leuven: KUL. 1982. 41-83.
- Humbecq, K. 'een volkomen ongezond boek': L.P. Boons kunstenaarsroman *Abel Gholaerts* (1944) en de nieuwe literaire orde'. In: De Geest, D. Aron, P. & Martin, D. (red.) *Hun kleine oorlog. De invloed van de Tweede Wereldoorlog op het literaire leven in België*. Leuven: uitgeverij Peeters. 1998.
- Kossmann, E.H. *De Lage Landen 1780-1980. Twee eeuwen Nederland en België*. Brussel. 1986.
- Luyten, D. *Ideologie en praktijk van het corporatisme tijdens de Tweede Wereldoorlog in België*. Brussel: VUBPress. 1997.
- Reynebeau, M. *Het klauwen van de leeuw. De Vlaamse identiteit van de 12de tot de 21ste eeuw*. Leuven: Van Halewyck. 1995.
- Stichting Wereldoorlog Twee. <www.go2war2.nl> laatst geraadpleegd op 30/04/2005
- Van de Vijver, H. *Het cultureel leven tijdens de Bezetting*. Kapellen: DNB/Pelckmans. 1990.
- Verhoeyen, E. *België bezet 1940-1944; een synthese*. Brussel: BRTN. 1993.

tijdschriften:

- Algemeene Tooneelcentrale. *Tooneellevens*. Merksem. 1940-1944.
- Het Laatste Nieuws*. Brussel. 1939-1946.
- Laagland*. Brussel. 1941-1944.
- Le Soir*. Brussel. 1941.
- Ons Tooneel: weekblad voor tooneel, letteren en kunst*. Brussel. 1940-1943.
- Onze week*. Brussel. 1939-1940.
- Volk en cultuur: weekblad voor volksche kunst en wetenschap*. Antwerpen. 1941-1944.
- Volk en Staat*. Antwerpen. 1939-1944.
- Westland: cultureel-letterkundig tijdschrift voor Vlaanderen*. Oud-God. 1942-1944.

briefwisseling in het AMVC:

Bond der Vlaamse Tooneelschrijvers. B 7118.

De Bruyn, A. L. B 9282.

KVS. S 4687.

Maes, A. M 15617.

Neerman, D. N 188.

Poot, J. P 7235.

Bijlage 1.1

JULI		AUG		SEPT		OKT		NOV		DEC	
1		1di		1		1zon		1 woe	20u. schoppenaas	1	
2		2woe		2		2		2	20u. schoppenaas	2	20u. Een...twee...drie... (Molnar)
3		3		3zon		3		3		3zon	15.30,20u. Een...
4		4		4		4woe		4	20u. Het meisje in de schaduw (Ellis)	4	20u. Een...
5		5		5		5		5zon	15.30-20u. Het meisje...	5	
6		6zon		6woe		6		6	20u. Het meisje...	6woe	20u. Een...
7		7		7		7		7		7	20u. Een...
8		8		8		8zon		8woe	20u. Het meisje...	8	
9		9woe		9		9		9	20u. Het meisje...	9	20u. God scheidt den dag (Kaufman)
10		10		10zon		10		10		10zon	15.30,20u. God...
11		11		11		11woe		11	20u. Lily heeft koorts (Graff)	11	20u. God ...
12		12		12		12		12zon	15.30,20u. Lily...	12	
13		13zon		13woe		13		13	20u. Lily ...	13woe	20u. God...
14		14		14		14	20u. Ruzie in 't strotje (Poot)	14		14	20u. God...
15		15		15		15zon	15.30,20u. Ruzie...	15woe	20u. Lily...	15	
16		16woe		16		16	20u. Ruzie...	16	20u. Lily...	16	20u. Gister, vandaag en morgen (Vaxelaire), door liefhebbertoneel tvv familie der gemobiliseerden
17		17		17zon		17		17		17zon	15.30,20u. Gister...
18		18		18		18woe	20u. Ruzie...	18	20u. Lommeke Crol (Poot)	18	20u. Gister...
19		19		19		19	20u. Ruzie...	19zon	15.30,20u. Lommeke...	19	
20		20zon		20woe		20		20	20u. Lommeke...	20woe	20u. Gister...
21		21		21		21	20u. Ruzie...	21		21	20u. Gister...
22		22		22		22zon	15.30,20u. Ruzie...	22woe	20u. Lommeke...	22	
23		23woe		23	God scheidt den dag t.v.v. Het pakket voor den soldaat	23	20u. Ruzie...	23	20u. Lommeke...	23	20u. Het teken des kruises (Vilsen)
24		24		24zon		24		24		24zon	15.30,20u. Het teken...
25		25		25		25woe	20u. Ruzie...	25	20u. Lommeke...	25	20u. Het teken...
26		26		26		26	20u. Ruzie...	26zon	15.30-20u. Lommeke...	26	20u. Het teken...
27		27zon		27woe		27		27	20u. Lommeke...	27woe	20u. Het teken...
28		28		28		28	20u. Schoppenaas (Corra & Achille)	28		28	20u. Het teken...
29		29		29		29zon	15.30,20u. Schoppenaas	29woe	20u. Lommeke...	29	
30		30woe		30		30	20u. Schoppenaas	30	20u. Lommeke...	30	20u. Boefje (Grassin)
31		31				31				31zon	15.30,20u. Boefje

Vet = titel van het gespeelde stuk
() = achternaam van de auteur

Bijlage 1.1

1ma JAN.	20u. Boefje	1 don FEBR.	20u. Rasmus... afgelast wegens ziekte	1 MA		1 APRIL		1woe MEI	20u. Het land	1 JUNI	
2		2		2	20u. Het dorp zonder klok (Paszer)	2		2	20u. Het land	2	
3woe	20u. Boefje	3	20u. Robert en Bertrand (?)	3zon	15.30,20u. Het dorp...	3woe	20u. Vadertje...	3		3	
4	20u. Boefje	4zon	15.30,20u. Robert en ...	4	20u. Het dorp...	4		4	20u. Hoera, 'n jongen (Arnold & Bach)	4	
5		5	20u. Robert en Bertrand	5		5		5	15.30,20u. Hoera...	5	
6	20u. Mr. Polydoor (Farago)	6	20u. Robert... carnavalsopvoering	6woe	20u. Het dorp...	6	20u. Wederzijdsch huwelijksbedrog (Langendijck)	6	Feestavond Maurice Waterschoot	6	
7zon	15.30,20u. Mr. Polydoor	7woe	20u. Schoppenaas (Corra & Achille)	7	20u. Het dorp...	7zon	15.30,20u. Wederzijdsch...	7		7	
8	20u. Mr. Polydoor	8	20u. Schoppenaas	8		8		8	20u. Hoera...	8	
9		9		9	20u. De deserteur (van Cauwenberghe)	9		9		9	
10woe	20u. Mr. Polydoor	10	?	10zon	15.30,20u. De deserteur	10woe	20u. Wederzijdsch...	10		10	
11	20u. Mr. Polydoor	11zon	20u. Mayerling (Garrick)	11		11		11	20u. Georg en Margaret (Savory) afgelast	11	
12		12	?	12		12		12	Afgelast	12	
13	20u. De witte non (Menton)	13	14.30u. Boefje schoolvoorstelling	13woe	20u. De deserteur	13	15.30,20u. De rozenkrans (Bissan)	13		13	
14zon	15.30,20u. De witte non	14woe	14.30u. Boefje school- voorstelling 20u. Mayerling	14		14zon	15.30,20u. De rozenkrans	14		14	
15	20u. De witte non	15	?	15		15		15	afgelast	15	
16		16		16	20u. De meester (?)	16		16		16	
17woe	20u. K.Z.25 (Demers)	17	20u. De lustige boer (Leon) jubileum F. Monnoyer	17zon	15.30,20u. De meester...	17woe	20u. De rozenkrans	17		17	
18	20u. K.Z.25	18zon	15.30, 20u. De lustige...	18		18		18		18	
19		19	20u. De lustige...	19		19		19		19	
20	20u. Arme paljas (Lemaire)	20		20woe	20u. De Meestergast	20	20u. Mercadet (De Balzac)	20		20	
21zon	15.30,20u. Arme paljas	21woe	20u. De lustige...	21		21zon	15.30,20u. Mercadet	21		21	
22	20u. Arme paljas	22	20u. De lustige...	22		22		22		22	
23		23		23	20u. De kroegzangeres (Levy & Marot)	23		23		23	
24woe	20u. K.Z.25	24	20u. De waterleiding (Walschap)	24zon	15.30, 20u. De kroegzangeres	24woe	14.30 Schooljeugd 20u. Mercadet	24		24	
25	20u. K.Z.25	25zon	15.30,20u. De water...	25PASSEN	15.30,20u. De kroeg...	25		25		25	
26		26	20.30u. Toontje heeft een paard geteekend (Storm) gastvoorstelling Amster- damsch Residentietoneel	26		26		26		26	
27	20u. Rasmus de wonderdokter (Sarraww)	27		27woe	20u. De kroegzangeres	27	20u. Het land (Zola)	27		27	
28zon	15.30,20u. Rasmus...	28woe	20u. De water...	28		28zon	15.30,20u. Het land	28		28	
29	20u. Rasmus...	29		29		29		29		29	
30				30	20u. Vadertje Langbeen (Webster)	30		30		30	
31woe	20u. Rasmus...			31zon	15.30,20u. Vadertje...			31			

Bijlage 1.2

JULI		AUG		SEPT		OKT		NOV		DEC	
1ma		1don		1zon		1		1vrij	16u. Vier kameraden (Hut) Allerheiligen	1zon	14.30, 18u. Er is iets....
2		2		2		2woe	18u. De koopman	2	16u. Vier kameraden	2	
3woe		3		3		3	15u. De Koopman	3zon	14.30,18u. Vier kameraden	3	
4		4zon		4woe		4		4		4woe	18u. Er is iets...
5		5		5		5	14.30, 18u. Kinderen op een ijsschots (Werner)	5		5	18u. Er is iets...
6		6		6		6zon	14.30,18u. Kinderen...	6woe	18u. Vier kameraden	6	
7zon		7woe		7		7		7	15u. Vier kameraden	7	18u. Barbara en Benedic (L. De Bruyn)
8		8		8zon		8		8		8zon	14.30, 18u. Barbara...
9		9		9		9woe	18u. Kinderen...	9	18u. Ik dien (Teirlinck)	9	
10woe		10		10		10	15u. Kinderen...	10zon	18u. Ik dien	10	
11	14u. Guldensporenviering door geïmproviseerd gezelschap	11zon		11woe		11		11	14.30u. Ik dien	11woe	18u. Barbara...
12		12		12		12	16u. Huwelijk (Gogol)	12		12	18u. Barbara...
13		13		13		13zon	14.30, 18u. Huwelijk	13woe	18u. Ik dien + toespraak Ernest Claes	13	
14zon		14woe		14		14		14	18u. Ik dien	14	18u. Barbara...
15		15		15zon		15		15		15zon	14.30,18u. Barbara...
16		16		16		16woe	18u. Huwelijk	16	18u. Bij Heernonkel (Ballings)	16	
17woe		17		17		17	15u. Huwelijk	17zon	14.30,18u. Bij Heernonkel	17	
18		18zon		18woe		18		18		18woe	18u. Barbara...
19		19		19		19	16u. Maria Magdalena (Hebbel)	19		19	18u. Barbara...
20		20		20		20zon	14.30,18u. Maria...	20woe	18u. Bij Heernonkel	20	
21zon	14u. Boefje (Grassin) 18u. Kaatje door La grande harmonie	21woe		21		21		21	18u. Bij Heernonkel	21	18u. De Leeuw van Vlaanderen (naar Conscience)
22		22		22zon		22		22		22zon	14.30,18u. De Leeuw ...
23		23		23		23woe	18u. Maria...	23	18u. De Karamarofs (Bellov, naar Dostojevski)	23	
24woe		24		24		24	15u. Maria...	24zon	14.30, 18u. De Kara...	24	
25		25zon		25woe		25		25		25woe	18u. De Leeuw...
26		26		26		26	16u. De Wonderdokter (Janssen)	26		26	18u. De Leeuw
27		27		27		27zon	14.30,18u. De wonder...	27woe	18u. De karamarofs	27	
28zon		28woe		28	15, 18u. De koopman van Venetië (Shakespeare)	28		28		28	18u. De Leeuw
29		29		29zon	14.30,18.30u. De Koopman.	29		29		29zon	14.30,18u. De Leeuw...
30		30		30		30woe	18u. wonderdokter	30	18u. Er is iets niet in orde (A. Frank)	30	
31woe		31				31				31	

Bijlage 1.2

JAN		FEB		MA		APR		MEI		JUN	
1woe	18u. De Leeuw...	1	18.30u. De Misstap (De Keersmaecker)	1zat	18.30u. Antje (Hamik)	1		1don	19u. De dorpspoet	1zon	15.30, 19.30 Baby...
2	18u. De Leeuw...	2zon	15, 18.30u. De Misstap	2zon	15, 18.30u. Antje	2woe		2	19u. Robbedoes (Bommel, Kouw & Bakker)	2	
3		3		3		3	19u. Parkstraat 13	3	19u. Robbedoes	3	
4	18u. Wij zijn een volk van dichters (Janssen)	4		4	Viering August Wouters Adel in Livrei door De Verbroedering & De Meibloem (Bakker)	4		4zon	15.30, 19u. Robbedoes	4woe	
5zon	14.30,18u. Wij zijn een ...	5woe		5woe		5	19u. Westerman en zoon (Bommel, Kouw & Bakker)	5		5	19.30u. komedie om liefde (Dyckhoff, Ceune, Mosinkoff)
6		6	18.30u. De Misstap	6	18.30u. Antje	6zon	15.30, 19u. Westerman...	6		6	
7		7		7		7		7woe		7	19.30u. Komedie om liefde
8woe	18u. Wij zijn een ...	8	18.30u. Het wederzijdsch huwelijksbedrog (Langendijck)	8	18.30u. Overschotje (Nicodemi)	8		8	19u. Blijspel op de golven (Ivers)	8zon	15.30,19.30u. Komedie...
9	18u. Wij zijn een ...	9zon	18.30u. Het weder...	9zon	15, 18.30u. Overschotje	9woe		9		9	
10		10		10		10	19u. Westerman...	10	19u. Blijspel...	10	
11	18u. Als de haan kraait (Hinrichs)	11		11		11		11zon	15.30, 19u. Blijspel...	11woe	
12zon	14.30,18u. Als de haan...	12woe		12woe		12	19u. Kinderen van ons volk (Coolen)	12		12	KNS speelt De gebroken pot (von Kleist) De medeplichtige (Goethe)→ bemiddeling van DeVlag
13		13	18.30u. Het weder...	13	18.30u. Overschotje	13zon	15.30, 19u. Kinderen...	13		13	
14		14		14		14	19u. Kinderen ... TWEDE PAASDAG	14woe		14	
15woe	18u. Als de haan...	15	18.30u. Magda (Südermann)	15	18.30u. Rosa Bernd (Hauptmann)	15		15	19u. Is hij schuldig (A. Frank)	15zon	
16	18u. Als de haan...	16zon	15,18.30u. Magda	16zon	15.30, 19u. Rosa...	16woe		16		16	
17		17		17		17	19u. Kinderen...	17	19u. Is hij schuldig	17	
18	18u. Schoppenaas (Corra & Achille)	18		18		18	19u. Oerfaust door KNS + Het Muziekfonds (Goethe)	18zon	15.30, 19u. Is hij schuldig	18woe	
19zon	14.30,18u. Schoppenaas	19woe		19woe		19	19u. Dietbrand (De Mont)	19		19	
20		20	18.30u. Magda	20	19u. Rosa...	20zon	15.30, 19u. Dietbrand	20		20	
21		21		21		21		21woe		21	
22woe	18u. Schoppenaas	22	18.30u. Freuleken (Roelvinck)	22	19u. Onder één dak (Fabricius)	22		22	19u. Is hij schuldig	22zon	
23	18u. Schoppenaas	23zon	15, 18.30u. Freuleken	23zon	15.30, 19u. Onder...	23woe		23		23	
24		24		24		24	19u. Dietbrand	24	19u. Is hij schuldig	24	
25	18u. Kleermaker Wibbel (Müller, Schösser)	25		25		25		25zon	15.30, 19u. Is hij schuldig	25woe	
26zon	14.30,18u. Kleermaker...	26woe		26woe		26	19u. De dorpspoet (Ballings)	26		26	
27		27	18.30u. Freuleken	27	19u. Onder één ...	27zon	15.30, 19u. De dorpspoet	27		27	
28		28		28		28		28woe		28	
29woe	18u. Kleermaker			29	19u. Parkstraat 13 (Ivers)	29		29	19.30u. Baby krijgt een baby (Sturm)	29zon	
30	18u. Kleermaker			30zon	15.30, 19u. Parkstraat 13	30woe		30		30	
31				31		31		31	19.30u. Baby...		

Bijlage 1.2

Speelplan seizoen 1940-1941

Bijlage 1.3

JULI	AUG	SEPT	OKT	NOV	DEC		
1	1	1ma	1woe	1	19u. Het concert		
2	2	2	2	2zon	15, 19u. Het concert		
3	3zon	3woe	3	3	3woe		
4	4	4	4	4	4	19u. Meilied (Poot)	
5	5	5	5zon	5woe	5		
6	6woe	6	6	6	19u. Jeugd (Halbe)	6	19u. Meilied
7	7	7zon	7	7	7zon	15, 19u. Meilied	
8	8	8	8woe	19u. Mijnheer Pirroen (Timmermans)	8	19u. jeugd	8
9	9	9	9	19u. Mijnheer Pirroen	9zon	15, 19u. Jeugd	9
10	10zon	10woe	10	10	10	10woe	
11	11	11	11	19u. Mijnheer Pirroen	11	11	
12	12	12	12zon	15, 19u. Mijnheer Pirroen	12woe	12	
13	13woe	13	13	13	19u. Genoveva (Hebbel)	13	
14	14	14zon	14	14	14	14zon	
15	15	15	15woe	19u. Sint-Jansvuur (Südermann)	15	19u. Genoveva	15
16	16	16	16	19u. St-Jansvuur	16zon	15, 19u. Genoveva	16
17	17zon	17woe	17	17	17	17woe	
18	18	18	18	19u. Sint-Jansvuur	18	18	19u. De wereld vergaat.. over twaalf dagen (Nielen)
19	19	19	19zon	15, 19u. Sint-Jansvuur	19woe	19	
20	20woe	20	20	20	19u. Mijn zoon de minister (Birabeau)	20	19u. De wereld...
21	21	21zon	21	21	21	21zon	15, 19u. De wereld...
22	22	22	22woe	19u. Dertig sekonden Liefde (de Benedetti)	22	19u. Mijn zoon...	22
23	23	23	23	19u. Dertig sekonden...	23zon	15, 19u. Mijn zoon...	23
24	24zon	24woe	24	24	24	24woe	
25	25	25	25	19u. dertig sekonden...	25	25	19u. peperkoekske (Stoop)
26	26	26	26zon	15, 19u. Dertig sekonden...	26woe	26	
27	27woe	27	27	27	19u. Dolle Hans (Fabricius)	27	19u. Peperkoekske
28	28	28zon	28	28	28zon	15, 19u. Peperkoekske	
29	29	29	29woe	19u. Het Concert (Bahr)	29	19u. Dolle Hans	29
30	30	30	30	30zon	15, 19u. Dolle Hans	30	
31	31zon		31			31woe	19u. Ruzie om Alida (Hinrichs)

Bijlage 1.3

JAN		FEB		MA		APR		MEI		JUN	
1don	19u. Ruzie om Alida	1zon	15, 19u. Een zomerztheid	1zon	?	1 woe		1		1	
2		2		2		2	19.30u. List en Liefde (Schiller)	2	19u. De sabbijnsche maagdenroof	2	
3	19u. Ruzie om Alida	3	19.30u. De baas in huis (VandenPol)	3		3		3zon	15, 19u. De sabbijnsche...	3woe	
4zon	15, 19u. Ruzie om Alida	4woe		4woe		4	19.30u. List en Liefde	4		4	
5		5		5	19.30u. De Vlek (Vandenbak) + Baby krijgt een baby (Sturm)	5zon	15, 19.30u. List en Liefde	5		5	
6		6		6		6	19.30u. List en Liefde PAASMAANDAG	6woe		6	
7woe		7	19.30u. De baas in huis	7	19.30u. De Vlek + baby...	7		7	19u. Weduwnaarshuizen (Shaw)	7zon	
8	19u. De schaduw (Nicodemi)	8zon	19.30u. De baas in huis	8zon	15, 19.30u. De Vlek + baby...	8woe		8		8	
9		9		9		9	19.30u. Komedie om liefde (Mossinkoff)	9	19u. Weduwnaarshuizen	9	
10	19u. De schaduw	10		10		10		10zon	15, 19u. Weduwnaarshuizen	10woe	
11zon	15, 19u. De schaduw	11woe		11woe		11	19u. komedie om...	11		11	
12		12	Afgelast	12	19.30u. Tovaritch (Deval)	12zon	15, 19u. Komedie om...	12		12	
13		13		13		13		13woe		13	
14woe		14	19.30u. Doolhof der liefde (Sturm)	14	19.30u. Tovaritch	14		14	15, 19u. Dolle Hans (Fabricius), O-H-Hemelvaart + afsluiting seizoen	14zon	16u. Landdag van de VTB
15	19u. Ik ben getrouwd (Guglielmo-Zorzi)	15zon	15, 19.30u. Doolhof...	15zon	15, 19.30u. Tovaritch	15woe		15		15	
16		16		16		16	19u. De kus op het perron (de Stefani), feestavond Maurits Waterschoot	16		16	
17	19u. Ik ben getrouwd	17		17		17		17zon		17	
18zon	15, 19u. Ik ben getrouwd	18woe		18woe		18	19u. De Kus op het perron	18		18	
19		19	19.30u. Steunpilaren der maatschappij (Ibsen)	19	19.30u. Ingeborg (Côtz)	19zon	15, 19u. De kus op het perron	19		19	
20		20		20		20		20woe		20	
21woe		21	19.30u. Steunpilaren	21	19.30u. Ingeborg	21		21		21	
22	19u. De stroom (Halbe)	22zon	15, 19.30u. Steunpilaren	22zon	15, 19.30u. Ingeborg	22woe		22		22	
23		23	Overlijden JAN POOT	23		23	19u. Liefde (Gerald)	23		23	
24	19u. De stroom	24		24		24		24zon		24	
25zon	15, 19u. De stroom	25woe		25woe		25	19u. Liefde	25		25	
26		26	Afgelast	26	19.30u. Dertig sekonden liefde (de Benedetti)	26zon	15, 19u. Liefde	26		26	
27		27		27		27		27woe		27	
28woe		28	afgelast	28	19.30u. Dertig sekonden...	28		28		28	
29	19u. Een zomerztheid (De Gruyter)			29zon	15, 19.30u. Dertig sekonden...	29woe		29		29	
30				30		30	19u. De Sabbijnsche Maagdenroof (F. & F. von Schonhau)	30		30	
31	19u. Een zomerztheid			31				31zon	Willem De Meyer-Viering door V.O.S., V.N.Z., Volk en Kunst (Brabant)		

Bijlage 1.4

JULI		AUG		SEPT		OKT		NOV		DEC	
1woe		1		1		1	19.15u. Onder de kap van de lamp (Côtz)	1zon	15, 19.15u. Wolven onder mekaar	1	
2		2zon		2woe		2		2		2woe	
3		3		3		3	19.15u. Onder de kap van de lamp	3		3	19.15u. Vlindergevecht (Südermann)
4		4		4		4zon	15, 19.15u. Onder de kap	4woe		4	
5zon		5woe		5		5		5	19.15u. Wolven onder mekaar	5	19.15u. Vlindergevecht
6		6		6zon		6		6		6zon	15, 19.15u. Vlindergevecht
7		7		7		7woe		7	19.15u. Wolven onder mekaar	7	
8woe		8		8		8	19.15u. Bouwmeester Solness (Ibsen)	8zon	15, 19.15u. Wolven onder mekaar	8	
9		9zon		9woe		9		9		9woe	
10		10		10	19.15u. Hamlet (Shakespeare)	10	19.15u. Bouwmeester Solness	10		10	19.15u. Professor Bos (Kemp)
11		11		11		11zon	15, 19.15u. Bouwmeester Solness	11woe		11	
12zon		12woe		12	19.15u. Hamlet	12		12	19.15u. Mevrouw Warren's bedrijf (Shaw)	12	19.15u. Professor Bos
13		13		13zon	15, 19.15u. Hamlet	13		13		13zon	15, 19.15u. Professor Bos
14		14		14		14woe		14	19.15u. Mevrouw Warren...	14	
15woe		15		15		15	19.15u. Bouwmeester Solness	15zon	15, 19.15u. Mevrouw...	15	
16		16zon		16woe		16		16		16woe	
17		17		17	19.15u. Gelukkige dagen (Puget)	17	19.15u. Bouwmeester Solness	17		17	19.15u. Lieg niet, Annie (Rössner)
18		18		18		18zon	15, 19.15 Bouwmeester Solness	18woe		18	
19zon		19woe		19	19.15u. gelukkige dagen	19		19	19.15u. Sappho (Grillparzer)	19	19.15u. Lieg niet, Annie
20		20		20zon	15, 19.15u. Gelukkige ...	20		20		20zon	15, 19.15u. Lieg niet, Annie
21		21		21		21woe		21	19.15u. Sappho	21	
22woe		22		22		22	19.15u. Kaïn (Wildgans)	22zon	15, 19.15u. Sappho	22	
23		23zon		23woe		23		23		23woe	
24		24		24	19.15u. Gelukkige dagen	24	19.15u. Kaïn	24		24	19.15u. Lieg niet, Annie
25		25		25		25zon	15, 19.15u. Kaïn	25woe		25	19.15u. Lieg niet, Annie KERST
26zon		26woe		26	19.15u. Gelukkige dagen	26		26	19.15u. Zuster Leonarda (Crabbé) + Aan de theetafel (Sloboda)	26	19.15u. Lieg niet, Annie
27		27		27zon	15, 19.15u. Gelukkige dagen	27		27		27zon	19.15u. Lieg niet, Annie
28		28		28		28woe		28	19.15u. Zuster Leonarda + aan de theetafel	28	
29woe		29		29		29	19.15u. Wolven onder mekaar (G. Toudouze)	29zon	15, 19.15u. Zuster Leonarda + aan de theetafel	29	
30		30zon		30woe		30		30		30woe	
31		31				31	19.15u. Wolven onder mekaar				

Bijlage 1.4

7

JAN		FEB		MA		APR		MEI		JUN	
1	19.15u. De notabelen van kraaiennest (Janssen)	1		1		1	19.15u. Koning Oedipus (Sophokles) + lezing	1	19.15u. Esther Cock	1	
2	19.15u. De notabelen...	2		2		2		2zon	15,19.15u. Esther Cock	2woe	
3zon	15,19.15u. De notabelen...	3woe		3woe		3	19.15u. Koning Oedipus	3		3	
4		4	19.15u. Iphigenia in Tauris (Goethe, bewerkt door P.C. Boutens)	4	Geen opvoeringen van het vaste gezelschap deze week	4zon	15, 19.15u. Koning Oedipus	4		4	
5		5		5		5		5woe		5	
6woe		6	19.15u. Iphigenia in Tauris	6		6		6	19.15u. Esther Cock	6zon	
7	Reeks afgebroken	7zon	15.30, 17u. Iphigenia ...	7zon		7woe		7		7	
8		8		8		8	19.15u. Het gaat om Dora (Keune)	8	19.15u. Esther Cock	8	Toneelfeest van Texcentraclub: De Molen van Sans Souci
9		9		9		9		9zon	15, 19.15u. Esther Cock	9woe	
10zon		10woe		10woe		10	19.15u. Het gaat om Dora	10		10	
11		11	19.15u. De mooiste oogen ter wereld (Sarment)	11	19.15u. Dalilah (Demasy)	11zon	15, 19.15u. Het gaat om...	11		11	
12		12		12		12		12woe		12	
13woe		13	19.15u. De mooiste ogen...	13	19.15u. Dalilah	13		13		13zon	
14		14zon	15.30, 19.15u. De mooiste...	14zon	15, 19.15u. Dalilah	14woe		14		14	
15		15		15		15	19.15u. Kattespel (Hinrichs)	15	10u. Herdenking van Van Nu en Straks , om de schooljeugd te steunen	15	
16		16		16		16		16zon		16woe	
17zon		17woe		17woe		17	19.15u. Kattespel	17		17	
18		18	19.15u. De mooiste...	18	19.15u. Engeltje, Engelen en Co (C.J.Staes)	18zon	15, 19.15u. Kattespel	18		18	
19		19		19		19		19woe		19	
20woe		20	19.15u. De mooiste...	20	19.15u. Engeltje, Engelen en Co feestavond M. Waterschoot	20		20		20zon	
21		21zon	15.30, 19.15u. De mooiste...	21zon	15, 19.15u. Engeltje,...	21woe		21		21	
22		22		22		22	19.15u. Lieg niet, Annie (Rössner)	22		22	
23	17u. Sensatie in Boedapest (Külb)	23		23		23		23zon		23woe	
24zon	13.30, 17u. Sensatie in Boedapest	24woe		24woe		24	19.15u. Lieg niet, Annie	24		24	
25		25	19.15u. De notabeken van kraaiennest (Janssen)	25		25zon	15, 19.15u. Lieg niet, Annie	25		25	
26		26		26		26		26woe		26	
27woe		27	19.15u. De notabelen...	27		27		27		27zon	
28	?	28zon	15.30, 19.15u. De notabelen...	28zon		28woe		28		28	
29				29		29	19.15u. Esther Cock (Lode Vandeput naar Frenesie (Peyret-chappuis))	29		29	
30	17u. Sensatie in Boedapest			30		30		30zon		30woe	

Bijlage 1.5

JULI		AUG		SEPT		OKT		NOV		DEC	
1		1zon		1woe		1		1		1woe	
2		2		2	19u. Elk wat wils (Shakespeare)	2	19u. De verdronken klok	2		2	19u. Johanna en Margareta (Ben Diktus)
3		3		3	19u. Elk wat wils	3zon	15, 19u. De verdronken klok + lezing Gust Maes	3woe		3	
4zon		4woe		4	19u. Elk wat wils	4		4	19u. Tragedie der liefde (Heidelberg)	4	19u. Johanna en Margareta
5		5		5zon	15.30, 19u. Elk wat wils	5	Toespraak Gust Maes	5		5zon	15, 19u. Johanna en ...
6		6		6		6woe		6	19u. Tragedie...	6	
7woe		7		7		7	19.30u. Mijn oom en mijn pastoor (?)	7zon	11u. toespraak J. Scholier 15,19u. Tragedie...	7	
8		8zon		8woe		8		8		8woe	
9		9		9		9	19u. Mijn oom...	9		9	19u. Huwelijksstaking (Pohl)
10		10		10	19u. Elk wat wils	10	15, 19u. Mijn oom...	10woe		10	
11zon	Geen opvoering in de KVS	11woe		11	19u. Elk wat wils	11		11	19u. Jane Eyre (Janssen naar Brontë)	11	19u. Huwelijksstaking
12		12		12zon	15.30, 19u. Elk wat wils	12		12		12zon	15, 19u. Huwelijksstaking
13		13		13		13woe		13	19u. Jane Eyre	13	
14woe		14		14		14	19u. De nacht van zevenburgen (Asztalos)	14zon	15, 19u. Jane Eyre	14	
15		15zon		15woe		15		15		15woe	
16		16		16	19u. De naakten kleeden (Pirandello)	16	19u. De nacht van ...	16		16	19u. En heeft geleden onder Pontius Pilatus (Raynal)
17		17		17		17zon	11u. lezing door J. De Maegt 15, 19u. de nacht van...	17woe		17	
18zon		18woe		18	19u. De Naakten Kleeden	18		18	19u. Jane Eyre	18	19u. En heeft geleden onder Pontius Pilatus
19		19		19zon	15, 19u. De Naakten kleeden	19		19		19zon	11u. lezing VandenDriessche over de Griekse Mythos 15, 19u. En heeft...
20		20		20		20woe		20	19u. Jane Eyre	20	
21woe		21		21		21	19u. De duivel in de vrouw (Schönherr)	21zon	11u. Bert Parloor over De tragiek v. V. Van Gogh 15,19u. Jane Eyre	21	
22		22zon	15u. Ijzerbedevaartplechtigheid Zij die voor Vlaanderen vielen (Vansina), door V.O.S.	22woe	19u. Lieg niet, Annie (Rössner) voor slachtoffers bomaanslagen	22		22		22woe	
23		23		23	19u. De verdronken Klok (Hauptmann)	23	19u. De duivel in de vrouw	23		23	19u. En heeft geleden...
24		24		24		24zon	15, 19u. De duivel in...	24woe		24	
25zon		25woe		25	19u. De verdronken klok	25		25	19u. Huwelijksstaking (Pohl)	25	15,19u. En heeft geleden...
26		26		26zon	15, 19u. De verdronken klok	26		26		26zon	15,19u. En heeft geleden...
27		27		27		27woe		27	19u. Huwelijksstaking	27	
28woe		28		28		28	19u. De doolhof der liefde (Sturm)	28zon	15, 19u. Huwelijksstaking	28	
29		29zon		29woe		29		29		29woe	
30		30		30		30	19u. De doolhof der liefde	30		30	19u. Sylvesternacht (Musatescu)
31		31				31zon	11u. toespraak J. de Maegt 15,19u. De doolhof...			31	

Bijlage 1.5

JAN		FEB		MA		APR		MEI		JUN	
1	19u. Sylvesternacht	1		1woe		1	?	1		1	
2zon	15,19u. Sylvesternacht	2woe		2	19u. Esther Cock (De Peyret-Chappuis)	2zon	15,19u. De ontrouwe Eckehart (Sturm)	2		2	
3		3	19u. Het halsnoer van Harmonia (Vandendriessche)	3		3		3woe		3	
4		4		4	19u. Esther Cock	4		4	Afgelast wegens bommenregen, geen info over opvoeringen	4zon	
5woe		5	19u. Het halsnoer van...	5zon	15,19u. Esther Cock	5woe		5		5	
6	19u. Waarom lieg je, cherie (Bereedt-Werner)	6zon	15,19u. Het halsnoer van...	6		6	19u. De ontrouwe...	6		6	
7		7		7		7		7zon		7woe	
8	19u. Waarom lieg je...	8		8woe		8	19u. De ontrouwe...	8		8	
9zon	15, 19u. Waarom lieg...	9woe		9	19u. Ik ben getrouwd (Guglielmo-Zorzi)	9zon	15, 19u. De ontrouwe...	9		9	
10		10	19u. Drie blauwe oogen (von Cziffra)	10		10		10woe		10	
11		11		11	15,19u. Ik ben getrouwd	11		11		11zon	
12woe		12	19u. Drie blauwe oogen	12zon	15, 19u. Ik ben getrouwd	12woe		12		12	
13	19u. Waarom lieg...	13zon	15,19u. Drie blauwe oogen	13		13	19u. In 't Gouden Haantje (Hartling)	13		13	
14		14		14		14		14zon		14woe	
15	19u. Waarom lieg...	15		15woe		15	19u. In 't Gouden Haantje	15		15	
16zon	15, 19u. Waarom lieg...	16woe		16	19u. De vier kameraden (Hut)	16zon	15, 19u. In 't Gouden ...	16		16	
17		17	19u. Nora (Ibsen)	17		17		17woe		17	
18		18		18	19u. De vier kameraden	18		18		18zon	
19woe		19	19u. Nora	19zon	15, 19u. De vier...	19woe		19		19	
20	19u. Waarom lieg...	20zon	11u. lezing mej. Caeyman 15, 19u. Nora	20		20	19u. Pirewitje (de Letraz)	20		20	
21		21		21		21		21zon		21woe	
22	19u. Waarom lieg...	22		22woe		22	19u. Pirewitje	22		22	
23zon	15,19u. Waarom lieg...	23woe		23	19u. Een kerel van 'n vrouw (Buch)	23zon	15, 19u. Pirewitje	23		23	
24		24	19u. Ze bemoeit zich met niets (Pencen)	24		24		24woe		24	
25		25		25	19u. Een kerel ...	25		25		25zon	
26woe		26	19u. ze bemoeit zich met...	26zon	15, 19u. Een kerel...	26woe		26		26	
27	19u. Zijn verleden ofte steen onder steenen (Südermann)	27zon	15, 19u. ze bemoeit zich ...	27		27	19u. De Koopman van Venetië (Shakespeare)	27		27	
28		28		28		28		28zon		28woe	
29	19u. Zijn verleden			29woe		29	19u. De koopman...	29		29	
30zon	11u. Lezing Vanderdriessche 15,19u. Zijn verleden			30	?	30zon	15, 19u. De Koopman...	30		30	
31				31				31woe			

Bijlage 1.6

JULI	AUG	SEPT	OKT	NOV	DEC	
1	1	1	1	1	1	
2	2	2	2	2	2	
3	3	3	3	3	3	
4	4	4	4	4	4	
5	5	5	5	5	5	
6	6	6	6	6	6	6woe
7	7	7	7	7	7	Heropening van de KVS; Georg en Margaret (Savory)
8	8	8	8	8	8	
9	9	9	9	9	9	19u. Georg ...
10	10	10	10	10	10zon	15, 19u. Georg...
11	11	11	11	11	11	
12	12	12	12	12	12	
13	13	13	13	13	13	13woe
14	14	14	14	14	14	19u. De man uit Toronto (Murray)
15	15	15	15	15	15	
16	16	16	16	16	16	18.30u. De man uit...
17	17	17	17	17	17zon	14.30u, 18.30u. De man ...
18	18	18	18	18	18	
19	19	19	19	19	19	
20	20	20	20	20	20	20woe
21	21	21	21	21	21	18.30u. Peggy, m'n schat (Hartley-Manners)
22	22	22	22	22	22	
23	23	23	23	23	23	18.30u. Peggy....
24	24	24	24	24	24zon	14.30, 18.30u. Peggy...
25	25	25	25	25	25	
26	26	26	26	26	26	
27	27	27	27	27	27	27woe
28	28	28	28	28	28	18.30u. Om 10.000 dollar (Montgomery)
29	29	29	29	29	29	
30	30	30	30	30	30	18.30u. Om 10.000 dollar
31	31		31		31zon	14.30, 18.30u. Om 10.000...

Bijlage 1.6

JAN		FEB		MA		APR		MEI		JUNI	
1		1	18u. Er was eens een man (Joachimson)	1	18.30u. Jozef in Dothan (Vondel)	1zon	14.30, 18.30u. Bolero	1		1	
2		2		2		2		2		2	
3	3woe	3	18u. er was eens een man	3	18.30u. Jozef in Dothan	3		3		3	
4	18.30u. De rechte lijn (Fabricius)	4zon	14.30, 18u. Er was eens een man	4zon	14.30, 18.30u. Jozef...	4woe		4		4	
5		5		5		5		5		5	
6	18.30u. De rechte lijn	6		6		6		6		6	
7	14.30, 19u. De rechte lijn	7woe		7woe		7		7		7	
8		8	18u. De club der gangsters (Cross & Carpenter)	8	18.30u. Ik heb den graaf vermoord (Coppél)	8zon		8		8	
9		9		9		9		9		9	
10	10woe	10	18u. De club...	10	18.30u. Ik heb den graaf...	10		10		10	
11	18.30u. Toontje heeft een paard geteekend (Storm)	11zon	14.30, 19u. de club...	11zon	14.30, 18.30u. Ik heb ...	11woe		11		11	
12		12		12		12		12		12di	Uitreiking diploma's Willemfonds + Freuleke (Roelvinck)
13	18.30u. Toontje...	13		13		13		13		13	
14	14.30, 18.30u. Toontje...	14woe		14woe		14		14		14	
15		15	18u. Meester Bolbec en haar man (Beer & Verneuil)	15	18.30u. De eerste mevrouw Fraser (St. John Ermine)	15zon		15		15	
16		16		16		16		16		16	
17	17woe	17	18u. Meester Bolbec...	17	18.30u. De eerste...	17		17		17	
18	18.30u. De rozenkrans (Bisson naar Barclay)	18zon	14.30, 18u. Meester Bolbec....	18zon	14.30, 18.30u. De eerste...	18woe		18		18	
19		19		19		19		19		19	
20	18.30u. De rozenkrans	20		20		20		20		20	
21	14.30, 18.30u. De rozenkrans	21woe		21woe		21		21		21	
22		22	18.30u. Minnespel (Schnitzler)	22	18.30u. Blanke Ballast (Gordon)	22zon		22		22	
23		23		23		23		23		23	
24	24woe	24	18.30u. Minnespel	24	18.30u. Blanke ballast	24		24		24	
25	18.30u. De gecroonde Leersse (De Swaen)	25zon	14.30, 18.30u. Minnespel	25zon	14.30, 18.30u. Blanke...	25woe		25		25	
26		26		26		26		26		26	
27		27		27		27		27		27	
28	14.30, 18.30u. De gecroonde...	28woe		28woe		28		28		28	
29				29	18.30u. Bolero (Duran)	29zon		29		29	
30				30		30		30		30	
31	31woe			31	18.30u. Bolero			31			